

PANNON LÁTKÖR

É R T S Z A

5. évfolyam, 5-6. szám

2000. SZEPTEMBER — DECEMBER

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Bogár Imre (Zalaegerszeg), Kiss Gábor (Zalaegerszeg), Müller Róbert (Keszthely),
Papp Ferenc (Nagykanizsa), Szántó Endre (Hévíz), Vajda László (elnök)

*
ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ
PÉK PÁL

*
SZERKESZTŐSÉG
CZUPI GYULA
főszerkesztő

*
BÓSZE KATALIN, KARDOS FERENC, KISS GÁBOR, KOSTYÁL LÁSZLÓ, MOLNÁR ANDRÁS, TAR FERENC
szerkesztők

*
MUNKATÁRSÁK
Bence Lajos (Szlovénia), Major-Zala Lajos (Svájc), Péntek Imre (Székesfehérvár)

*
LENGYÁK ANDRÁS
olvasószerkesztő

*
TÁNCZOS KATALIN
kiadói titkár

Készült Hévíz, Keszthely, Nagykanizsa, Zalaegerszeg és Zala megye önkormányzatának támogatásával.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1219-6886

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Elnök: Orsós Jakab Felelős kiadó: Lackner László
Szerkesztőségi levélcím: Czupi Gyula 8801 Nagykanizsa Pf.: 484. E-mail: czupi_gy@vkanizsa.c3.hu Telefon: 30 9371 614.

A szerkesztőség tagjainak e-mail-jei:

Bősze Katalin: zalammik@matavnet.hu, Kardos Ferenc: rekaanna@freemail.hu, Kiss Gábor: kissg@dfmk.hu,

Kostyál László: lacikos@dfmk.hu, Molnár András: zalalev@dfmk.hu, Tar Ferenc: tarferi@bibo.hu.

Előfizethető a Zalavölgye Takarékszövetkezet III. sz. fiókja Zalaegerszeg 75500801-10001882 sz. számláján, vagy a kiadó
címén, rózsaszín postai utalványon: Pannon Tükör (Zalatour Kft. címén) 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér. 1.

E-mail: zalatour@zalaszam.hu

Az egyes számok ára 150 Ft. Előfizetési díj egy évre: 600 Ft.

Címlapterv: Euromanáger Kft. Zalaegerszeg.

Nyomdai előkészítés és tördelés: Mátrix Marketing Műhely Kft., Nagykanizsa.

Nyomdai munkák:

TARTALOM

Farkas Ferenc (1905 — 2000) (Kocsis Katalin)	3
--	---

Lendvai találkozó

Pomogáts Béla: Nemzet és irodalom	5
Szoliva János: Honnan jöttek?	10
Bence Lajos: A szlovéniai magyar irodalom	11
<i>Szlovéniai magyar költők</i>	
Zágoréc Csuka Judit: Szülőföldem	13
Halász Albert: Vagy így, vagy úgy	14
Szúnyogh Sándor: Dacolás	14
Vlaj Lajos: Drága föld, A rét-határi cser alatt	15-16
Varga József: Meddig magyar a magyar?!	15
C. Toplák János: Szent mosógépben	16

Szépirodalom

Szennay Ilona: Gyász, Macuo Basó emlékére, Álom	25
Nyírfalvy Károly: "Pre", MÚLTidő	30
Orsós Jakab: Hívatlan vendég	40
Tábori Zoltán: A tiszafa	44
Major-Zala Lajos: A tékozló fiú hazatérése és távozása (részletek)	46

Millennium

Bacsa Gábor: A magyar kormány dilemmái a trianoni békeszerződés aláírása előtt	19
Nagy Attila: Veszélyek és esélyek olvasási kultúránk alakulásában	27
Várdy Béla: Az amerikai-magyar színházi élet megszületése és kifejlődése (1. rész)	31
Ács Jenő: Jehova árnyékában (2. rész)	36

Testvérműzsák

Borbás György: Zala'art 2000	56
Flumbort Rita: A zalai Devonshire (Gondolatok egy Janus-arcú tájról)	57
Kostyál László: Barabás Miklóstra emlékezve	66
Bécsy Tamás	70

Melléklet Zala'art 2000

Szemle

Szennay Ilona: Izsóplevelek (Büky László)	25
Péntek Imre: Major-Zala Lajos hazatérései	48
Varga Imre: Múltvesztőhely (Albert Gábor)	52
Bohár András: Anzix: alvilági madárház (Baán Tibor költészetéről)	53
Zalakaros (monográfia) (Rábavölgyi Attila)	72

A címlapon és a borító belső oldalain és a műmellékleten közölt képek a ZALA'ART 2000 című, a zalai képző- és iparművészek munkáit bemutató kiadványból valók. A címlapon Ludvig Zoltán Madonna című műve látható. A hátsó borítón Németh János keramikumművész millenniumi emlékműve látható Százhalombattán, építésztervező Szerdahelyi Károly, a háttérben Makovecz Imre tervezte kápolna (Zóka Gyula felvétele).

2000. október 11-én elhunyt Farkas Ferenc, a magyar zeneszerzők doyenje. December 15-én lett volna kilencvenöt éves. Születésnapján Nagykanizsára vártuk, mint az utóbbi évtizedekben többször is. A Mester meg is ígérte, hogy — ha egészségi állapota engedi — szülővárosában fogja megünnepelni ezt a rendkívüli napot.

A tervezett ünnepi hangverseny immár nélküle fog lezajlani, amelyen egy rendkívüli gazdagságú és hosszúságú művészpálya néhány műve, epizódja kapcsán emlékezhetnek — közönség és előadók egyaránt — a XX. századi magyar zene egyik meghatározó egyéniségére.

Farkas Ferenc (a Muzsika 1985 decemberi számából)

Farkas Ferenc Nagykanizsán született 1905. december 15-én középosztálybeli polgári családban. Kisgyermekkorában első zenei emléke édesapja cimbalomjátéka volt. Korán vonzódott a muzsikához, zongorázni is szülővárosában kezdett tanulni. A család hamarosan Budapestre költözött, ahol a Nemzeti Zenedében, majd középiskolái elvégzése után a Zeneakadémián, Siklós Albert és Weiner Leó növendékeként folytatta magasabb szintű zenei tanulmányait. Művészdiplomáját 1928-ban kapta meg.

„Vándorévek” következtek ezután: rövid ideig színházi dirigens volt az akkori Városi, mai nevén Erkel

Színházban, majd élete és pályája két meghatározó éve következett. 1929—1931 között egy ösztöndíj jóvoltából két évet töltött Rómában, ahol Ottorino Respighi művészképzőjét látogatta. Ott szívta magába a latinos, sajátosan mediterrán kultúrát, s az európai hagyományok mellett a XX. század első harmadának modern szellemi áramlatait.

Hazatérve a „vándorévek” tovább folytatódtak. Mivel zeneszerzésből nem lehetett megélni, színházi zongoristaként kereste kenyerét, majd filmzenék komponálásából élt. Fejős Pál filmrendező révén éveket külföldön — Bécsben és Koppenhágában — dolgozott; később pesti zenetanárkodás után 1941—1944 között Kolozsvárott élt, mint az ottani opera karigazgatója, 1946-tól pedig a székesfehérvári zenei élet meghatározó egyénisége lett.

A nyugtalan idők 1949-ben fejeződtek be, ekkor telepedett le végleg Pesten, s lett hosszú-hosszú évtizedekre a Zeneakadémia zeneszerzészata. Életútja ezzel nyugodt, egyenletes mederbe jutott, termékeny környezetet teremtve zeneszerzői és pedagógiai tevékenységének folytatásához.

Farkas Ferenc volt egyik legsokoldalúbb és legtermékenyebb zeneszerzőnk; több, mint hét évtizednyi alkotómunka jutott osztályrészéül. Írt kamarazenét és operát, népies daljátékokat és balettet, kórusműveket, zenekari darabokat, dalciklusokat, kantátákat, de sanzont és filmzenét is. S ez a sokféleség mégis csodálatosan egységes életművet alkot. Stílusát úgy szokták jellemezni, hogy az a magyar és európai zenei hagyományok, a mediterrán dallamosság és a klasszikus, világos latin formálás egyedi, XX. századi ötvözete.

De pedagógusként is rányomta a bélyegét a magyar zene történetére. Az a zeneszerzőnemzedék, amely az 1950-es évek után nőtt fel, szinte kivétel nélkül az ő zeneakadémiai növendéke volt: Ligeti György, Petróvics Emil, Szokolay Sándor, Kurtág György, Bozay Attila, Durkó Zsolt, és a sor még tovább folytatható Jeney Zoltánig és Vidovszky Lászlóig. S úgy nevelte őket művésszé, hogy mindenkinek tisztelte a saját egyéniségét, viszont a szakmai követelményekben nem ismert tréfát.

Szülővárosát, Nagykanizsát hosszú idő után 1965-ben, hatvanadik születésnapján látta ismét viszont.

A korabeli Zalai Hírlap így idézte szavait:

„Ötvenöt éve nem jártam Nagykanizsán. Gyerekkori, halvány emlékeimben egy szürke kisváros képe élt. És a mai meg a tegnapi séták során jóleső örömmel láttam, hogy ez a város az ország egyik leggyorsabban fejlődő települése, hogy modern gyárai, lakótelepei épültek, hogy élénk a kulturális élete. Komolyan mondom, büszke vagyok, hogy ebben a városban születtem. És ezt az érzést ennek a látogatásnak köszönhetem.”

Akkor a születésnapját megelőző estén, december 14-én a Mester személyes közreműködésével zajlott le az ünnepi hangverseny, ahol az ő zongorakíséretével többek között egy tehetséges helybeli kislány, Horváth Mária énekelte dalait; őt ma Zádori Máriaként, a régizene egyik legtehetségesebb énekesnőjeként ismerik egész Európában. A koncerten a nagykanizsai szimfonikus zenekart Farkas Ferenc akkor még karmesternövendék fia, Farkas András vezényelte, aki később is több kanizsai születésnap est közreműködője volt. Ezen az emlékezetes születésnapon lett Farkas Ferenc Nagykanizsa díszpolgára.

Csaknem másfél évtized telt el a következő látogatásig. De hogy Farkas Ferenc nem felejtette el újra felfedezett szülővárosát, bizonyítja, hogy művet komponált számára, méghozzá olyat, amely Kanizsa történelméből merítette témáját. A vegyeskarra, zenekarra és narrátorszövegre készült Thury György kantáta a kanizsai várkapitány halálát elevenítette meg archaizáló stílusban, ugyanakkor mégis hamisítatlanul XX. századi hangon, ami annyira jellemző Farkas Ferenc stílusára. A mű szövegét a zeneszerző állította össze korabeli történeti forrásokból, históriás énekekből és Zrínyi Miklós Szigeti veszedelmének soraiból. A Mester jelen is volt a kantáta ősbemutatóján, 1976. március 27-én a Hevesi Sándor Művelődési Központban. Akkor a fiatal kanizsai vegyeskar még nem tudott volna megbirkózni a művel, ezért az ősbemutatón a Nagykanizsai Szimfonikus Zenekar és Rajhona Ádám színművész mellett a debreceni Kodály Kórus működött közre Dárdai Árpád vezényletével. Sajnos, a kantáta azóta sem csendült fel Nagykanizsán, ami nagy adóssága a város művészeti együtteseinek. Jobban meg kellene becsülni, és a köztudatban tartani, hogy Magyarország egyik legkiválóbb zeneszerzője művet írt szülővárosának.

1985-ben, nyolcvanadik születésnapján ismét jelen volt a zeneiskola által rendezett ünnepi hangversenyen. Az alkalomra a Városi Könyvtárkalauz Farkas Ferenchez címmel bibliográfiát jelentetett meg a zeneszerzőről. Nyolcvanötödik születésnapjára is várta a város a még jó erőben lévő Mestert, jelenlétét azonban az akkoriban zajló „taxis bloká” megakadályozta. De 1995-ben, kilencvenedik születésnapján ismét Nagykanizsán volt. Már két bottal ment fel a színpadra, de teljes szellemi frissességgel köszöntötte meg a zeneiskolai tanárok, diákok által nyújtott nagyszerű zenei teljesítményeket, fogadta a város vezetőinek köszöntését és a közönség ünneplését. E sorok írójának, aki az ünnepi hangverseny műsorvezetője volt, nagy élménye a koncert utáni találkozás, beszélgetés a Mesterrel.

2000. december 15-én már csak karmester fia, Farkas András jöhet el Nagykanizsára. Az évfordulós ünnepi hangversenyek mellett Nagykanizsának méltó módon kell ápolnia nagy szülöttének emlékét. Fel kellene kutatni, megvan-e még az a Vörösmarty utcai ház, amelyben a kanizsai anyakönyv szerint született és kisgyermekkorában lakott, s emléktáblával megjelölni. Valószínűleg a kanizsai zeneiskola lesz az első intézmény az országban, amely felveszi majd a nevét. Érdeemes megfontolni egy emlékszoza létesítésének lehetőségét, együttműködve a Városi Könyvtárral, amely amúgy is kiemelten gyűjti Farkas Ferenc műveinek hangfelvételeit, és a róla szóló irodalmat. Fontos, hogy szerzeményei jelen legyenek a zenét tanulók tananyagában. Ez annál is könnyebb, mert Farkas Ferenc hatalmas életművében minden korosztály találhat magának énekelni- és játszanivalót a szolfézszt tanuló gyerekektől az egyes hangszerekkel ismerkedőkön keresztül a művészi fokig.

De a legfontosabb mégiscsak — a zenétől függetlenül — annak a szellemiségnek a megőrzése, amely Farkas Ferenc egész életművére és emberi egyéniségére is jellemző volt: az értékek, a minőség, a szépség tisztelete, a hagyományok mellett nyitottság az újra, a műves munka, a sokoldalúság, a magával szembeni soha meg nem alkuvó igényesség, s az a játékoság és életöröm, amely minden művéből sugárzik. Ma különösen nagy szükség van minderre, hogy az ember az új évezredben is megőrizhesse emberi arcát.

Kocsis Katalin

Pomogáts Béla

Nemzet és irodalom*

Azok között a fogalmak között, amelyeket a magyar történelem szentesített és a közmegegyezés elfogadott, a nemzet és az irodalom fogalma mindig egymással szoros kapcsolatban állt. Teremtő kölcsönösség jött létre közöttük, egyfelől a nemzeti történelem, s azok a törekvések, amelyek e történelem során érvényesülni kívántak, és igen gyakran vereséget szenvedtek, mindig meghatározták irodalmunk vállalt feladatait, küldetésstudatát, többnyire abban az értelemben, hogy magának az irodalomnak kellett helyreállítania a nemzet megbomlott szellemi egyensúlyát vagy megtört politikai és kulturális egységét, másfelől hagyományosan az irodalomban konstituálódtak azok a személyiségjegyek, amelyeknek összessége a magyarság nemzeti jellegét teszi.

Balassi Bálinttól Berzsenyi Dánielig, Vörösmarty Mihálytól Ady Endréig és Illyés Gyulától Nagy Lászlóig a „nemzet” és az „irodalom” mindig egymással lényegi kapcsolatban álló fogalmakat alkottak. Ez a fogalompáros valóságos Janus-arccal néz ránk a múltból és bizonyára a jelenből: ami az egyik oldalról szemlélve egy történelmi emberközösség küzdelme a megmaradásért, az a másik oldalról magasrendű művészi értékek történelmi folytonossága és rendszere, s ami az egyik nézetben gondolat, költői kép és versforma, az a másik nézetben emésztő küzdelem és gyötrelme azért, hogy tizenötmillió ember ottthon találjon a népek közösségében, és képes legyen kibontakoztatni a maga szellemi és erkölcsi értékeit.

Innen ered a magyar irodalom mindmáig ható tudatos elkötelezettségvállalása a nemzeti történelem, a nemzeti élet „sorskérdéseinek” megoldása iránt, az a közösségi és közéleti éthosz, amely ennek az irodalomnak még a formateremtő erőfeszítéseit, merész kísérleteit, akár önfeledt játékait is áthatja. Nem kell feltétlenül politikus írónak, írónak lenni ahhoz, hogy valakinek a műveiben erősebb visszhangot verjenek ezek a „sorskérdések”. Nemcsak Zrínyi Miklós, Petőfi, Ady, József Attila és Illyés ad számot a nemzeti történelem tapasztalatairól, törekvéseiről és fájdalmairól. Mint titkos vízjel ott rejlik ez a történelmi és közösségi érdeklődés, küldetésstudat és felelősségvállalás az Istenhez forduló Ba-

lassi Bálint, az elmúlás hatalmán merengő Berzsenyi Dániel, a szerelmi évődésbe feledkező Csokonai Vitéz Mihály, a romantikus végtelennel küzdő Vörösmarty, a köznapi józanságot hirdető Arany, az európai szellem értékeit mentő Babits vagy az ősi mítoszok tanításán okuló Weöres Sándor műveiben is. Valóban, nincs magyar író, aki függetlenül tudta vagy akarta volna magát a közös tapasztalatoktól, gondoktól és tennivalóktól, s ha a magyar irodalmat a történelem alkotásának és szellemi intézményének tekintjük, meg kell bizonyosodnunk arról, hogy ez az irodalom mindenekelőtt a nemzeti élet alakítója, a nemzeti tudat őre és letéteményese.

Vajon az marad a jelenben is? A kérdés tulajdonképpen szorongató, minthogy szinte mindennapi tapasztalatunk, hogy a magyar irodalom és különösen az az irodalom, amely a nemzeti identitás fenntartását vállalja és a nemzeti érdekek képviselőjére törekszik, teret veszített, háttérbe szorult. Különösen az 1989—1990-es történelmi változások után, ezek következtében ugyanis éppen az az egyértelmű és határozott történelmi és közéleti identitás rendült meg, amely mindig is a magyar irodalom tulajdonsága volt. Irodalmunk a jelenben súlyos ellentmondásokkal, hogy Szekfű Gyula és az ő nyomán Németh László kifejezését idézzem, „antinómiákkal” küzd, és ezek az ellentmondások kétségtelenül megterhelik az irodalom önismeretét és a benne kifejezésre jutó szellemi stratégiát.

A magyar társadalom és a magyar kultúra történetét többnyire feloldhatatlannak tetsző ellenmondások terhelik, mintha a nemzeti közösség sohasem (vagy csak igen ritkán) tudott volna megegyezni abban, hogy fejlődése vagy éppen pusztaság fennmaradása milyen egyetemesen elfogadható politikai és/vagy kulturális stratégiát kíván. Gyakran fordult elő, hogy végül nem a józan belátás és a megfontolt eszmecserék, nem a közös tervezéssel és erőfeszítésekkel kialakított jövőkép formálták az érvényre jutó „nemzeti” stratégiát, hanem a geopolitikai kényszerűségek, a társadalmi létben kialakult konfliktusok, vagy éppen a politikai csoportok partikuláris érdekérvényesítő törekvései. Az úgy-ahogy végül is megvaló-

suló nemzeti stratégiát többnyire a túlélés erkölcsi értelemben nem mindig építő jellegűnek bizonyult kényszerűsége szabta meg, és legfeljebb egy-egy nagyszabású történelmi személyiség tudott valóban távlatos jövőképet kialakítani, nem biztos, hogy megvalósítani.

Valójában egész történelmünket áthatják a megoldhatatlan vagy igen nehezen megoldható ellentmondások: a korai középkorban a pogány hagyomány és keresztény európai beilleszkedés, Mohács után a török és a német (Habsburg) orientáció, a reformkorral kezdődő időszakban a nemzeti öncélúság és az európai felzárkózás, a huszadik században pedig a különféle parancsuralmi rendszerek és a nyugati demokratikus modellek befolyása között. Az egymással küzdő politikai és kulturális stratégiák csatazaja a jelenben is elnyomja a kiegyenlítésre törekvő józanabb véleményeket és tanácsokat. Magyarország — nemcsak geopolitikai elhelyezkedése következtében, hanem — „lelki” értelemben is mindig egymással ellentétes eszmei, politikai és kulturális vonzások és ajánlatok között ingadozott, és történelmi értelemben csak ritkán sikerült érvényes és hatékony választ adni az egymással ellentétes oldalról érkező kihívásokra. Ezek az érvényes válaszok többnyire egy átfogó szemlélet és összegző nemzeti stratégia jegyében jöttek létre. Nem mindig a gyakorlati politikában, a döntéshozó hatalmi apparátusok tevékenysége nyomán, inkább a szellemi, a kulturális mozgalmak világában. Így a 19. század harmadik évtizedében kibontakozó reformkorban a magyar nemzeti romantika képviselőinek (egy Széchenyi Istvánnak, egy Vörösmarty Mihálynak) a történelmi és kulturális értékek széles mezőjét átfogni képes gondolkodása, a kiegyezés után a magyar polgárosulás politikai vezető rétegének (egy Deák Ferencnek, egy Andrássy Gyulának) világpolitikai tájékozottsága, a 20. század elején, a (Horváth Zoltán szavával) „második reform-kornak” nevezhető két évtizedben a Nyugat és a Huszadik Század körül fellépő szellemi mozgalom (egy Ady Endre, egy Babits Mihály, egy Jászi Oszkár) egy-szerre nemzeti és európai orientációja, vagy a század negyedik évtizedében szerveződő reformmozgalmak (a liberálisok, a népiek, a katolikusok, a protestánsok, az erdélyiek és így tovább, a kései Nyugat és a Szép

Szó, a Válasz, a Vigília és az Erdélyi Helikon tábora és olyan politikusok, írók és gondolkodók, mint Bajcsy-Zsilinszky Endre, Illyés Gyula, Németh László, Sík Sándor, Makkai Sándor, Hamvas Béla és Csécsy Imre) sok irányba ható modernizációs elképzelései — nos, ezek a törekvések és mozgalmak teremtették meg azt a hagyományt, azt a szellemiséget és azt a stratégiai mozgásteret, amelyre a jelen ellentmondások és feszültségek között vergődő magyar társadalmában és kultúrájában figyelniünk kellene.

Csak mellékesen jegyzem meg, hogy hasonló stratégiai és önszemléleti ellentmondások szinte minden közép- és kelet-európai nemzetnél kimutathatók, nemcsak a régió kisebb népeinél: a lengyeleknél, cseheknél, szlovákoknál, románoknál, szerbeknél és horvátoknál, hanem a régió és az egész kontinens sorsát nagyban meghatározó, egymással nem egyszer hatalmi vetélkedésbe kerülő németeknél és oroszoknál is. Sőt talán a nagyobb európai nemzetek, amelyek máskülönben az európai történelem és kultúra legnagyobb hatású hordozói és alakítói voltak, és amelyeknek szellemi élete igen sok egyetemes értékkel gazdagította az emberi civilizációt, egyszóval ezek a nemzetek idézték elő a legnagyobb civilizációs katasztrófákat — elegendő, ha a náciizmus és a bolsevizmus rémtetteire és pusztításaira gondolunk.

A magyar társadalmat, a magyar kultúrát ma is igen éles törésvonalak: egymással küzdő politikai és kulturális stratégiák osztják meg, és nem volna könnyű dolgom, ha ezeket az ellentéteket akarnám röviden áttekinteni. Valószínűleg olyan sok van belőlük, hogy felsorolásuk egy hosszabb tanulmány kereteit is szétfeszítené. Hiszen az egymással küzdő politikai hagyományok, a négyévtizedes kommunista korszak által átörökített és az újonnan létrejött társadalmi ellentétek, az ország regionális szerkezetében kialakuló fejlődési eltérések és európai integrációjával kapcsolatos konfliktusok megannyi, szinte feloldhatatlan ellentmondást jelentenek, ezek vizsgálata akár egy tudományos kutatóintézet számára is csak hosszú távon megoldható feladattömeget adhat.

Most azonban nem a mai magyar társadalom belső konfliktusainak vizsgálatára szeretnék vállalkozni, ehhez valószínűleg nem is volna elegendő áttekintésem, hanem a kulturális, közelebről az

irodalmi antinómiákat próbálnám szemügyre venni, és röviden leírni. Máskülönben nyilvánvaló, hogy az irodalom, az irodalmi élet és a társadalom, a társadalmi lét ellentmondásai egymással összefüggenek, és az irodalom belső konfliktusai mögött nem egy esetben közvetlenül társadalmi feszültségek, illetve a magyar társadalom jelen állapotából következő mentalitásbeli, ideológiai ellentétek találhatók.

Az irodalomról beszélek tehát, és a magyar valóságnak ebben a jól meghatározható, a társadalmi lét más övezeteitől mégsem függetleníthető világában négy nagy antinómiát szeretnék jelezni, és egymástól elkülöníteni.

1. *A nemzeti és az európai orientáció ellentéte.* Irodalmunkban ez a két orientáció hagyományosan igen sok nézeteltérést és szellemi küzdelmet okozott: ez a szellemi küzdelem jelent meg a 18. és 19. század fordulóján a felvilágosodás hívei (Bessenyei György, Batsányi János) és a nemzeti hagyományok gondozói (Gvadányi József, Dugonics András) között zajló polémiákban, a Kazinczy Ferenc által vezérelt kulturális megújulás és nyelvújítás körüli harcokban, amelyekben igen számottevő erők kívánták meggátolni a kulturális modernizációt, később a „nép-nemzeti klasszicizmus” és a „kozmpolita költészet” híveinek vitáiban, majd a Nyugat fellépése körül zajló szellemi háborúkban, végül a harmincas évek népi-urbánus csatározásaiban. A nemzeti és az európai (egyetemes) orientáció és stratégia küzdelme szinte végigvonul a magyar kultúra, a magyar irodalom sokévszázados történetén. A két orientáció vetélkedésének, ebben az értelemben, hasonlóan a többi közép- és kelet-európai kultúra belső küzdelmeihez, igen nagy hagyománya van.

A szűkebb értelemben nemzeti kulturális stratégia és a modernizációs európai kulturális stratégia sok tekintetben a jelenben is szemben áll egymással. Ez a szembenállás jelenik meg a hagyományosabban nemzeti kötődésű irodalom és a posztmodernnek, illetve transzavantgárdnak nevezett irodalom vitáiban, vagy azokban az irodalmi beharcokban, amelyek a jelen irodalmi életében: az egymással perlekedő „szekértáborok” között zajlanak, például az irodalmi intézményeket támogató költségvetési és alapítványi pénzek elosztása körül. Még rosszabb, ha már csatá-

rozások sincsenek, és az egymással szemben álló táborok figyelemre sem méltatják egymást, tudomásul sem veszik egymás törekvéseit és értékeit, el sem olvassák egymás folyóiratait és műveit, mint ahogy tapasztalataim szerint például a Holmi körül gyülekező írók nem olvassák a Hitelt és a Hitel körül gyülekező írók nem érdeklődnek a Holmi iránt.

A nemzeti és az európai orientáció szembenállása nem egyszer türelmetlen és kirekesztő magatartáshoz vezet: az egyik oldalon mindaz értelmetlen handabandázásnak, kozmpolita ügyeskedésnek tetszik, amit az „urbánusok”, posztmodernnek („posztnyugatóságok”) művelnek, a másik oldalon pedig mindazt provinciális nép-nemzeti elmaradottságnak minősítik, amire a nemzeti sorskérdésekre figyelő irodalom vállalkozik. A kulturális hasadás már-már végzetesnek bizonyul, és természetesen mindkét irodalmi tábor kialakította a maga külön ideológiáját és esztétikáját, értékrendjét és kritikai holdudvarát, önvédelmi belső szolidaritását és mozgalmi erőterét. A magyar irodalomban egymásra gyanakvoan vagy éppen ellenségesen tekintő „szomszédvárak” rendszere jött létre, és ez a rendszer veszedelmesebb lehet mint a tizes és huszas évek „kettészakadt” irodalmának rendje, amelyről akkoriban (1927-ben) oly sok keserűséggel Babits Mihály beszélt.

2. *A személyiségelvű és a közösségi elvű irodalom ellentéte.* Az irodalom, mint minden művészet, sőt minden szellemi alkotó tevékenység, erősen az alkotó személyiségéhez kötött. A személyiség képességei (tehetsége) és tapasztalatai, az önkifejezés érdekében történő erőfeszítések nélkül nem jön létre irodalmi mű, általában műalkotás. Ugyanakkor igen nagy hagyománya van annak a meggyőződésnek is, hogy az irodalomnak bizonyos közös tapasztalatokat, felismeréseket és törekvéseket kell kifejeznie, és az alkotó művész egy emberi közösség: egy értelmiségi csoport, egy társadalmi réteg, egy nemzet, vagy éppen az egész emberiség megbízásából és nevében beszél, mint nagyszabású közös élmények és törekvések, gondok és remények letéteményese.

Erre utal különben René Wellek és Austin Warren mára klasszikusnak tekinthető *Az irodalom elmélete* című kézikönyve is, midőn a művészi alkotás két lényegi kritériumát a következőkben jelöli meg: „a

művészet mint öncél, és a művészet mint közösségi rítus és kulturális kötőerő”. A „közösségi rítus” és a „kulturális kötőerő” fogalmi köre kétségtelenül magába foglalja az irodalom közösségi, nemzeti szerepvállalását és mandátumát. Különösen a magyar és megingt csak: általában a közép- és kelet-európai irodalmakban, amelyek sok évszázados hagyományaik értelmében voltak — Németh László találó kifejezésével élve — „a nemzeti élet mindenesei”.

A 20. században és különösen a kilencvenes évek új szellemi orientációjának keretében mindazonáltal új és minden korábbinál erősebb hangsúlyt kapott az a meggyőződés, hogy az irodalomnak nem valamiféle közösség nevében kell megnyilatkoznia, hanem kizárólag az emberi személyiség helyzetét, megrendülését, válságát vagy éppen felbomlását és megsemmisülését kell kifejeznie.

A jelen irodalomtörténet-írásának egyik leginkább befolyásos iskolája máris megingatta azoknak a költőknek és íróknak, például Illyésnek, Radnótinak, Németh Lászlónak, Nagy Lászlónak a tekintélyét, akik az irodalomban valamilyen közösségi képviselőt kerestek, és a legmostohább körülmények között is ragaszkodtak a személyiség hagyományos integritásához. A közösségi elv és a személyiségekv ellentmondása mára áthidalhatatlannak tetszik, és a személyiségekvű irodalom teoretikusai mind ingerültebben tekintenek a közösségi értékeket védeni és konstituálni igyekvő irodalomra. Ez az irodalomesztétikai ellentmondás magyarázza például azt, hogy Petőfi Sándor költészetét és szellemi örökségét — és éppen a költő halálának százötvenedik évfordulója körül — jóformán elutasították azok, akik ma az irodalomtörténeti kánonokat összeállítják. Tudok olyan történetesen erdélyi középiskolai tanárról, aki ki akarta hagyni Petőfit a tanmenetből, mondván, hogy költészete mára minden érvényét elveszítette, és nem felel meg a személyiségekvű líraelmélet követelményeinek.

Mindez együttjár a további elutasítással, amelyben azok a valójában nagyon is a személyiség sorsával foglalkozó költők részesülnek, akik minden drámai tapasztalatuk ellenére is fenn kívánták tartani a költői személyiség integritását, vagy az ebbe vetett hitet. Olyan költőkről van szó, mint Radnóti Miklós vagy Illyés Gyula. Többen állítják ugyanis azt, hogy a

20 századi költészet csakis az emberi személyiség, az „én” felbomlásáról, ontológiai bizonytalanságról, mi több, a személyiség megsemmisüléséről tehet valamást, és a személyiség védelme valójában nem feltethető meg annak az antropológiai képnek vagy vízióknak, amelyet a modernitás hozott létre.

3. *A magas irodalom és a tömegirodalom ellentéte.* Mindig létezett magaskultúra és tömegkultúra, és a kettő között viszonylag ritkán adódtak kapcsolódási pontok. Annak valójában művészet-, illetve általános kultúra-szociológiai jelentősége volt, hogy milyen társadalmi csoportok léptek fel fogyasztóként az egymással igazából alig versengő két kulturális piacon. A magas kultúra: az értékes irodalom, zene és képzőművészet inkább az értelmiségi és a vagyonszobabb polgári rétegek, a szórakoztató zene, a magyar kulturális körben például a cigányzene, a tömegirodalom, így a kalandregény, az érzélgős „best-seller” vagy a képzőművészeti giccs jobbára a kispolgári rétegek érdeklődését váltotta ki, határ az sem volt kivételes, hogy a társadalmi hierarchia magasabb szintjein elhelyezkedők a tömegkultúra termékeit, úgynevezett „egyszerű emberek” pedig a magas kultúrát részesítették előnyben.

Külön kulturális rendszert alkotott a népi kultúra, amelynek fogyasztói, igaz, a polgári társadalom alatt vagy ezen kívül helyezkedtek el, maga a népi kultúra mindazonáltal egy magasrendű hagyományt és ízlést képviselt. Nemcsak a népköltészetre, hanem a népi képzőművészetre és építészetre, a népi színjátszásra és a néptáncra is gondolok. A kulturális termékeknek ez a területe lényegében a saját tradíciói és törvényei szerint fejlődött, ahogy Ortutay Gyula annak idején megállapította: „a paraszti kultúra és világkép lényege szerint erősen önálló volt: kérdéseire magának kellett megadnia legtöbbször a feleletet”. Ezzel együtt a népi kultúra maga is univerzális műveltséget alkotott, teljes mértékben ki tudta elégíteni az egyének és közösségek esztétikai és erkölcsi igényeit.

A tömegkultúra nem ilyen igényeket próbál kielégíteni, sőt kifejezetten lerombolja ezeket a magasabb igényeket, miközben pusztán a szórakoztatásról, a „kikapcsolódásról”, a pihentetésről kíván gondoskodni. Lassanként megszünteti azt a személyességet, amely a valódi kultúrát fogyasztó ember sajátja, felszámolja a befogadói jelenlétet és azt az együttmű-

ködést, amely a magas kultúra és élvezője között kialakul. A modern tömegkultúra és főként ennek elektronikus változata: a videolátványosságok, a televíziós „szappanoperák”, és akkor még nem szóltam az erőszakot népszerűsítő vagy pornográf filmekről, kifejezetten a személyiség önépítése, önmegvalósítása ellenében érvényesülnek, és a jelenben éppen ez a tömegkultúra veszi át mind szélesebb körben a korábbi magaskultúra és népkultúra helyét és szerepét. Ez a folyamat az egész világon előre haladt, következésképp a magaskultúra visszaszorult. Az évezredforduló kaotikus viszonyai között egészen új helyzet áll elő, és ennek a helyzetnek, amely különben igen nagy mértékben meghatározhatja a magyar irodalom jövőjét is, egyelőre alig ismerhetjük a sajátosságait. Legfeljebb annyit tudhatunk, hogy a korábbiakhoz képest radikálisan változnak meg a kultúra-fogyasztás szokásai, átalakulóban van az ízlésvilág, és megváltozik az ember és a kultúra viszonya.

4. *A hagyomány és a modernség ellentéte.* A hagyomány és az újítás mindig is versengett egymással, és természetesen voltak korszakok, midőn inkább a hagyomány, és voltak korszakok, midőn inkább az újítás érvényesült. A legtermékenyebb korszakok mindazonáltal azok lehettek, amelyek összhangba tudták hozni a hagyományokat és az újításokat, és a tradíció bizonyos mozzanataira tudták építeni a mindenkori modernséget. Így a magyar romantika korszaka, midőn Berzsenyi vagy Vörösmarty költészete természetes egységet hozott létre a nemzeti költői hagyományok és a nyugatról érkező romantikus világvég, valamint poétika között, vagy a Nyugat nagy korszaka, amely ugyancsak természetes és termékeny szintézisbe tudta fogni a nemzeti tradíciót, és a francia, angol, német irodalom modern indításait.

A két kultúrát konstituáló erő: a hagyomány és a modernség szerencsésnek aligha mondható korszakokban viszont élesen egymással szemben érvényesül. Ilyenkor lényegében megszűnik a kultúra teremtő folytonossága, zavarok támadnak abban a kulturális diskurzusban, amelynek fenn kell tartania a nemzeti kultúra szerves folyamatait, és nehézkessé vagy éppen lehetetlenné válik a különféle iskolák, irányzatok és mozgalmak dialógusa. Ennek a zavarnak vagyunk a szenvedő tanúi a jelen magyar irodalmát nyomon követve is. A modernek (posztmoderneknak) szívesen

beszélnek arról, hogy az irodalom hagyományos realista vagy klasszicista formái végképp kiüresedtek, és legfeljebb tömegkulturális termékek létrehozására valók, a hagyományok hívei pedig kedvtelve hivatkoznak arra, hogy a posztmodern irodalom vagy a neo-avantgárd megszakította minden kapcsolatát a valósággal, sőt az emberi értelemmel, és legfeljebb egy belterjes és kicsiny irodalmi szekta életidegen beszédmódja, „madárnyelve” lett. A hagyományos és a modernista írásmód élesen elvált egymástól, és úgy tetszik, lassanként megszűnnek a kölcsönös megértés szemléleti és szemantikai alapjai.

A magyar kultúra (és a kulturális stratégiák) antinómiáiról beszélek, abban a meggyőződésben, hogy az előttünk álló korszakban — az évszázad- és évezredforduló korszakában — ezeket az antinómiákat, éppen irodalmunk hagyományos identitása érdekében valamiképpen fel kell oldanunk. Annál is inkább, mert irodalmunknak, általában kultúránknak nem ezeket a jellegzetesen 20. századi belső ellentmondásokat kellene tovább örökítenie, ráadásul újabbakkal növelnie, hanem mindenképp a korforduló nagy feladataira kellene összpontosítania. Ezek a feladatok elsősorban integrációs feladatok, méghozzá három, mondhatnám így is, „létfonosságú” területen.

a) *Az irodalmi kultúra integrációja.* A magyar irodalmi kultúra, amely a mögöttünk lévő diktatórikus korszak utolsó évtizedeiben valamiféle szellemi és erkölcsi egység képét mutatta, a kilencvenes években, jólismert okok, mindenképp politikai okok következtében szétesett, és egymással küzdő „szekértáborok” harci terepévé vált. Ez a káros és kultúraellenes dezintegráció semmiképpen sem folyhat tovább, máskülönben nemzeti kultúránk egész történelmileg létrejött rendje szenved alig orvosolható sérüléseket, és nemzeti identitásunk kerül veszélybe. Az irodalmi kultúra, az irodalmi élet belső integrációjának védelme és helyreállítása ezért kölcsönös türelemre épülő eszmecserét, megfontolt művelődéspolitikai intézkedéseket kíván. Végül is az irodalom és az irodalmi élet nem lehet a politikai erők és csoportok zsátmányszerző kalandozásainak védte- len és kiszolgáltatott terepe.

b) *A nemzeti irodalom integrációja.* A magyar irodalom, miként ez közismert, intézményi rendje értelmében területileg is erősen megosztott, minthogy

a nemzeti irodalom jelenleg Magyarországon kívül még négy másik országban: Romániában (Erdélyben), Szlovákiában (a Felvidéken), Ukrajnában (Kárpátalján) és Jugoszláviában (a Vajdaságban) él, ezenkívül Szlovéniában, Horvátországban és a nyugati diaszpórában (Ausztriától Ausztráliáig) is léteznek a magyar irodalomnak alkotó személyiségei és intézményei. A magyar irodalom intézményes integrációja igen nagy mértékben nyert teret a közép-európai történelmi átalakulások óta eltelt évtizedben, és gondolom, magától értetődő nemzeti érdekek, hogy ezt az integrációt fenn kell tartani, tovább kell fejleszteni. Magyarország várható európai uniós csatlakozása és kivált az a körülmény, hogy irodalmi kultúránk tekintélyes hordozói, azaz a magyar nemzeti közösség igen nagy részei várhatóan nem lehetnek jelen az európai integrációban, mindazonáltal új kihívást fog jelenteni. Az úgynevezett „schengeni határok” a nemzeti kultúra integrációs folyamatai számára is komoly veszélyeket jelenthetnek. Éppen ezért intézményes keretek között: a budapesti kormánypolitika és a magyar „civil társadalom” ezirányú készségeinek fejlesztésével meg kell erősíteni, kikezdehetlen alapokra kell építeni a több országban megosztottan működő nemzeti kultúra integrációs folyamatait.

c) *A magyar kultúra európai integrációja.* Irodalmunk, kultúránk legnagyobb alkotó egyéniségeinek hagyományos fájdalma és panasza, hogy a magyar irodalom nincs jelen rangjához méltóan az európai irodalmak nagy családjában, illetve a világirodalomban. Természetesen vannak biztató jelek is, így például a tavalyi Frankfurti Könyvvásár, amely, mint magam is tapasztalhattam, ha nem is látványos átörést, de biztos sikert hozott. Valójában a könyvvásárt megelőző intézményes erőfeszítéseket kellene folytatni (ezen a téren mintha némi elfáradás jelei mutatkoznának), hogy Magyarország európai integrációját a magyar kultúra minden korábinál teljesebb európai befogadása kísérje. Az uniós nemzetekben megvan erre a készség, hiszen kétségtelen tény, hogy a politikai és gazdasági integrációt más, úgynevezett „kisnemzetek” (a hollandok, a finnek, a portugálok, az írek) esetében is kulturális értékeik gazdagabb és

hatékonyabb európai befogadása követte, és egészítette ki.

Eladásomban kihívásokról beszéltem és kérdéseket tettem fel, pontosabban próbáltam megfogalmazni. Ezek természetesen nem az én kérdéseim, a kor (a korszakváltás) és a helyzet (a magyar kultúra jelen helyzete) teszi fel ezeket a kérdéseket. Válaszolnunk kell rájuk, és a válaszadás felelősségében mindannyian: a művelődési politika és a társadalmi szervezetek irányítói, az irodalmi élet résztvevői és maguk az alkotó egyéniségek: írók, irodalomkritikusok, tehát valóban mindannyian osztozunk. Rajtunk áll, hogy milyen lesz a következő esztendő, a következő évtizedek magyar irodalmi kultúrájának sorsa és helyzete, és ez az irodalmi kultúra milyen módon és mértékben lesz képes eleget tenni a maga hagyományos nemzeti feladatainak.

Szoliva János

Honnan jöttek?*

Csak tudnám,
eleim hazámba hogyan jöttek:
lőháton vagy gyalogszerrel?
Kit imádtak, kitől félték,
pogányok voltak vagy keresztények?

Csak tudnám,
hol lakhattak ezer évig?
Merre jártak, hogyan éltek,
a Muráig mikor értek?

Csak tudnám —,
de nem tudhatom,
gyökereim hol eredtek.

Nevem bár szokatlan,
szlávosan idegen,
féltné őrzött bizonytalanságban
őseimet is szeretem,
aki már magyarnak születtem.

Bence Lajos

A szlovéniai magyar irodalom*

„A három évtizedre tekintve azt kell látnunk, hogy nemigen volt csillogás, nemigen volt ünnepeletés, hanem inkább egy felülmúlhatatlan belső törekvés, lázas alkotómunka és belső önépítés azért, hogy megmaradásunk lélektana újabb és újabb alkotásokra ösztönözzön bennünket” — kezdte Szunyog Sándor beszámolóját, aki a három évtized eredményeit, fontosabb állomásait és törekvéseit próbálta summázni 1991 szeptemberében a II. világháború utáni muravidéki magyar könyvkiadás alkalmából Lendván megrendezett tanácskozáson. Czine Mihály irodalomtörténész pedig — akit a mai rendezvényről mi muravidékiek különösképpen hiányolunk — ünnepi köszöntőjében így köszöntötte a magyar irodalom élő fájának e friss hajtását: „Egy irodalom persze nem tíz, nem húsz és nem harminc éven, hanem évszázadon át alakul. A szlovén irodalomnak a bölcsője is ott van valahol a X. században a sírfeliratoknál, és a magyar irodalom is ezeréves múltra tekint vissza. Ebben a harminc esztendő minden bizonytalansággal egy új fejezetet jelent, új fejezetet és nagy fejezetet... a magyar irodalomnak eddig nem ismert, vagy kevésbé számon tartott ága mutatkozik meg.”

A főnti idézeteket azért tartottuk fontosnak ide másolni, mert arról a görcsös igyekezetről tudósít, illetve annak a görcsös igyekezetről a tudomásul vételét, méltányolását jelentik, melynek eredményeként a hetvenes évek végén új ágról kezdhettünk beszélni, az egyetemes magyar irodalom sokágú hajtásának egyikéről: a szlovéniai magyar irodalomról.

Irodalmi hagyományt teremteni sohasem könnyű feladat. Főleg a peremvidéken nem, ahonnan a „szellem vendégei” csakhamar elkíváncsoztak, mert a szóródás itt nagyobb volt, mint másutt. Az irodalomnak élő hagyománya ugyan minduntalan gátló körülménynek számított, de hagyománynélküliségről sem beszélhettünk. Közhelynek számít, hogy a műzsák földje volt a középkorban Muraköz és a Muratáj is. A profán tárgyú szövegemlék (a Bagonyai Ráolvasások — 1488) tanúskodik erről, valamint a nagyszámú gótikus emlék. Szent László királyt ábrá-

zó freskók a bántornyai, illetve Mártonhely templomokban (ma: Turnisce és Martjanci). S ott vannak még Johannes Aquila, azaz Aquila János művei. Hasonlóképpen a reformáció korában, amikor másutt még nem, itt már nyomda működik, s az itt ki nyomtatott három könyv 1573-as keletkezéssel, Kultsár György prédikátor művei is arról tesznek tanúbizonyságot, hogy ez a táj a művészet- és irodalompartoló Bánffy-család jóvoltából valóságos oázist jelentett a reformáció idején az itt tevékenykedő igehirdetőknél és az itt megbúvó vándornyomdász-
nak.

A folytatás azonban már kevésbé reményteljes. Vannak jelzések a lendvai nyomda XVIII. századi működéséről is, de sem hiteles dokumentum, sem nyomdatermék azt nem igazolja. Lendván csak jó három évszázaddal később találunk újra nyomdát, a múlt század 90-es éveiben, akkor, amikor a könyvnyomtatás mellett az újságynyomtatás lesz a fő vonzóerő a nyomdatulajdonosok számára. Ha fellapozzuk ezeket a nyomdatermékeket, viszonylag élénk szellemi mozgásról értesülünk. Az irodalmi termékek azonban csak illusztratív jellegűek jelen ezekben a lapokban, az itt jelentkező írók pedig a műkedvelő irodalom szintjén alkottak. A kritikus kevés figyelemre méltó alkotást talál ezek között, a versek csak ritkán tudnak felülemelkedni az almanach-líra szintjén, az irodalmi szempontból is értékes tárcairodalom is megreked a kezdetlegesség szintjén. A lendvai nyomdából az alapítás évétől, 1889-től 1947-ig különböző nyomdaipari termékek kerültek ki. Tevékenységének fő részét a lapkiadás teszi ki (Alsó-lendvai Híradó, Dél-Zala, Muraszombat és vidéke). 1920-tól szlovén nyelvű lapok nyomását is vállalja, valamint néhány szabályzat és gazdasági értesítő kerül ki a nyomdából. Ezen a ponton a szlovéniai magyar irodalom és a nyomdászat előtörténeti része lezárul. A háború után 1947-ben a lendvai nyomdát államosítják, és Ljubljanába szállítják.

A szlovéniai magyar irodalom fogalma az egyetemes magyar irodalom fogalmkörén belül új keletűnek számít. Meghatározása, feladatkörének kijelö-

* Elhangzott a magyar írók és műfordítók II. világtalálkozóján.

lése annál nehezebb. Ezért — az idő és a helyszíke miatt — arra vállalkozunk csupán, hogy annak a 3-3,5 évtizedre visszatekintő irodalmi tevékenységnek a fontosabb állomásairól, íróiról és írói csoportosulásairól az említés szintjén beszéljek, megtoldva azokkal az eseményekkel, amelyekből jól látható kontúrokból körvonalazódik a Mura menti irodalom.

Előljáróban elmondhatjuk, hogy a szlovéniai magyar irodalom története, jelentősebb állomásai a szokásosnál is erősebb szálakkal fűződnek a politikai eseményekhez. Már Vljaj Lajos 1961-ben megjelent első kötetének megjelenése — a II. világháború utáni magyar könyvnyomtatás első terméke — választóvonalat képez két olyan, a szlovéniai magyarság további létét messzemenően meghatározó politikai esemény között, mint a központi hatalom 1959. márciusi ülése, és az 1963-as kétnyelvű ügykezelésről szóló központi utasítás. Ezekben ugyanis a kisebbségi kérdés radikális újraforgalmazására tettek kísérletet az akkori délszláv állam pártszervei és a titói vezetés. Az itt hozott határozatokat gyors intézkedések követték: még az év őszén bevezették az akkor még ártatlan fogalomnak számító kétnyelvű oktatást a nemzetiségileg vegyesen lakott vidéken, a muravidéki magyar irodalom szemszögéből nézve pedig megjelent 1959 végén az a kiadvány, amely Naptár néven vált ismertté az itteni olvasók körében, szerepén és jellegén azonban jócskán túlmutató tartalommal.

Ez utóbbiról érdemes elmondani, hogy a szlovéniai magyar irodalom kialakulásában döntő szerepet játszott. A főleg mezőgazdasági jellegű cikkek, tanácsok mellett ugyanis illusztrációképpen a későbbi Tavaszcímű-nemzedék itt jelentette meg első verseit, prózáit. Vljaj Lajosnak — népfrontos tevékenységéből kifolyólag — a 60-as években még egy posztumusz kötete is megjelent.

A hetvenes évek elején jelentették meg azt az antológiát, amely részint a 60-as évekhez kapcsolódik, de már új irányt is jelöl. Ez az 1972-ben megjelent Tavaszcímű, melynek címadó versét: „Kezdjétek előlről (az első gyermeklépéstől), iszapok-ingoványok vészeit kerüljétek!” S valóban, az irodalom első gyermeklépéseit kellett megtenni a Tavaszcímű íróinak. Ez igen nagy cselekedetnek számít, hiszen szinte légüres

térben, a Naptár és némileg a Népújság ösztönző védelme alatt végezték a szárnypróbálgatást. Az irodalom szervezését vállaló íróegyesület Vljajon kívül nem élt a térségben, s valljuk be őszintén, bár érdeimei rendkívüliek, mégsem egy felvidéki Fábryt, egy erdélyi Kós Károlyt, sem pedig egy vajdasági Szenteleky Kornélt kell látnunk személyében. A kritikai útmutatás hiánya is meghatározta a Tavaszcímű íróinak irodalomszemléletét, ezért kell így utólag istenkísértő nagy vállalkozásnak tekinteni az 1972-es csoport jelentkezését, az antológia megjelenése is mérőföldkönek tekinthető, irodalomtörténeti választóvonalnak a könyvkiadás és a művek megjelenése szempontjából. A könyvkiadás fellendülésének eredményeként az évtized végére tíz új könyvvel lett gazdagabb a muravidéki magyar irodalom, amelyet — összehasonlítva a 60-as évekkel — kétségtelenül nagy eredménynek kell tekinteniünk. A kötet első szavában Palkó István irodalomtörténész, a maribori Pedagógiai Akadémia vendégtanára ennek az irodalomnak a szerepét, jellegét és funkcióját ekképpen határozza meg: „Az itteni irodalom Vljajtól kezdve mostanáig nemcsak jellegében népköltési, hanem funkciójában is. S ez adja meg társadalmi jogosultságát, sőt szükségességét is...” Ezért funkcióját tekintve „...ez a költészet éppen olyan lényeges, mint a legmodernebb változat, persze mindegyik a maga helyén és közegében...” A népköltési jelleget az érthetőség követelményeivel kapcsolja egybe, hiszen az olvasóközönség „...olyan nyelvi szinten van a kétnyelvűség hatására, hogy a mondatok grammatikai épségét sem mindig birtokolja...” Ezért iktatja be a modus vivendit, mint áthidaló megoldást, amely természetesen az írók kényszeríti kompromisszumra az olvasóval való „találkozás” reményében. Ez a kompromisszum azonban a kritikára is kiterjeszti: „Ha ezzel a nézőponttal közeledünk az itteni irodalomhoz — írja —, akkor közeledünk reálisan, s mindjárt lehalakulnak kritikai ellenvetéseink is, s emlegetjük mindjárt a provincializmust és egyebeket...” Ebből egyenesen következik, hogy az afirmatív, a megerősítő kritikát részesíti előnyben a szelektálással és bírálóval szemben. Hogy mennyire volt helyes ez a szempont, hogy mennyire bátorította fel a dilettáns írókat, s mennyire nem segítette a kezdőket a buktatók kikerülésében, azt így utólag nem érdemes firtatni.

Zágoréc Csuka Judit

Szülőföldem

Kőbaltákat látok,
élesednek e föld gyomrában,
megbújva évezredekén át
a cölöpkunyhók sövényfalai
mögött.

Utak kereszteződnek
Pannónia szívében,
szlávok és avarok,
kelták, s hadat üzenő
rómaiak keresik az utat
Halicanum felé.

Gyepűvidék, senkiföldje,
évszázadokon át őseim
szemfedője, buja termőföld,
apám búzaföldje, szülőföldem,
Muravidék.

Lendva főutcája (Göncz János alkotása)

Szűnyogh Sándor

Dacolás

Nem sírok,
mert benne vagyok a szóban,
a puszta gondolatban,
s árnyakkal lopódzva
odavonszolom magam lelkedbe.
VISSZAJÖVÖK —
A tavaszban, nyárban,
őszben vagy télben;
Benne vagyok!
Parányi sóhaj vagyok,
a poros aszfalton,
szenderegve megyek
az IDŐVEL.

Halász Albert

Vagy így, vagy úgy

(kétszer is odaát)

látjátok
mi kimaradtunk
a cséplőgépből
csak a fejünket
csak azt dugták bele
egy kicsit
hogy lássuk
mi van
odabenn

ti meg tiszta kalász
lettetek
földbe fektetnek
vagy a marháknak dobnak
benneteket

Vlaj Lajos

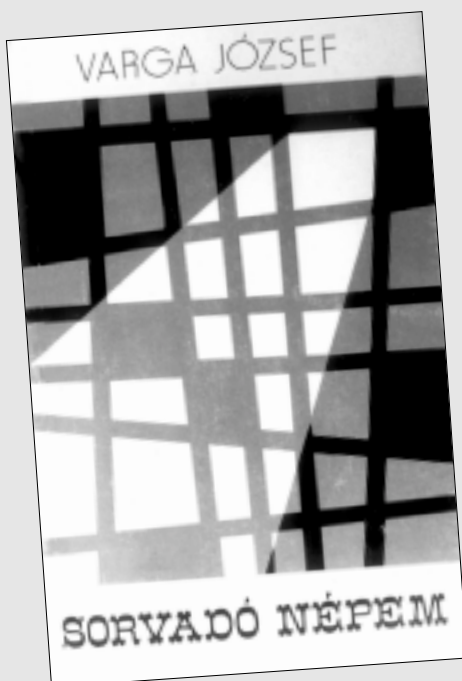
Drága föld

Csak a tudata a tiéd, hogy
Ím itt virul a drága föld.
Kápra adalék koldusbothoz,
Hogy magadat még meg ne öld.

Csak a gyönyöre a tiéd, hogy
Öltöztess hűnyó lelkedet,
Legyen mi fénylik a sírbolthoz
Hova leteszik tetemed.

Csak a lelkeddel járhat még itt
Hol e föld a Szellem-vendégít
Traktálja szépséggel tele.

De tűz-borából másnak csorgat,
Kenyértelen állad fölkhophat.
Szépségébe pusztulhatsz bele!

Varga József

Meddig magyar a magyar?!

A megsértett énem szól hozzátok
A sárba kényszerített Magam,
Kik itt éltek már több évszázada,
S szigetté tett a történelem.
Anyánk szép nyelvét ne feledjétek,
Csábítsanak idegen hatások,
Pogányos-kötésű Dózsa-fajta
Rokon, légy erős, szikla-smaragd!...
Csak tollam hegyére billent bánatos szavam:
Meddig marad itt igazán magyar a magyar?!

Nézzétek a rét magányos tölgyét!
Kelet viharos szelét állja,
Bár törzsét pusztító féreg járja.
Ágai derűs égbe nyúlnak,
Gyér lombja között szégyenek múlnak.
Mégis dacol az idővel, góggel,
Apró csemetéket nevel, gonddal,
Büszke, tudatos tölgyifjakat!...
Csak tollam hegyére billent bánatos szavam:
Meddig marad itt igazán magyar a magyar?!

A vadon rendjét ne rontsátok meg
Emberalkotta csáb célokért!
A farkas fiait nem kutyának
Szüli, hű, talpnyaló szukának.
Élj jogoddal hős Árpád-ivadék!
Nem látod, hogy gyérül a Maradék?
Sziükség van rád e gigászi rendben;
Légy bátor, konok, s ne hagyd magad!...
Csak tollam hegyére billent bánatos szavam:
Meddig marad itt igazán magyar a magyar?!

C. Toplák János

Szent mosógépben

Igaznak és érdeemesnek találtattam,
 Rám bízta a tisztaság
 szentélyének kulcsát,
 rendjébe befogadott — próbaidőre,
 feladatokkal roskadásig
 megrakottan
 szívébe, ágyába, ágyékába fogadott
 így tökéletlenül is
 isteni, határtalan kegyelemből
 s én hála és megtérés,
 bűnbánás és önsajnálát
 jóleső könnyeit hullattam
 asztra, könyvre,
 hófehér párnákra,
 ölébe, tenyerébe,
 jóságos keblére;
 sírtam lakás-szerte
 elalváskor, ébredéskor
 úton-útfélen, buszon s vonaton,
 kerékpáron s gyalogszerrel,
 dolog és multság
 s evés-ivás közben;
 húsos ajakam
 most is girbül-görbül
 s konok bűnös restem rázkódik bele;
 ne is legyen vége
 ezen gyöngypataknak,
 szívem-lelkem van most
 szent mosógépben,
 nem is áll le többé
 biz én azt remélem...

Vlaj Lajos

A rét-határi cser alatt

Kilesek mint egy ablakon,
 A rét-határi cser alól.
 A síknak ködös távolán,
 A nyár millió hangja szól.

Csönd van és mégis rengeteg
 Zsongító nessel telt a lég.
 Hogy szinte lágy hullámain
 Mindent feledve szállanék.

Megcsókolnám a madarat,
 Hajóként úszó gémeget,
 És boldog szájjal kezdenék
 Egekbe zengő éneket.

S ahogy amott a hold kiles
 Belőle szelnék álmokat,
 Sorba kínálnám vele mind
 A csillag-leső lányokat.

Lányok! lányok! sárgacsillagok
 Megint a földre húztatok.
 Soha el nem szakadhatok,
 Örök reményt ti adtatok.

Búcsúzó is már égvilág,
 Búcsúzó is tőled bamba hold;
 Még a szerelem napja süt,
 Elvágó álmom csalfa volt...

A rét-határi cserfalomb
 Halkan becsukja ablakom.
 Fordulok, rámnéz rét, halom
 Hűséggel, itt nem hagyhatom.

A Tavaszcserés-nemzedék írói a 70-es években kitöltötték az évi — egy kiadványra méretezett — kiadói tervet: a közös antológia irodalmi anyagán kívül Szúnyognak és Szominak egy, Vargának pedig két kötete jelent meg. Így valóban helytálló az a megállapítás, mely szerint a szlovéniai magyar irodalom munkásai ebben az időszakban elsősorban könyvekben „léteztek”, s kevésbé voltak jelen az időszakos sajtóban. Ez a paradoxon mélyebb problémákat is felvetett. Olyanokat, amelyek ennek az irodalomnak irodalom voltát kérdőjelezték meg. Ezek között elsősorban a kritikairás hiányát kell említenünk, mely a recenzióknál nem jutott tovább, pedig hát lett volna mit fölmérni, bírálni is. Irodalmi folyóirat híján pedig az alapvető szelekció sem valósulhatott meg. Ilyen viszonyok természetesen az elszigetelődésnek kedveznek. Talán ilyen megfontolásból született a kiadóházzal szerkesztőinek a fejében egy közös irodalmi antológia gondolata, mely kettős céllal készült; egyrészt elősegíteni a muravidéki írók bekapcsolódását a magyar irodalom nagyobb áramköreibe, másrészt megjelenést biztosítani a kötettel még nem rendelkező íróknak.

A nyitás az anyaország felé történt, mégpedig a két szomszédos megye, Vas és Zala felé. Az Összhang című antológia így lett a szlovéniai magyar költők, valamint Vas és Zala megye költőinek első és mind a mai napig utolsó közös antológiája. 1979-et írunk ekkor, s bár a szlovén alkotmányban már szerepel a különjogok alatt az anyanemzettel való kapcsolat, különböző adminisztrációs zárok miatt azonban még mindig nem válik lehetővé a fontos jog gyakorlati megvalósítása. Talán ezzel magyarázható a szerkesztők öröme, akik úgy érzik, „mintha láthatatlan kezek felszedték volna a szellemi határkarókat”, s a közös szellemi haza, vagy a „haza a magasban” felemelő élményét először érezhették meg írók — a határon innen és túl — egy antológia kapcsán. Az Összhang című antológia második kötete is a kézfogás reményében készült, a muraszombati Pomurska zalozba könyvkiadó ösztönzésére, kezdeményezésére. Ezúttal az ausztriai Karintiában (Alsó-Ausztria) élő szlovén kisebbség írói és a Szlovéniában élő ugyancsak a kisebbségi státuszban lévő magyar költők mutatkoznak be szlovén és magyar nyelven egyaránt.

A 70-es évek végén, mint már említettük, látszólag pangás állt be a szlovéniai magyar irodalomban. Ekkor jelentkezett a Vajdaságból még a 60-as években idetelepült és a Népújság hetilapnál újságírói állást betöltő Bati Zsuzsa (Bati Koncz Zuzsanna), akinek 1979-ben jelent meg az újvidéki Fórum Kiadónál Útravaló címmel kötete. Az irodalmi élet mozgalmaitól eddig távol lévő és nagyritkán megszólaló költő ekkor egy egész kötetnyi szerelmi témájú verssel jelentkezett a muravidéki kiadóháznál. Az említett versfüzért tartalmazó kötet még az év folyamán megjelent Kettőnk évszakai címmel.

Nagyobb kerülőt téve, de ugyancsak a Vajdaságból érkezett — müncheni, illetve Nova Gorica-i kitérővel — az emigrációban eltöltött csaknem egy évtizedes író-szerkesztői tapasztalatok birtokában Muravidék-re Sz. Kanyó Leona. 1980-ban jelenteti meg Fenyőm tuskéi alatt című verseskötetét, melyet változóan sokszínű téma- és gondolatgazdagság jellemez.

E sorok írójának egy évvel később, 1981-ben jelent meg első verseskötete Szíves szívtelen címmel. Verseivel és kritikai jellegű írásaival már a 70-es évek közepétől jelentkezett a Naptárban és a népújságban.

Az 1982—87-ig tartó periódus nem nevezhető sikeresnek, olyannyira, hogy már-már úgy tűnt, hogy a folytonosság is megszakadni látszik. A kimagasló teljesítmények hiánya mellett a terméketlenség is nyilvánvalóvá vált. Elég egy kis statisztikát készíteni az említett periódusról a fentiek igazolására. Az 1986-ig tartó időszakban évente egy szerzőnek jelenik meg önálló kötete. Varga Józsefnek verseskötete (Élni, 1983), Szomi Pálnak regénye (Szeretni kell, 1984), Szúnyogh Sándornak pedig ekkor jelent meg talán az évtized egyik legtöbbet emlegetett, a Vajdaságban és az anyaországban is méltó publicitásban részesített Hóvágy című verseskötete. Az irodalom erőforrásai azonban ismét kipadni látszottak: a mélypontot az 1986-os év jelenteti, amikor a Naptáron kívül egyetlen magyar kötet sem jelent meg. Az 1985-re tervezett Összhang, amely a muravidéki szlovén és magyar költők műveit lett volna hivatott bemutatni a már megszokott gyakorlat szerint, érthetetlen okokból nem jelent meg. Újabb fellendülést csak az 1987-es esztendő hozott, amikor három újdonsággal gazdagodott a

szlovéniai magyar irodalom: Szúnyogh Sándor (Virágköszöntő) gyermekverskötetén és Szomi Pál (Húzd rá, cigány!) novelláskötetén kívül csupán egy novellakarcolat-gyűjtemény jelent meg az alkalmanként publikáló Szabó József tollából. E kiadványokban található mérhetetlen sok sajtóhibából és elírásból azt a tanulságot vonták le a muravidéki írók, hogy az itteni magyar kiadványok megjelentése, kiadása csak akkor lesz jó kezekben, ha szakítanak a régi kiadóházzal, és magyar könyvkiadót alapítanak. Ennek ez idő tájt már nem voltak jogi és egyéb adminisztrációs akadályai. A muravidéki magyarság első irodalmi folyóirata, a Muratáj kiadójaként már a Szlovéniai Magyar Írócsoportot és a Magyar Nemzetiségi Öngazgatási Érdekközösséget jegyzik.

A nyolcvanas évek végének nagy eredményeként kell említenünk a Muratáját, melynek igénye, szükségessége azóta van jelen az itteni írók tudatában, amióta a kritika és az önállósodás igénye. Az első lépést még az évtized közepén vajdasági példákra hivatkozva Szúnyogh Sándor tette meg a folyóirat irányában a Népűjság mellékleteként megjelentett Muratáj irodalmi melléklettel. Önálló, évi két alkalommal megjelenő kiadvánnyá azonban csak 1989-ben vált, borítólapján irodalmi, művészeti, társadalomtudományi és kritikai folyóiratként jelölve meg profilját, jellegét. A mára már VIII. évfolyamánál tartó folyóirat szerkesztési elvei az idők folyamán nemigen változtak. Az évente két, egyszer-összevont szám változó, heterogén, egyszer minőségében is rendkívül ingadozó szép-irodalmi, művelődéstörténeti és más jellegű anyagot „produkál”.

A könyvkiadásban az 1991-es év ismét sikeresnek mondható. Ekkor ismét négy új kötetel gazdagodott a szlovéniai magyar könyvkiadás és irodalom. Ezek közül kettő elsőkötetes, de az első kötetesek színvonalán jóval túlmutató íráskészséggel, tartalommal és minőséggel. Halász Albert Mosolymorzsák és C. Toplák János Flagelláns énekeskönyv című verseskötetei már címükben is egy újfajta versbeszédre, egy újfajta életvitelre hívták fel a figyelmet; a hagyományos költészeti elemeket háttérben hagyó, az újabb tárgyiasság és új szenzibilizmus jegyében bontakoztatva ki egyéni hangú lírájukat. Bence Utrosa Gabri-

ella pedig 1994-ben jelentkezett ugyancsak új, sokat ígérő Visszahozott szép karácsony című kötetével, amelyben gyermekeknek és „nagyobb gyermekek” részére írott szokatlan hangvételű meséit, elbeszéléseit gyűjtötte össze. Így a három és fél évtized irodalmi termése cseppet sem lehangoló, hiszen mára több mint negyven szépirodalmi jellegű önálló kötet és antológia jelenti ennek az irodalomnak a létjogosultságát.

Ehhez csaknem húsz helytörténeti, szociográfiai és néprajzi jellegű kiadvány társul. A teljesség igénye nélkül álljanak itt a nevek is: Varga Sándor, Kericsmár Rózsa, Pivar Ella. Pozsoncz Mária helytörténettel, néprajzzal, művelődéstörténettel foglalkozik.

A szlovéniai magyar tudományos vizsgálódások az utóbbi években a maribori magyar tanszék munkatársai, a mindenkori magyar lektor aktív közreműködésével indult el. Azóta a pedagógusképzés, és a pedagógus utánpótlás biztosítása mellett, mint elsőrendű új diszciplínaként emlegethetjük az intézet keretében folyó sokrétű munka egyik leggyorsabb ütemben fejlődő ágazatát. Főleg a nyelvészettel foglalkozó szakembergárda a névtani kutatások, a szinkron tájnyelvi vizsgálódások területén tud felmutatni maradandó értékeket. Irodalomtörténet-írással e sorok írója foglalkozik mélyrehatóbban.

Ennek az irodalomnak a szerepét sokáig a „nyelvművelésben” jelölték meg. S ha így utólag, a számvetés igényével visszpillantunk az elmúlt három és fél évtized eredményeire, megállapíthatjuk: ha e sok szempontból még mindig gyermekkorát élő irodalom — a muratáji — nem is dicsekedhet remekművekkel, az egyetemes magyar irodalom szempontjából is figyelemre méltó alkotásokkal, helyi szerepét azonban mindenképpen betöltötte. Azt, amelyet az esztétikum mellett a kisebbségi magyar irodalmak esetében folyton hangsúlyozni kell: a nemzetmentés feladatát felvállalót, mely a történelmi és a nemzettudat alakítását tartja legfontosabb feladatának. S ha így közelítünk értékeihez — Palkó Istvánnal elmondhatjuk —, akkor közelítünk helyesen, abban a tudatban, hogy e mindennél fontosabb szerepet csak esztétikailag is magas mércével mérhető irodalmi alkotások tudják igazán betölteni.

Bacsa Gábor

A magyar kormány dilemmái a trianoni békeszerződés aláírása előtt

A trianoni békeszerződést 80 évvel ezelőtt, 1920. június 4-én írták alá. Az azóta eltelt idő alatt sok tudományos munka jelent meg, melyek különböző megközelítésből elemezték. Az ismertebb művek közül Galántai József *A trianoni békekötés 1920* című könyvében (Gondolat, Bp., 1990) adja a téma egyik legátfogóbb kifejtését. Ír többek között a békedelegáció kiválasztásáról, kiküldéséről, az aláírás körüli problémákról, a magyar—francia titkos tárgyalásokról. A témának nem mindegyike került azonban teljes részletezésre. E cikkben a béke aláírásával kapcsolatos részt ismertetjük részletesebben, kifejtve azokat a kérdéseket, amelyeket a magyar kormány mérlegelt elhatározása kialakításánál. Arról a dilemmáról szólok, mely elé a kormányt a békeszerződés állította.

Dilemmáról akkor beszélünk, amikor olyan kellemtelen, kényszerű helyzet áll elő, amelyet két egymást kizáró lehetőség közötti választás okoz. Nincs tehát harmadik megoldás, pedig lehet, hogy ezt választanánk szívesebben. A két kényszerű — rossz — megoldás közül az egyik ugyan számunkra megfelelne, de beláthatatlan negatív következményei miatt az sem jó, ódiúmat nem szívesen vennénk magunkra. A másik megoldás a dolgok rendje szerint való, ésszerű, logikus — jelen esetben a béke megkötése —, de tartalma miatt mégis felróható annak, aki aláírja.

Ilyen helyzetben volt a magyar kormány is 1920-ban a trianoni békeszerződés aláírásával kapcsolatban, mert két kényszerű megoldás között kellett választania:

- Nem írja alá a Magyarországra nézve rendkívül hátrányos és igazságtalan szerződést, s ezzel kiteszi magát a győztes antant hatalmak és a környező államok esetleges támadásainak, melyek kivédéséhez szükséges katonai erővel nem rendelkezik, s így az beláthatatlan következményekkel jár.

- Aláírja a szerződést és elveszti az ország kétharmadát. Döntésével oda kell állnia a megcsonkított ország és az elszakított területek lakossága elé, és elhatározásának okát meg kell magyaráznia.

Hónapokig folyt a vita a békeszerződés aláírásával kapcsolatban. Azzal kezdődött, hogy a magyar béke-

delegáció mikor induljon el, illetve mikor érkezzen Párizsba. A békeszerződés szövegének átnyújtása után folytatódott a legnagyobb kérdéssel, aláírja-e a magyar kormány? Miután ez a kérdés eldőlt, abban kellett dönteni, ki írja alá a kormány nevében.

E tanulmányban — a teljesség igénye nélkül — az aláírás részletkérdéseire kapunk választ, nagyrészt eredeti források, a korabeli minisztertanácsi jegyzőkönyvek, és az ezekhez kapcsolódó iratok alapján. Ezek a források közelebb visznek bennünket a döntést megelőzően felmerült problémák megismeréséhez, a kialakított álláspont megértéséhez. Olyan körülményekkel, döntést befolyásoló tényezőkkel találkozunk, mint pl. a külpolitikai, belpolitikai helyzet, a hadsereg szerepe, a mezőgazdasági termés, a francia-magyar gazdasági tárgyalások, melyeket mind figyelembe kellett venni.

Időhúzás

A magyar kormány a béketárgyaláson való megjelenéssel kapcsolatban is az időhúzás taktikáját alkalmazta. A béketárgyalásra való elutazás az 1919. december 2-ai minisztertanácsi ülésen került először napirendre. Ezen az ülésen a miniszterelnök bejelentette, hogy a Budapesti Szövetségközi Katonai Misszió nevében Bandholtz, az Egyesült Államok tábornoka levelet intézett hozzá. Ennek lényege az volt, hogy a meghatalmazottak a békekötésre mielőbb utazzanak Neuillibe (Párizs külvárosa). Az elutazással kapcsolatban a külügyminiszter azért javasolta az időhúzást, hogy legyen idő Magyarországot érdekelően kellő propaganda kifejtésére.

A magyar közvéleményre nyugtatólag hatna — mutat rá —, ha a Párizsban való megjelenésünk előtt az antant vizsgáló bizottságot küldene ki a megszállott területekre, így a Csehszlovák állam területén Pozsonyba, Rózsahegyre és Kassára, Erdélyben Kolozsvárra, Makóra és Szatmárnémetire; a délidéken pedig Temesvárra, Szabadkára és Zomborra. Kialakítás van arra, hogy a Hágába indított protestáns misszió rövidesen megkapja az utazási engedélyt Angliába. Egy zsidó bizottság is elment külföldre,

hogy területi integritásunk érdekében propagandát fejtsen ki. Gazdasági missziót indítottak Londonba, hogy az erdélyi földgáz és bányák iránt az angolok érdeklődését felkeltse. Kilátás van arra is, hogy megérkezik egy megbízottunk Amerikába. Ezenkívül a tótvidéki események (Tótország önállósodási törekvései) is kívánatosá teszik, hogy ne siessünk.

Kifelé — többek között — azzal indokolták az időhúzást, hogy gróf Apponyi Albert, a béke delegáció elnöke cseh megszállt területen tartózkodik, ezenkívül internálva vannak Erdélyben olyan férfiak, akik a delegáció tagjai lesznek: mint Grampiere Emil, Szerváczius Alajos és Muth Gáspár. Indokolni lehetett azzal is, hogy a románok nem vonultak vissza a demarkációs vonalra. Mindezekkel azt kívánták elérni — sikerrel —, hogy január előtt ne kelljen Párizsba utazni.

Az aláírás dilemmái

A béke delegáció kiküldésének részleteit az 1919. december 8-ai minisztertanácsban beszélték meg, s a delegáció január 5-én utazott el Párizsba. Elnöke gróf Apponyi Albert, a nagy műveltségű politikus lett. A tárgyalások január első felében megtörténtek. A nagy követek tanácsa január 15-én átnyújtotta a békefeltételeket. Apponyi nem írta alá, hazautazott, és február 5-én részletes jelentést tett a minisztertanácsnak. Az ezt követő idő — június 4-éig — az aláírással kapcsolatos kérdések tárgyalásával, az aláírás kérdésének eldöntésével telt el. Május 6-án a Legfelsőbb Tanács magyar ellenjavaslatra adott válaszát átnyújtották a párizsi magyar delegáció irodájának. A kísérőlevelet Millerand francia miniszterelnök írta alá.

A békeszerződés tehát elkészült. A magyar részről felsorakoztatott adatok, érvek kevésnek bizonyultak arra, hogy a tervezeten Magyarország javára valamit is változtassanak. Előállt tehát a nagy dilemma: aláírja-e Magyarország a területe kétharmadának elvesztését jelentő békeszerződést, vagy ne? Ami eddig csak találgatás tárgya volt, az most a maga meztelen valóságában tényé vált. Nem lehetett az elképzeléseket tovább szaporítani, illúziókat kergetni, valakinek a jóindulatában bízni, csak két lehetőség volt: aláírni vagy nem.

A külügyminiszter a minisztertanácsban említést tett arról, hogy május 6-án hosszabb tanácskozást

folytattak az aláírás és alá nem írás problémája felett. Az alá nem írás a teljes visszautasítás jellegét viselné magán, és ennek következménye az lehetne, hogy a körülöttünk lévő összes, most alakult állam koncentrált támadást intézne ellenünk. (A jugoszláv kormány a békefeltételek aláírásának magyar részről való megtagadásával számolt. Valószínűleg ez esetben Magyarország, főleg Budapest katonai megszállására ők kaptak volna mandátumot.) Ilyen támadásra a honvédelmi miniszter véleménye szerint az ország nem volt felkészülve.

A külügyminiszter szerint Millerand francia miniszterelnök kísérőlevele — ha támadások és ridegségek is fordulnak elő benne — összehasonlítva a német és osztrák kísérőlevelekkel, a közlékenység hangjától van áthatva, maga a kísérőlevél is igazságtalanságokról tesz említést és reparációkat helyez kilátásba.

A földművelésügyi miniszter más irányból közelítette meg az aláírás kérdését. Egyrészt a Tiszántúlon megindult választásokkal hozta összefüggésbe, amikor is a kabinet tagjai rá lesznek kényszerítve a válaszadásra, másrészt a halasztást két okból is indokoltak tartotta, és pedig a nemzeti hadsereg megerősödése szempontjából és azért, mert a várható termés következtében mintegy 6 millió mázsa gabonafeltesleg keletkezik. Nagy előnyt jelentene — mondja — ha mi szállíthatnánk először gabonát az európai piacra. Ezért a ratifikáció öszre való halasztását tartotta célszerűnek. Mivel azonban az aláírás előtt semmit sem tudunk az antanttól elérni, utána pedig igen sokat, ezért szerinte alá kell írni.

A belügyminiszter állásfoglalása azonos volt.

A nemzeti kisebbségi miniszter szerint viszont, ha Magyarország aláírja a békeszerződést, akkor Nyugat-Magyarországot (Burgenland) azonnal ki kell üríteni, itt dől el ugyanis, hogy mi a szándékunk. Ha azonban Nyugat-Magyarországot átadjuk, az az ottani lakosságban, de az egész országban is a legnagyobb depressziót fogja kiváltani.

A külügyminiszter véleménye szerint azonban az aláírással Nyugat-Magyarország kiürítése még nem válik aktuálissá. Egy osztrák támadásnak még ellent tudunk állni, de egy koncentrált osztrák—cseh támadásnak nem, mert a csehek Szobnál, Budapesttől 30 kilométerre állnak. Szerinte a béke aláírása elkerülhetetlen, de azt természetesen tiltakozás keretében

kell megtenni, s indokolni azzal, ha nem írjuk alá, az a fegyverszüneti szerződés állapotának megszűnését, a háborús állapot visszatérését jelentené. Mit jelentene ez? — kérdezi a külügyminiszter.

„Ma semmiféle szövetségeseink nincsenek, ellenben igen erős idegen hadseregek állnak megcsönkített Magyarország határán... Ha pedig eljárásunk a vonakodás jellegét viselné magán, ellenségeink kapva kapnának rajta, hogy bevonuljanak, és gabona feleslegeinket elvigyék, mert Nagy-Románia szántóföldjének csak egyharmada van megművelve.”

Írásbeli elkötelezettség szóbeli ígéretre

A minisztertanács a külügyminiszter programját elfogadta ugyan, de a május 17-ei ülésen a békeszerződés aláírásának kérdését ismét napirendre tűzte, s arról hosszú — nem egyszer éles hangú — vita folyt ismét. Gróf Teleki Pál külügyminiszter itt terjesztette elő gróf Apponyi és az általa vezetett békedelegáció lemondását. Szerinte egyszerre ment volna ki Párizsba Apponyi lemondó nyilatkozata és a kormánynak a Legfelsőbb Tanácshoz intézett választávirata, melyben utalva kényszerhelyzetére, kijelenti, hogy kész aláírni a békét.

Teleki ezen az ülésen részletes tájékoztatást ad azon előzetes tárgyalásokról, amelyet a békedelegációk néhány tagja „kéz alatt” (titkos tárgyalással) a párizsi külügyminisztérium vezető embereivel folytatott. Úgy értékelte, a francia hivatalos köröknek nincs ellenvetésük, hogy gazdasági megbeszéléseket létesítsenek. Magyarország gazdasági megítélésére a május 20-ai ülésen visszatért, ismételten kiemelte, hogy a békét alá kell írni, mint döntő érvet hozta fel a honvédelmi miniszter álláspontját, mely szerint katonailag nem tudnánk ellenállni egy koncentrált támadásnak. Teleki elemezve a kísérelőlevelet megállapítja, hogy az első részében inkább támadó, a második részben azonban bizonyos politikai előnyöket lát-szik nyújtani. Véleménye szerint alapos a feltevés, hogy az antant felismervén a magyar békeszerződésben rejlő igazságtalanságokat, különösen az össze-függő ellenséges blokkba került Magyarország tekintetében, kért bizonyos változtatásokat, de az meghiúsult, mert a Magyarországot környező új államok ez ellen egységesen felléptek, így az antant nem akarta magát egy esetleges „blamáznak” kitenni.

A május 20-ai minisztertanácsi ülésen a külügyminiszter több bizalmas kérdésről tájékoztatást adott a békeszerződésben foglalt határok esetleges módosítását illetően. Részletesen elemzi Magyarország gazdasági megítélését. E szerint a világháborút követő összeomlás időszakában az angolok érdeklődtek, de 1919 márciusában már francia érdeklődést lehetett tapasztalni, majd később — a Duna vonal miatt — ismét az angolok érdeklődtek jobban, azonban ez is rövid ideig tartott, politikailag pedig egyáltalán nem érdekelte őket Magyarország, legfeljebb a lordok házában volt némi kíváncsiság. Gazdaságilag megelégszenek azzal, hogy megveszik a Duna forgalmát Németországtól Romániáig.

Ezzel szemben politikai és gazdasági tekintetben egyaránt nőtt az érdeklődés Magyarország iránt Franciaország részéről. A tárgyalások felvételére Csáky grófot küldték ki.

„Ma még írásbeli ígéretet a francia kormány nem tett, de szóbeli ígéretet kaptunk arra nézve, hogy a francia kormány a legőszintébb közvetítő szerepet akarja játszani a Magyarországgal szemben elkövetett igazságtalanságok reparálása tekintetében. Ezek a korrektúrák már megnyilatkoznak a Millerand kísérelő levelében. Így alapos lehet a reményünk, hogy békés úton érhetjük el mindazt, amit fegyveres úton aligha.”

A külügyminiszter nevesítette is a reményeit. Az esetben — mondja —, ha francia közbenjárás folytán visszakapjuk Csallóközt, Komárom megye északi részét, Kassát és a Ruthén földet, úgy máris meg van ígátva a béke egész struktúrája s meg van ígátva a vidék egész vasúti összeköttetése is. Ezáltal megszakadna az összeköttetés a keleti és nyugati tótság között. Ma azonban egyik nagyhatalom sem fogja ingyen felajánlani ilyen természetű jószolgáltatást.

Magyarország francia orientációjának, mely konkrét formában a MÁV bérbeadásáról való tárgyalásban csúcsosodott ki, nagyon sok ellenzője volt az országon — közelebről a kormányon — belül. Nem váltott ki helyeslést az ország számára nagyon fontos angol és olasz körökben sem. Tulajdonképpen Magyarországnak magyarázkodnia kellett. E magyarázkodásba foglalt érvek lényege az volt, hogy a francia orientáció Magyarországon sokáig nem volt rokon-

szenves, de helyzetünk ismeretében kénytelenek voltunk azt a segítő kezet, mely francia részről felénk nyúlt, megragadni. Magyarországon talán mindenki jobban szeretne volna, ha ez a kéz az angoloké, de Anglia sem politikai, sem gazdasági tekintetben nem érdeklődött annyira Magyarország iránt, hogy céljainak elérésében támogassa. Politikai tekintetben sok barátságos nyilatkozatot hallottunk angol részről, de ezeknek kézzelfogható tartalmuk alig volt. Gazdasági téren pedig azon szakembereink, akik Londonban jártak, azzal a benyomással érkeztek vissza, hogy angol részről legfeljebb a Duna iránt van érdeklődés, de ami csak pár méternyire távol esik a Dunától, már nem érdekli őket.

Lindlei főmegbízott nem hiszi, hogy a franciákkal folytatott tárgyalásoknak valami komoly eredménye lehetne. A franciák politikailag nincsenek abban a helyzetben, hogy bármiféle, esetleg a határok dolgában tett ígéretet beválthassanak. Gazdasági tekintetben pedig azért nem, mert a vasutak bérbeadása kérdésébe még a reparációs bizottságnak is van beleszólása, és nem hiszi, hogy a bérbeadást jóváhagyná.

A magyar álláspont szerint Magyarországra nézve már az is előnyösnek látszott, ha biztosak lehetünk abban, hogy a majdani nemzetközi határmegállapító bizottság francia tagjai befolyásukat a békeszerződés technikai és gazdasági igazságtalanságainak kiküszöbölése érdekében javunkra fogják fordítani. E tekintetben olyan határozott biztatásokat, mint a franciáktól, senkitől sem kaptunk.

Másrészt a magyar kormány úgy gondolkodott a vasutakról, hogy azok bérbe adása kétségen kívül súlyos áldozat, de nem szabad elfelejteni, hogy ez az áldozat talán nem is lesz elkerülhető, mert a vasutak helyreállítására, és az egyéb gazdasági befektetésekre külföldi segítségre lesz szükségünk, melyek megadására csak a franciák mutatnak hajlandóságot.

A gazdasági segítségnyújtásban ebben az időben Franciaországnak nem volt vetélytársa. Lindlei az ügyben érdemben nem foglalt állást. Gazdasági referense, Philipots azonban kijelentette, megengedi, hogy az angol pénzügyi körök lassúak, de lassúságuk koránt sem jelenti azt, hogy Magyarország iránt nem érdeklődnek és nem akarnák tevékenységüket Magyarországra is kiterjeszteni.

Biancheri olasz szóvivő szerint a franciák Magyarországnak politikai előnyt nem nyújtanak, talán nem is akarnak igazán nyújtani. Szerinte a nagy és erős Magyarország olasz érdek, sohasem lesz francia érdek. Ha a francia politika ejtette is a cseheket, azok sohasem fognak kiválni Franciaország számításából. Magyarországra a franciáknak azért van szükségük, hogy sakkban tartsák vele Németországot. Ha Magyarország Franciaország támogatására számít, ellenségévé teszi Németországot.

Felvetette, hogy más állam a vasút államosításával igyekszik azt a maga kezébe juttatni. Magyarország hogyan adhatja egy külföldi magántársaságnak? A francia orientáció megrontotta a hangulatot Olaszországban Magyarország iránt. Másik okát is látta a hangulat megromlásának, nevezetesen abban az elmentében látta, mely Magyarország és a szociáldemokraták között fennállt. Aki helyes politikát akar folytatni — mondja Biancheri — annak tényként el kell fogadni, hogy a Szociáldemokrata Párt Európában hatalom, mégpedig igen nagy hatalom, amellyel mindenkinek számolni kell. Szerinte épp a magyar politika teremtette Magyarország számára azt a helyzetet, amely azt a látszatot kelti, mintha csak Franciaország volna hajlandó az ország segítségére lenni, mert Magyarország után Franciaország áll a szocialistákkal legélesebb harcban. Ha a szociáldemokratákkal kibékülnének Magyarországon, és módot adnának nekik a politikai életbe való jobb bekapcsolódásra, észre lehetne venni, hogy nincs Olaszország annyira izolálva Magyarországtól, mint ahogyan ezt a magyarok látják, amikor a francia politika karjaiba vetik magukat.

Csáky betartotta azokat az instrukciókat, mely szerint gazdasági objektumainkat csak akkor vagyunk hajlandók a franciáknak adni, ha ezt egyidejűleg összekötik politikai előnyökkel is. Gazdasági objektumaink közül számba jöhetnek vasútjaink, a földgáz, a Duna-kikötő, a dohány, a Duna—Tisza szabályozásának kérdése.

Mindezen elgondolásokkal szemben mi csak elvi deklarációt kaptunk, mégpedig szóban. A béke aláírása után pedig talán írásban is megkaptuk volna azt az ígéretet, hogy a Magyarországgal szemben elkövetett igazságtalanságok tárgyalások útján reparáltassanak. Már azt is nagy eredménynek tartotta a kor-

mány, hogy Franciaország, az a nagyhatalom, amely leginkább foglalt állást velünk szemben, felajánlja jószolgálatát, sőt kilátásba helyezi a Nemzeti Ligába való felvételünket.

Ki írja alá a békeszerződést?

Az a nézet alakult ki, amennyiben az aláírásra rászánja magát a kormány, oly módon kell végrehajtani, hogy kifejezésre jusson a kényszerhelyzet, a tiltakozás, a művelt nemzetek lelkiismeretéhez való fellebbezés, és szabad keze maradjon a nemzetgyűlésnek a ratifikáció tekintetében.

Hosszas vajúadás után tehát döntés született arról, hogy a békeszerződést alá kell írni. Ezt követően azt kellett eldönteni, hogy ki írja alá. Az antant jegyzéke azt kívánta, hogy a kormány egy vagy több tagja írja alá.

A kérdéssel a május 25-ei, majd a május 27-ei minisztertanács foglalkozott. A miniszterelnök azt indítványozta, hogy elsősorban a külügyminisztert, másodikként pedig a kereskedelmi miniszter kérjék fel.

A minisztertanács többsége — 8 szavazattal 4 ellenében — egy miniszter kiküldése mellett határozott, felkérte a külügyminisztert a békeszerződés aláírására, aki vállalta az aláírást, de bejelentette, hogy utána lemond.

A május 28-ai minisztertanácsban újból tárgyalták az ügyet, mivel fél egykor Fouchet francia főmegbízott megjelent a kormányzó előtt, és előterjesztette, hogy francia hivatalos körök megnyugvással vennék tudomásul, ha a külügyek vezetésében nem állna be változás, ha a külügyi tárcát továbbra is Teleki tartaná meg. A miniszterelnök összegezve az elhangzottakat javasolta, hogy Bernard miniszter és Drasche Lázár Alfréd (szóba került még Soós tábornok) legyen az aláíró.

Összegezés

A dilemma mérlegelésénél csak kis részben számolhatunk tényekkel, legnagyobb részt feltevésekkel van dolgunk, melyek kisebb-nagyobb valószínűsége azonban többnyire megállapítható.

Alá nem írás esetén féltő volt, hogy a rosszakarat megrögzötté válik és olyan tényezőkre is áttérjed, melyek még rokonszenveztek velünk. Félt a kormány attól, hogyha a nemzeti nyomor nagyobbodik, netán

újabb megszállások, rablások történnek, akkor az csüggedéshez, a belső rend felbomlásához vezethet, és az elvesztett területek lakói is még jobban elidegenednek tőlünk.

Egyébként is hosszabb-rövidebb idő után újabb békeakció kényszere állna elő, amikor — valószínűleg már csak büntetésként is — még rosszabb békét szabhattak volna ránk, mivel mind a románoknak, mind a szerbeknek és a cseheknek volt még ki nem elégített területi igényük.

A békeszerződés aláírásával bizonyos formai elismerését fejezzük ki a tőlünk elcsatolt területek elvesztésének, és a reánk rótt terhek elvállalásának. Az elcsatolt területek lakóinak hozzánk való ragaszkodását a visszacsatolás reményével együtt — bizonyos mértékben — gyengítjük és elősegítjük az új helyzetbe való belenyugvásukat. A megmaradt területek lakosságára hasonló hatást gyakorolunk. Véderőnk okoszerű fejlesztéséről formailag lemondunk, és a lehetetlen pénzügyi terheket vállaljuk.

Magyarországnak nem volt megfelelő ereje ahhoz, hogy alá nem írás esetén meg tudja akadályozni a fennállónál rosszabb helyzet kialakulását. Elsietett volt a hadsereg leszerelése.

Fontos szerepet játszott a franciákkal folytatott titkos tárgyalás is. A kormány egy időben komolyan bízott abban, hogy a MÁV franciáknak történő bérbeadása útján, azok jószolgálatával sikerül a határvonalat javunkra megváltoztatni az aláírás után.

Az aláírás vagy alá nem írás kérdésének megítélésénél mérlegelni kellett azt a körülményt, hogy délen a békeszerződés területi határozmányai, többségükben az összes következményekkel — a megszállt területek kiürítését kivéve — de facto életbe léptek, s nem állt hatalmában Magyarországnak ezen változtatni.

Természetesen az aláírásnak az előnyei is kitapinthatók. Ez esetben megnyílik a valóságos külpolitika megkezdésének lehetősége. Azért a megkezdésének lehetősége, mert csak utána lehet Magyarország tagja a nemzetközi közösségnek. Megindulhat a gazdasági munka, a pénzügyi és közgazdasági összekötés a külvilággal.

Megnyilvánulhatnak a külső államokban azok a jóindulatok, amelyeket a háborús állapot fikciója, a szomszédainknak tett ígéretek, a szövetség ortodoxi-

ája és az antant hatalmaknak az aláírásunk eléréséhez fűzött presztízse az aláírás előtt többé-kevésbé elnémitottak. Fokozottan érvényesülhet a köztudatban az a felfogás, hogy a békeszerződés tarthatatlan állapotokat teremt, kivihetetlen intézkedéseket tartalmaz. A véderők fejlesztése korlátozva lesz ugyan, és nehezen lesz kijátszható, viszont a felfegyverzés, a hadianyag-beszerzés bizonyos arányokban mégis lehetségessé válik, míg, ha nem írjuk alá, teljesen kizárt.

Források

- Magyar Országos Levéltár = MOL K 52 1922. Vassel K. A déli végek elhatárolása c. jelentés 9—10. pp.
 MOL K 27 1920. 05. 07-ei jkv. 126.
 Hadtörténeli Levéltár Magyar Királyi Vezérkari Főnökség 425/101 1920.
 MOL K 27 1920. 05. 17. 126.
 MOL K 64 1920. 06. 01. II. 195.
 MOL K 64 1920. 04. 01. II. 58.
 MOL K 27 1920. 04. 27-ei jkv. 9. Napirend
 Dr. Bacsa Gábor: Magyar francia titkos tárgyalások BÉRBEADÁS ÉS A MÁV In.: Országhatár magazin 1993. 48. évf. 36—37. 26—27. pp.

Dr. Lenk András 1959 karácsonyán készített felvétele. Nagykanizsán 2001. június 4-én tervezik újra felállítani az ötvenes években ledöntött Nagy-Magyarország emlékművet

Szennay Ilona

Gyász

1
mélylila bársonytokban
ékszer
nyoma

2
remetebarlang
avarszagú csöndjébe
temettem hangod

3
fakult hegek
cseppkővé dermedt harmat
fáradt arcodon

Macuo Basó emlékére

szükszavúságod
fecsegésünk sodrába
hengerített kő

Álom

(Pilinszky Jánosnak)

homlokpárkányon
csillagok
gyümölcs-szelíden
gyöngyfehér ruhában
belépsz
a könnyek ajtaján

Büky László

Szennay Ilona, Izsóplevelek.
Tinta Kiadó, Budapest, 1999

Új versesfüzetét a költő öt részre osztotta, cikluscímek: Kései harmat, Üvegharangok, Gyöngyfehér ruhában, Mészköhalmokon, Szíromesőben. S ha még ide tesszük a Nagyböjti hó című versét — „szent magasokból / megszentelt mélybe hulló / kései harmat” — látható, hogy Szennay a haiku formához és tartalomhoz közeledő költő. A versek között rá is találhat az olvasó Szennaynak erre vonatkozó költői alapállására: „fehér papírról / hamvas mentalevelek / il-lata árad” (Haiku-költészet).

A szerző már előző kötetében — Harmatalagút (Alterra Kiadó, Budapest, 1997) — látható volt a kis szövegterjedelmű versmatériához való lehető legnagyobb jelentéstömeg hozzárendelésének kísérlete, amellyel itt-ott a nyelvi lehetőségek hálójának fölfejtése is együttjárt. A költő magánéletében nyelvész, s ez meg is látszott a Harmatalagút (mondhatni:) némely nyelvészeti jellegű verskörítésében, abban például, hogy szószedetet közölt egyes versek után, amely szószedet asszociációs tartalmakat váltott ki vagy erősített meg (nem is mindig magyar szóanyaggal). A mostani könyvecskében — már nincsen a copy rightban meg a polgári név — a nyelvészi indítatásnak külső jelei nem mutatkoznak, azonban megmarad a kicsiny versterjedelem azokban a versekben is, amelyek nem a japán forma alapján íródtak. Szennay következetes munkálkodással igyekszik a lírikumot a lehető legkisebb nyelvi csomagolásba helyezni. Ezt a törekvését nem csupán a képkivágás technikájával, hanem a képalkotás módjával is szolgálja: „Idegen függönyök mögött / bizonytalan időben / gyúl fény, / más virágok nyílnak / ablakodban. / Szúrós burkából / kegyetlen koppanással előhasad / az ismeretlen” (Amikor elmegegyek).

Szennay verseiben az ábrázolt tárgyiasságok meglehetősen általánosítva vannak, még az első pillanatra tárgyyszerű dolgok és helyzetek is. („Idegen függönyök mögött” stb.), a vadgesztenye termését az „ismeretlen”-re áttevő

zárókép metaforái viszont párhuzamba állíthatók az ábrázolt világ előzményeivel (ti. fények gyúlnak idegen függönyök mögött), s így azokban is, emezekben is maga az ismeretlen mutatkozik meg. Másutt teljesen az olvasóra bízta a nyelvi ábrázolat lelki—lírai vonatkozásrendszerének megvalósítását és persze megértését: „homokba ázott / halvány rózsaszirmok” (Tengerpart), ugyanígy: „poros kavicsok / hasadékaiban / csillanó / kristályfény” (Karácsony), további számos példa volna idézhető. Az effajta verseiből azok, amelyeknek utalásrendszere szinte közismereti, talán kevésbé hatásosak, mint a mandulafát jelképként használó Janus Pannoniust idéző haiku is: „Mandulafácska, / kicsinyke, vézna, árva, / hullik a szirma” (Janus Pannonius). Természetesen lehet az ellenkező esetre is példát találni, s nem is egyet, így: a Mészköhalmokon cím alatt közölt tizenhat haiku közt: „leánderbokrok / hűséges lándzsás örök / a Jordán partján; vagy: a dús szikomorfán / Zakeus gyáva szíve / újjászületik”.

A keleti, japános versalkotásmóddal együtt járó világszemléletet Szennay Ilona a kereszténységével egyberajzolva használja. Talán már a fenti idézetekből valamelyest látható volt ez; az efféle megoldások, mint „szellőrózsa hószirmán / Megváltónk vére” (Mészköhalmokon), alighanem szemléltetik azt a költői sajátsgot, amelynek köszönhető, hogy nem lesz didaktikus és beszűkülő horizontú a narráció és a költői világ: „körülhatárolt / csönd üvegharangok” (Tihanyi képek). Amíg ezeknek az üvegharangoknak finom hangja bejut Szennay lírájába, hiába van az körülhatárolva bármivel, a külső világból (amelynek eseményei egyébként alig-alig szüremkednek lírájába) olyan visszhangok és felhangok keletkeznek, melyeket érdemes rögzítenie.

Verseinek nem lírai történései, hanem képi állapotai vannak. A képek apró metszetek vagy nyomatok, szinte mindegy, milyen festészeti eljáráshoz hasonlítjuk őket, hiszen nem elsődleges szerepük a képiségük. Nem az, még akkor sem, amikor a képekbe rajzolt világ a valóságos világgal megfelelésben van: „kéményüstben / kovacsillanásban / gyémántragyogásban / lépcsőd fa-

kuló anyagában / cementben / házaid tövén / a kő” (Nyomok). A vers rajzolata csupán (lírai) mintaforma, mintarajz, amely bizonyos lelkiállapotokat, érzelmi helyzeteket körvonalaz és szerkezetbe zár. Az azonban az olvasóra vár, hogy milyen tényleges lelki-érzelmi, állapotokra helyezi rá ezt a mintarajzot, hogy mintegy azonosulhasson a költővel; az iménti példa esetében az elmúlást megérző lírai én belső állapotát, amely kőhöz méri az állandóságot, amely így tehát nincs meg őbenne. S ezt a pusztulás kérdését rögzítő mintát használhatja Szennay olvasója új és új vonatkoztatási rendben. Hasonló verseket gyakran találunk a versek közt, ami nyilván a japáni forma következménye: „kiszikkadt / elporladt / Napvirág” (Tengerpart); vagy: „sorvadó-sarjadó / hervadó-horgadó / fakuló-fakadó / Élet” (Spirál). Vannak versei, melyekhez könnyen talál az olvasó társítható tartalmakat: „pörög a rokka / szalad a szál / forog a forrás / telik a nyár” (Idő-dal), sőt ehhez még Weöres Sándor vagy éppenséggel Szapphó is köthető, másutt az európai és magyar költészeti hagyomány kevésbé kínál fogódzót: „káposztalepke / libben hamvasillatos / izsóplevéltre” (Mészköhalmokon). A hazai virágoskertekbe más tájokról van betelepítve az izsóp, s az itthoni káposztalepke rálebbenésének finomsága elindíthat az olvasban is bizonyos együttrezdülést, hiszen végül is minden ideplántált dolgot hazánkba, líránkba lehet fogadni (mint az izsópot is), s ha még érdemes is rá, az esetben kiváltképpen.

Szennay Ilonának ez a meghonosítás a törekvése, amidőn a japáni formával és tartalmi-fogalmazási lehetőséggel kísérletezik. Lesz-e annyi életereje az ideültetett növénykének, hogy belegökeresedjék a honi líra földjébe, a költő jövődőlő versei mutathatják meg, hiszen a haikuban használt képi-szimbolikus nyelvezet a mi tájékozódásunkban alig-alig vált ki megfejthető szimbólumok híján képzettársítást, így a gondolati — és a japán filozófikus — mélységet nehéz az olvasónak megtalálnia. Szennay Ilona lírai-gondolati tartalmi nemritkán azonban a mai magyar olvasónak is befogadhatók és befogadandók.

Nagy Attila

Veszélyek és esélyek olvasási kultúránk alakulásában*

Nincs itt alkalmunk a magyar közoktatás tényerésével összefüggésben bemutatni a tényleges analfabetizmus visszaszorulásának folyamatát, csupán jelezzük, hogy a XX. század elején a népesség egyharmada írástudatlan volt, s ez az arány a II. világháború elejére már 10% alá csökkent.

Nagy lépésekben haladva, s a negatívumok felől közelítve mindössze utalunk a legutóbbi országos reprezentatív adatfelvétel egyik eredményére (Nagy A. 1997), mely szerint a 14 éven felüli népesség 27%-a nyíltan bevallja, hogy még sohasem járt könyvtárban, de a 18 évnél idősebbek mindössze 17%-a használója a kérdéses időpontjában valamilyen könyvtárnak. Nyugat-Európa országaiiban ez az arány 60%.

A jórészt olvasáskutatási műhelyünkben végzett vizsgálatok eredményei szerint a könyvet nem olvasók aránya az utóbbi 4 évtized alatt csökkent ugyan (Gereben F. 1998) (1964: 41%—1996: 33%), de a 18 évnél idősebbek tizede saját bevallása szerint soha életében nem olvasott könyvet. Más megközelítésben, de ugyancsak Gereben Ferenc adataira támaszkodva (Gereben F. 1998), a sem könyvet, sem sajtóterméket nem olvasók létszáma félmillió nagyságrendűnek (a 18 éven felüliek 6—6,5%-ának) becsülhető. Ezt a tömeget nagy valószínűséggel ítélnénk funkcionális analfabétának.

A fogalom nyilvánvalóan csakis egy skálaként képzelhető el, amely az olvasás különböző mértékű zavarait, nehézségeit takarja, de melynek eredményeként az érintett személyek az írott információk használatából kiszorulnak. Ennek következtében munkavállalói esélyeik, szakmaváltási, továbbtanulási lehetőségeik radikálisan csökkennek, a kulturális javak jelentős része elérhetetlenné válik, de még a közéleti mozgástér is beszűkül a csökevényes tájékozódási lehetőségek miatt. Feltétlenül nyomatékosítanunk kell: a leírt jelenség nem csupán kulturális közügy, de kifejezetten a modernizáció és a gazdasági felemelkedés gátjává, lassítójává válik a munkaerő jelentős mértékű képezhetlensége, a tömeges funkcionális analfabetizmus.

* Az ország könyvtáraiban meghirdetett *Olvasás Éve* programsorozatra szeretnénk irányítani olvasóink figyelmét ezzel az írással is.

Egy célzottabb vizsgálat (Terestyéni T. 1996) adatai a fentiekénél súlyosabbnak mutatják a helyzetet. A könyvet nem olvasók azonos nagyságrendűnek mutatkoznak (34%), de már a napilapokat sem forgatók itt jóval magasabb arányt (23%) képviselnek.

Munkavégzés közben kell(ett)-e olvasnia, írnia, számolnia, rajzolni? (%)

	olvasás	írás	számolás	rajzolás
soha	58	61	44	81
néha	12	12	15	10
gyakran	30	27	41	9
Összesen (N = 993)	100	100	100	100

Mint látható, még a számolás a leggyakrabban előforduló feladat, de a válaszolók többsége sem írni, sem olvasni nem szokott (soha!) napi munkája során. (Ráadásul levelet, de magánjellegű feljegyzést sem készít a 40—70 százaléka.)

A fentiek nyomán Terestyéni Tamás a felnőtt népesség negyedét, ötödét ítéli a funkcionális írástudatlanság valamely kategóriájába sorolandónak.

Világszerte információs-kommunikációs forradalmat emlegetnek, s közben a hazai munkavállalók nagyobb részétől semmiféle intellektuális teljesítményt, erőfeszítést nem igényelnek.

Az alig, vagy semmit nem olvasók jó része az idősebb és iskolázatlanabb rétegekhez tartozik ugyan, de — amint az a kilencvenes évek derekáig bizonyára igaz volt — a fiatalabb korosztályokból folyamatosan érkezik a funkcionális analfabetizmus utánpótlása.

1. Az 1990-es évek második feléig a magyar iskola rendszerben hosszú évek óta a fiatalok 6—8%-a nem végezte el a 8. osztályt a 16. életév betöltéséig sem;

2. a 8. osztályosok 30%-a súlyos szövegértési problémákkal küszködött;

3. a közoktatásból kiesők arányát 25—29% között becsültük (nem kerültek sem középiskolába, sem szakmunkásképzőbe);

4. a középiskolákból évente átlagosan a tanulók 13—15%-a esett ki;

5. az egyes iskolák közötti különbségek (falu, kisváros, nagyváros) fokozatosan növekedtek,;

6. 1990 és 1995 között a 9 és 18 éves korosztályok olvasásértési teljesítménye 20%-kal romlott. (Az 1—6. pontokban felsorolt tények forrásai: A túlsó part messze van. Tudományos konferencia a funkcionális analfabétizmusról. Illyefalva, 1996. nov. 18—22., valamint Jelentés a magyar közoktatásról, Bp., 1996. Országos Közoktatási Intézet.)

Több évtizedes romló tendenciák után végre az Országos Közoktatási Intézet 1997-ben felvett adatai már egy ellenkező előjelű elmozdulást sejtetnek. (Az 1999-es vizsgálatok eredményeit még nem ismerem.)

Az olvasásra vonatkozó attitűdök többgenerációs minták nyomán adódnak tovább. Vagyis a jól olvasó gyerekek mögött olyan szülők álltak, állnak, akikkel még nagyszüleik intenzív kapcsolatban voltak, tehát együtt beszélgettek, játszottak, dolgoztak, de közben még volt „kollektív narráció”, családtörténet és mese, nemzetmítosz és mondóka, altató dal és találás kérdés. Az utóbbi évtizedekben a nők tömeges munkavállalása, a családok szétesése szinte szükségszerűen „löki” a magányos, szorongó gyerekeket a tv, a video és a számítógép képernyője elé, s amint azt jól tudjuk (Báthory Z. 1998) a napi 4 órát tévézők tanulmányi eredménye, olvasásértési színvonala szignifikánsan rosszabb azokénál, akik csak napi 1,5-2 órát töltenek a mozgókép bűvöletében. (Hasonló adatokra találunk a számítógép használatával összefüggésben is.) Vagyis a funkcionális analfabétizmus visszaszorítása nyilvánvalóan többszálú, összehangolt stratégiát igényel. Szükség lenne az angol nyelvű szakirodalomban jó évtizede használt „family literacy”-ként emlegetett problémakör hazai adaptálására, annak gyakorlati felismerésére, hogy a nem olvasó gyerek mögött rendszerint nem olvasó szülő áll. S miután a pszichológusok véleménye szerint a „szülő tünete a gyerek”, a sikeres terápia is döntően a szülő bevonásával képzelhető el. Másrészt legalább a közszolgálati tv-állomásokat kellene meggyőzni felelősségük túl nem becsülhető mértékéről. Mikor készült utoljára a magyar tv-stúdiók bármelyikében igényes adaptáció egy klasszikus vagy kortárs

értékes irodalmi műről? Irányít-e a tv, a könyvtárak és a könyvesbolt felé?

Harmadrészt vajon pedagógusképzésünk lépést tart-e a megváltozott körülményekkel? Tanítói és tanári oklevelet lehet ma szerezni hazánkban a gyermekirodalom tanulmányozása nélkül, tanárképző főiskoláinkon 2 féléven át oktatják az audiovizuális eszközök használatát, de nincs filmesztétika!

Vak vezet világtalant! Hogyan segítsen a szülőnek, a diáknak a pedagógus, ha maga is felkészületlen? Ha az otthoni olvasásra egyre kevesebb idő jut (különórák, túlterhelés, médiafogyasztás növekvő ideje stb.), akkor az órai közös munkában kellene egyre nagyobb szerepet, több időt szánni az egyéni és a csoportos olvasásra. Az ilyen jellegű módszertani képző és továbbképző tanfolyamok bátorítása, propagálása az oktatási kormányzat egyik központi feladata lehetne. Egyébként már hét pedagógusképző intézményünkben folyik ilyen irányú tevékenység: „Olvasással és írással a kritikus gondolkodásért” Budapesten az ELTE Tanítóképző és Tanárképző Főiskoláin, Debrecenben a Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskolán, Győrben az Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolán, a Pécsi Egyetem Tanárképző Főiskolai Karán, valamint Szegeden a József Attila Tudományegyetemen. A pedagógusképzés minden szintjén tudatosítani kellene, hogy az olvasás tipikusan tantárgyközi feladat, tehát nem csupán az alsó tagozat, nem kizárólag az anyanyelvet és irodalmat oktatók, hanem a tantestület egészének feladata az olvasási készség megfelelő szintű kicsiszolása, begyakorlása, fejlesztése.

Negyedszer, az ifjúsági sajtó jobbik része (Kincskereső) évek óta agonizál, pedig életben kellene tartani! Ötödször, a gyermek és iskolai könyvtárak évtizedek során át a hazai könyvtári rendszer leggyengébb láncszemét jelentették, s a pozitív irányú változások jelei még ma sem egyértelműek.

Szükségesnek látszik hangsúlyoznunk, hogy a család teremti — vagy nem teremti — meg az olvasás iránti érdeklődés és kíváncsiság alapjait, az olvasásra vonatkozó attitűdöket, az iskola megtanítja az olvasás technikáját, a könyvtár segít az érdeklődés, a tájékozódási szokások gazdagításában, a munkahely, a tágabb társadalmi közeg, egyebek mellett a média műsorpolitikája, vagyis a társadalom

egésze hordoz valamilyen mértékű felelősséget olvasási kultúránk állapotával kapcsolatban.

Végezetül a fentiek bővebb illusztrációjaként, a nyilvánvalóan megosztott felelősség bizonyítékaként hadd idézzek néhány összefüggést, változási tendenciát a felnőtt magyar társadalom olvasási szokásainak elmozdulásairól (Nagy A. 1997). A már hivatkozott (1996) 5000 fős, országosan reprezentatív vizsgálat adatait korábbi, saját műhelyünkben végzett adatfelvételek eredményeivel összevetve egyértelműen kirajzolódik az utóbbi évek új piaci igényei.

A XIX. század egyre kevésbé érdekes (1978-ban még a válaszok 20%-a, mára csupán 4%-a sorolható ide), míg a kortárs alkotások vonzereje ugyanilyen intervallumot tekintve megduplázódott (1978: 18% és 1996: 40%)! Jól tudjuk, a fikció egy kicsit menekülés a valóság szorításából, de egyúttal a felfedezés, a megismerés, az érvényes tudás megszerzésének egyik eszköze. Korai lenne most még megítélni, hogy melyik igazság az erősebb ebben az esetben. Inkább vizsgálódjunk tovább!

A legutóbbi, illetve az éppen aktuális olvasmányok műfaji megoszlása azt mutatja, hogy a romantika és a klasszikus realizmus vonzereje csökkenő tendenciájú, a kortárs, értékes művek keresettsége szinte alig mutatható ki (3%), míg a szórakoztató, könnyed, kalandos, szerelmes témájú, az illúziókat, az álomvilágot mutató, a menekülési reakciókat sejtető olvasmányok népszerűsége érzékelhetően növekszik. Kevésbé radikálisan de mégis egyértelműen erősödik a non-fiction, az ismeretterjesztő és tudományos, a tényeket, a tudni- és tennivalókat bemutató könyvtípus. (1996: népszerű ismeretterjesztő = 13%, komoly ismeretterjesztő = 11%, szakkönyv = 4,5%, áltudomány = 2,2%.)

Jól ismert jelenségről van szó, kettős értelemben is. Egyrészt a nyolcvanas évek vége óta, a parlamentáris demokrácia megteremtésével párhuzamosan alapvetően megváltozott Magyarországon is a szépirodalom funkciója. Ma már nem kell verset írni Nagy Imre újratemetése érdekében, se novellát, se kisregényt a politikailag kimondhatatlan témákról. Csaknem minden szabad a publicisztika és a szaktudományok számára. Másrészt életünk egésze haszonelvűbb, anyagiasabb, földhözragadtabb, ideológ-

giamentesebb lett. Többet, pontosabban, haszonelvűbben, praktikusabban szeretnénk tudni, s lám ez az olvasmányok összetételében is tükröződik!

Az új helyzet láthatóan zavarba ejtően hat az író-társadalomra is („nem szabad közéleti témákkal foglalkozni!” — miközben még 1956 sincs igazán megírva!), de az olvasók sem keresik már a 60-as, 70-es évekhez hasonló érdeklődéssel a fikciós művek rejtett üzeneteit.

Végül vizsgáljuk meg az olvasmányok szerzőinek nemzetiségi megoszlását is!

Az előzmények után már egyáltalán nem meglepő, hogy 3 évtizede folyamatosan csökken a magyar szerzők aránya, harminc éve még 60 százalék felett volt, s mára 40% alá került. A 30,4 százaléknyi amerikai szerzőből, alig 0,5% mondható dél-amerikainak. Nem Faulkner, nem Hemingway, nem Williams, nem Updike, nem Salinger, nem Singer, nem Arthur Miller, nem Bellow és nem Malamud lett az olvasottabb, népszerűbb, hanem a valódi, hamisítatlan vagy éppen csak annak látszani akaró amerikai lektúr, a hazugság rózsaszínű álomvilága, a borzongató, ám nagyobb érzelmi kockázatoktól mentes bűntények sora, a kielégülést, a vágyfantáziákat biztonsággal szolgáló kommersz hódít feltartóztatatlannal.

Egyébként 1995-ben 500 hazai pedagógus körében végzett vizsgálat adatainak összesítése után, a legutóbbi olvasmányok rangsorát Robin Cook vezette. (A menekülés mozzanatára már utaltunk, de a jelenség alaposabb vizsgálata, a részletesebb magyarázatkeresés még előttünk álló feladat.)

Megerősíthetőnek látszik a már korábbi diagnózis, miszerint az egységesülő Európa felé törekedve, a globalizálódó gazdasági világtrendhez közeledve a modernizálódó magyar társadalom olvasási szokásait a célszerűbbé, gyakorlatiasabbá válás jellemzi egyfelől (non fiction), másrészt viszont a valóság megszépített illúzióját nyújtó, jobbára amerikai kommersz vonzereje tűnik a legerősebbnek, s a (kortárs) magyar alkotások népszerűsége eközben folyamatosan és radikálisan csökken. És ezeket az igényeket a piac érzékenyen követi.

Záróakkordként mindössze jelezni tudjuk, hogy az 1997 szeptembere és 2000 júniusa közötti 3

tanéven keresztül az ország 8 iskolájában „Olvasás-fejlesztés-kritikus gondolkodás” címmel kísérletet végezhetünk, melynek középpontjában a tankönyvön kívüli információforrások használata állt. (El-
lentmondásmentes közlések betanulása helyett el-
lentmondó források mérlegelése, könyv- és könyv-
tárhasználat, kiegészítő cikkek, kézikönyvrészek, olvasmányok egyéni és csoportmunkában, vita stb.). A részeredményekről máshol már szoltunk röviden (Nagy A. 1999) s ezért itt most csupán két általánosítható mozzanatot szeretnék nyomatékosítani.

Egyrészt az olvasásértés színvonalát mérő, megismételt tesztek eredményei szerint a kontrollcsoportokban a stagnálás s a kísérleti osztályokban a határozott fejlődés volt tapasztalható. Tehát a megváltozott körülmények között a hagyományos módszerek sora ma már nem vezet érzékelhető sikerre. Másrészt az éveken át tartó erőfeszítések sorával lehetett az olvasás iránti attitűdöket megváltoztatni, az olvasás motivációs bázisát átalakítani. A „Miért olvasnak a gyerekek leginkább?” kérdéseinkre a szokásos módon oktatott tanulók döntő többsége „mert kötelező” választ adta, míg a kísérleti csoport tanulói szerint az olvasás érdekes, izgalmas foglalatosság.

Bővebben szoltunk ugyan a negatívumokról, de csak azért, hogy nagyobb érdeklődést keltsünk a prevenciót, a változtatást, a megújítást szolgáló módszerek, eljárások és gondolatok iránt.

Irodalom

Báthory Zoltán: Tanulóink televízió-fogyasztása egy felmérés tükrében = Gyermek és fiatalok a média vonzásában. Szerk.: Lovas György és Rab László. Bp. Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, 1998.

Gereben Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. Bp. Országos Széchényi Könyvtár, 1998.

Nagy Attila: Modernizáció: globalizáció, amerikanizáció = Könyvtári Figyelő 1997, 3—4. sz.

Nagy Attila (szerk.): Olvasásfejlesztés iskolában és könyvtárban, Sárospatak, Magyar Olvasástársaság, 1999, 118—127. p.

Terestyéni Tamás: Írás- és olvasásnélküliség Magyarországon = Nyelv, nyelvész, társadalom. Szerk.: Tertts István, Pécs, JPTE, 1996.

Nyírfalvi Károly

„Pre”

Jöttünk a szélrózsa minden irányából
nevezném sorsnak, szebb volna akaratnak
a szavak összekeveredtek
Somogy, Szolnok, Komárom, Békés, ki tudja még
már csak egyféle e-hangot ejtek
szégyellem hirtelen elszánásom
csak sorok egymás alá
nem tudom hol és hogy elég...

A lendület visz és a forró idő, a
beszűkült tér, a terasz árnya
az elkódorgó szavak visszatérnek
mások tollam hegyét perzselik
nem így akartam én ezt
de mit, s ha már így esett
fogjam rá!, maradjak vesztig
hallgassak sokat, keveset.

MÚLTidő

Nagyanyám háza előtt
lovaskocsik jártak az utcán
otthagyták nyomukat
útkaparóra nem emlékszem.
A bádogos hetente jött
mi naponta ízleltük a
termálfürdő vizét.

Nagyapa ott töltötte a napot
pedikűrös keze irdatlan lábakon matatott
a szűk kabinban.
Nagyapa meghalt, nyolcéves voltam.

Nagyanya is, mikor a 21-et töltöttem.
Enyhe nyár volt, előttem kolumbárium
az ablak tükrében kisírt szemem
értetlen arcom.

A strand és a temetés között
MÁSHOL és *máshol* és **máshol** jártam.
Voltam.

A pókra rácsaptam a szemetes fedelét
most turkálhat kedvére, ha kap levegőt.

Várdy Béla¹Az amerikai—magyar színházi élet megszületése és kifejlődése²

1. rész

Mint az amerikai—magyar irodalommal kapcsolatos Pannon Tükör-ben megjelent tanulmányomban már korábban kifejtettem, a századforduló idején közel két millió magyar állampolgár, s azon belül mintegy hatszázötvenezer magyar hagyta ott hazáját, hogy szerencsét próbáljon az Újvilágban.³ A kivándorlás elsődleges oka az általános hazai nyomor és reménytelenség volt, valamint az a viszonylag reális alapokon nyugvó elvárás, hogy a nagy iramban iparosodó Amerikában előbbutóbb ők is megtalálják a meggazdagodás lehetőségeit. Meggazdagodni persze kevésnek sikerült. Idővel azonban majdnem mindegyik megtalálta a helyét az amerikai munkástömegek alsóbb rétegeiben.⁴

E magukratalálás folyamatában igen jelentős szerepet játszottak a kivándorlók által alapított egyházközségek, fraternális egyesületek, újságok, és különböző kulturális egyesületek, melyek nagyrészt pótolták az otthon hagyott falusi társadalom által nyújtott védelmet, biztonságérzetet, és szórakozási lehetőségeket. Az utóbbiak között igen jelentős szerepet játszottak az emigránsok által életrehívott műkedvelő színházi csoportok, melyek — a korabeli amerikai—magyar irodalommal karöltve — egy-egy röpké pillanatra kiemelték az igen nehéz körülmények között dolgozó kivándorlókat a mindennapi élet keserveiből, s ezáltal élhetőbbé tették a különben sok megpróbáltatással telített életüket.

A pionír amerikai—magyar irodalomhoz hasonlóan, a századforduló amerikai—magyar színjátszása is a kivándorolt magyar tömegek szerény szellemi igényét tükrözi vissza. Igaz, hogy ez az igény évtizedek folyamán lassan emelkedett. Azonban még a huszadik század közepén sem jutott el odáig, hogy tömegesebb igény jelentkezett volna a komolyabb drámák iránt — legalább is nem magyar nyelven. Az angol nyelvű amerikai színházhoz történt átpártolás viszont — mely elsősorban az amerikai társadalomba sikeresen beépült szellemi egyének esetében jelentkezett —

nemcsak szellemi igényemelésnek, de az amerikai—magyar élet fokozatos fölszámolásának és az azzal járó beolvadási folyamatnak is a megnyilvánulása volt.

Persze ugyanakkor ez a folyamat magyar sikereket is hozott. Amikor a huszas évek folyamán Molnár Ferenc, Lehár Ferenc, Herczeg Ferenc, Kálmán Imre és más magyar szerzők írásai elárasztották az amerikai színpadokat, ezt a jelenséget minden amerikai—magyar a magyar szellemiség, illetve a magyar művelődés sikereként könyvelte el.⁵ E siker következtében „sok-sok ezer amerikai—magyar lelke fürdött meg magyar szerző darabjainak ... felemelő érzésében”.⁶ Az előadások közben pedig ugyancsak sokezer magyar szeretett volna fölkiáltani: „Én is magyar vagyok...”, mint a darab írója, aki nektek annyi gyönyörűséget szerez, akinek ötletessége megnevettet, mély filozófiája gondolkodásra készíttet, és aki most, ezen az estén meghódított, fogva tart titeket”.⁷ Persze, itt azt is kénytelenek vagyunk megjegyezni, hogy ezek a magyarság hírnevét népszerűsítő szerzők nem amerikai, hanem hazai magyarok voltak, akik nem jelenlétükkel, csupán szellemi termékeikkel gazdagították az Újvilágot.⁸

Az amerikai—magyar színjátszás tehát mind tartalomban, mind nívóban sok kívánivalót hagyott maga után. De a reá nehezedő feladatok is súlyosabbak és sokrétűbbek voltak. A hazai magyar színjátszás ugyanis a tömegszórakoztatás mellett csupán kultúraemeléssel foglalkozott. Az amerikai—magyar színjátszás azonban a magyar nyelv, a magyar művelődés, és a magyar nemzet tudat megóvásának és terjesztésének is letéteményese és eszköze lett. Mint Kende Géza írja fönt említett művének kiadatlan harmadik kötetében: „Amerikában nem volt tilos a magyar sóhajtás, a magyar szó, mégis összehasonlíthatatlanul nagyobb hivatás várt a »nemzet napszamosaira«, akik a szó tényleges értelmében napszamosok, bérmunkások voltak, és csak este, amikor már lemosták arcukról a füstös gyárak szénporát, változtak át színészek-

ké, vagy ahogy ők mondták magukról, az egymás között való beszélgetésben: művészekké”.⁹

Az első világháborút megelőző mintegy félévszázadot magában foglaló amerikai—magyar múlt hőskorában — de bizonyos fokig még a két világháború között is — az Újvilágba került magyar színészek helyzete és szerepe inkább a reformkor előtti, valamint a Bach-korszak hazai magyar színészeinek helyzetéhez és szerepéhez hasonlított. Az egykor oly nagy népszerűségnek örvendő Vas Gereben (1823—1868) által „nemzet napszámósa”-nak nevezett vándorszínészek ugyanis azokban a sötét korokban épp úgy városról városra és faluról falura járva „élesztették a magyar érzést, szították a hazaszeretetet, terjesztették a magyar nyelv szépségeit”¹⁰, mint néhány évtizeddel később az amerikai—magyar vándorszínészek is Amerika magyarlakta központjaiban, kisvárosaiban, és olykor még az isten háta mögötti bányatelepek nyomortanyáin is.

Igen lassan és sok csetlés-botlás közepette, az amerikai—magyar színjátszás mégiscsak megindult, s a huszadik század elejére a maga módján kivirágzott. Ez a kivirágzás persze sohasem érte el az önfenntartáshoz szükséges szellemi és anyagi nivót, de valahogy azért működött. Az amerikai—magyar színház megszületése és működése viszont — hasonlóan az egyházközségek, testvérsegítő egyesületek, magyar nyelvű újságok, valamint különböző magyar egyesületek működéséhez — szintén hozzájárult az újvilági magyar kulturális és társadalmi élet kiteljesedéséhez.

A második világháború kitörésekor az amerikai—magyar színjátszás már hét évtizedes múltat tudhatott maga mögött. Gyökerei 1869-ig nyúltak vissza, mikor New York városában egy műkedvelő csoport színre vitte Szigligeti Ede „Szökött katoná” című népszínművét. Ezzel indult meg az amerikai—magyar színjátszás kifejlődése, mely a következő hét évtized folyamán három stádiumon ment át, s ennek következtében három alfejezetre osztható: a műkedvelő színjátszást felölelő úttörőkorszakra (1869—1905), a műkedvelőket követő hivatásos színészek korára (1905—1921), valamint a második világháború kitöréséig tartó hazai vendégszereplések korára (1921—1939).

A „Szökött katoná”-tól a „János vitéz”-ig (1869—1905)

Az amerikai—magyar színjátszás első és leg-hosszabb korszakának főbb jellemzői az egyszerű gazdasági kivándorlók szerény kultúrigénye, a sajtó és a nagyközönség legmesszebb menő jóindulata, a „szűzközönség” könnyű kielégíthetősége, valamint a műkedvelő színjátszás elterjedése egész Magyar-Amerikában.

Mint sok más vonalon, a színjátszás területén is New York városa volt az úttörő. Legtöbb kivándorló ott lépett először Amerika földjére, s azok jelentős része nem is igen ment tovább, ha csak nem várta őket valamely rokon vagy jóbarát a nyugatabbra fekvő iparvárosok és bányavidékek egyikén. New York-ban alakult meg 1865-ben az első marandó magyar egyesület, a „New Yorki Magyar Egylet” is, mely elsőként szervezte meg az amerikai—magyar műkedvelő színházat, amikor 1869-ben előadta Szigligeti Ede (1814—1878) igen népszerű „Szökött katoná” című darabját. Ezt 1877-ben Szigeti József (1822—1902) „A vén bakancsos és fia, a huszár” című darabja követte, majd 1885-ben Csepreghy Ferenc (1842—1880) „A kitűnő vendég” című egyfelvonásos vígjátéka.¹¹ Az utóbbiról különben már Magyarországon is megemlékeztek a Budapest című lap 1885. december 17-ei számában, ahol még az amatőr szereplők neveit is felsorolták, akik természetesen mind „igen jól játszottak, s élvezetes estét szereztek a közönségnek”.¹² Az ilyen névfelsorolás különben szerves részévé lett az amerikai—magyar újságírásnak, amely minden megmozdulás vagy esemény leírását az ott megjelentek vagy szereplők lehető legtrészetesebb megnevezésével fűszerezte. Az ilyen nyilvános elismerés ugyanis egyik legfontosabb föltétele volt az olvasóközönség megtartásának, illetve az újságok életképességének és fennmaradásának.¹³

Az 1887-es év egy újabb mérföldkövet jelentett az amerikai—magyar színház történetében. Az egy évvel korábban érkezett Miskolczy Henrik (1860-1918) színész, újságíró és színműíró ugyanis az év január 16-án megalakította a „New Yorki Magyar Műkedvelő Társaság”-ot, amely aztán a műkedvelő előadások egész sorát indította meg. Már 1887 fo-

lyamán oly közismert népszínművek kerültek színre, mint Rákosi Jenő (1842—1929) „Leánykérő” és „Tótleány”, Csiky Gergely (1842—1891) „Cifra nyomorúság”, Csepreghy Ferenc „A sárga csikó”, valamint Miskolczi Henrik „Kicsike”, „Nótás Kata”, és „Falurossza” című szerzeményei. Közben Miskolczyhoz csatlakozott az újonnan érkezett Feleky Károly (1863—1930) zenész, karmester és színházzervező, aki később az angol nyelvű magyar hungarikák gyűjtőjeként, valamint a gyűjteményéből alapított New York-i „Feleky Könyvtár” szellemi atyjaként szerzett hírnevet magának.¹⁴

A Miskolczy-vezette „New Yorki Műkedvelő Társaság” azonban nem sokáig maradt egyedül a porondon. Még azon év végén versenytársai akadtak a hirtelen megalapított „Első Magyar Társalgó és Betegségélyző Egylet”, valamint a „Teleky Drámai Egylet”-ben, mely egyletek „A cárnó foglya” és a „Cigány” című darabokkal léptek színre. Ezzel aztán meg is indult a személyi indulatoktól sem mentes versengés a különböző színházegyesületek között, mely verseny ezt követően állandó jellegzetessége lett az amerikai-magyar színház-kultúrának.

Egyletek jöttek és egyletek mentek. Ha egy magyar településen egy színházegylet alakult, akkor néhány hónapon belül biztosan megalakult a versenytársa is, annak ellenére, hogy legtöbb település még egy állandó színházat sem volt képes elartani. De hát, mint Kende írja, „Magyar-Amerika társadalmi és egyleti életében mindig úgy volt, hogy ha már sikeresen működött valamely kultúrintézmény, menten ellenegetület alakítottak azok, akiknek fáj a másik megérdemelt sikere”.¹⁵ Így volt ez New Yorkban, így volt Clevelandben, így volt Chicagóban, s így volt szinte minden amerikai—magyar telepen. S vonatkozott ez nemcsak a színházegyesületekre, de az újságokra, testvérsegítő egyletekre, politikai csoportosulásokra, sőt még az egyházközségekre is. Az egyleti és egyházi vezetők személyi ellentétei ugyanis legtöbb esetben nem békés kompromisszumokhoz, hanem indulatoktól kísért szétszakadásokhoz, valamint ellenegetületek, ellenegetületek, sőt ellenegetházak alapításához vezetett.

A századvég és századelő Magyar-Amerikájában tucatjával alakult rivális és legtöbb esetben életképtelen színházegyesületeket nem érdemes felsorolni.

A már említett New York-i egyesületeken kívül soraikat az 1889-ben alakult chicagói „Első Magyar Társalgó és Műkedvelő Egylet”, valamint az 1891-ben alapított Cleveland-i „Első Magyar Műkedvelő Társaság” nyitotta meg. Clevelandben azonban már a Műkedvelő Társaság megalakulása előtt, 1888-ban voltak színelőadások, elsősorban a mindig új utakat kereső Miskolczi Henrik jóvoltából, aki ugyanazon év szeptemberében a „Leánykérő” és a „Tótleány” című darabokat hozta színre.

Az amerikai—magyar színjátszás harmadik mérföldköve az 1889-es év volt. Akkor adták elő ugyanis az első Amerikában szerzett, amerikai-magyar tárgyú színművet, az ismeretlen szerző tollából származó „Shop leány” (Műhely leány) című darabot. Igen gyöngé munka lehetett, hisz csupán egyszer került színpadra, és akkor is kevés sikerrel. Még a műkedvelő előadásokkal igen kesztyűs kézzel bánó Amerikai Nemzetőr kritikusa is „fércmű”-nek jellemezte, habár kiméletelességből a szerző nevét elhallgatta. Bírálata a következő sokatmondó Petőfi idézettel fejezte be:

Nagyságos úr! Kecskeméten
Az ön atya csizmadia.
Jobb lett volna önnek is e
Mesterségnél maradnia.¹⁶

Ez a „suszter, maradj a kaptafánál” jelentésű idézet azonban helyett, hogy megijesztette volna, inkább fölbátorította az amerikai—magyar rímkozácsokat. Két év múlva, 1891-ben ugyanis további három hasonló jellegű darab került föltalálásra. Ezek között szerepelt a később nagy hírnévre szert tett Kohányi Tihamér „A greenhornok” (A zöldfülűek) című bohózata, Maróth Ince néven író Morgenstein Ignác „Senki fia” című népszínműve, valamint Orbán Gyula „A becsületes ember” című hasonló jellegű darabja. Kohányi és Orbán művei Cleveland-ben, Maróth darabja pedig New Yorkban került előadásra. A korabeli kritikák alapján nyilvánvaló, hogy egyik sem volt nagy irodalmi mű,

s hogy a három közül csak az utóbbinak volt valami irodalmi értéke. Az Amerikai Nemzetőr kritikusa ugyanis ezekkel a szavakkal fejezte be a „Senki fia” előadásának ismertetését: „Válogatott közönséggel zsúfolásig megtelt ház; egy sima menetű, jó összejáttékkal kísért előadás; lelkes éljenezésekkel távozó hallgatóság... Maróth Ince eme első kísérlete sokkal jobban kiállta a tűzpróbát, mint azt hitük”.¹⁷

Sajnos Maróth/Morgenstein nem sokáig élvezhette színműírói sikereit, ugyanis ez a verseket írógató szerény kis New York-i magyar, aki önmaga szerencsétlen életét írta bele a „Senki fia” című művébe, mindössze hat héttel élte túl „nagy” színházi sikerét. Huszonnyolc éves korában halt meg, anélkül, hogy igazi kilétét fölfedte, és igazi tehetségét kibontakoztatta volna.

A másik két szerző közül Kohányi Tihamér okosan visszavonult a színműírástól, és még ugyanazon évben megalapította a később nagy hírnévnek és befolyásnak örvendő Cleveland-i Szabadság című heti-, majd napilapot. Orbán még kísérletezett egy „Felsült grófné” című második darabbal is, de azzal csak ő maga sült fel. Azt követően tehát ő is szögre akasztotta írói kalapját, és eltűnt a nagy amerikai ismeretlenségben.

A század utolsó évtizedét a föntiekhez hasonló színművek és színházi egyesületek gyors elterjedése jellemezte. Tucátjával alakultak további kultúr- és színházegyesületek, nemcsak a már említett három nagy központban és az 1893-ban hozzájuk csatlakozó Pittsburghben, de sok egyéb magyarlakta kisvárosban is. Így például a New York hatáskörébe tartozó, de már New Jersey és Connecticut államok területén fekvő Newark, Trenton, Bridgeport, és South Norwalk városokban, Cleveland hatósugarába tartozó Akron, Youngstown és Lorain magyar telepein, valamint Pittsburgh környékén fekvő McKeesport, Homestead és Braddock iparvároskákban.

A darabok jellege is változatlan. A már említett népszínművek és bohózatok mellett csupán azokhoz hasonló művek kerültek föltálasásra. Így például a korabeli Magyarországon is tömegnépszerűségnek örvendő „Liliomfi”, „Ingyenélők”, „A kőrök”, „Dobó Katica”, „A hat ökrös gazda”, „A pró-

baházasság”, „Suhanc”, „Sárga csikó”, „Rudolf szerelme”, „Királyfogás”, „Csikós”, „Huszárszerelme”, „A háromszékű lányok”, „A legény bolondja”, „A három Kázmér”, „Péntek este”, „Viola, az alföldi haramia”, „Az egyetlen lány”, „A vereshajú”, „Az eladó leány”, „Proletárok”, „A bor”, „Gyimesi vadvirág”, „Tartalékos férj”, „Amit az erdő mesél” és még sok ezekhez hasonló darab, mind oly ismert szerző tollából, mint a fönt említett Csepreghy Ferenc, Csiky Gergely, Rákosi Jenő, Szigligeti Ede és Szigeti József, vagy a már akkor is klasszikusnak számító Kisfaludy Károly (1788—1830), illetve a nagy népszerűségnek örvendő Tóth Kálmán (1831—1881), Abonyi Lajos (1833—1898), Gerő Károly (1856—1904), Konti József (1852—1905), Szomory Dezső (1869—1944) és Guthy Soma (1866—1930).

Ezekkel az előadásokkal járó nagy munkát mind műkedvelők végezték. Műkedvelők voltak a színészek, műkedvelők az igazgatók és a rendezők, műkedvelő volt a kisegítő személyzet, műkedvelő (újonc) a közönség nagyrésze, és műkedvelő még az színelőadások kritikusainak jelentős része is. Talán éppen ezért is ment minden viszonylag zökkenőmentesen. A művészi kívánalmak szerények voltak, minden résztvevő tele volt lelkesedéssel, egyszerű elismerésen kívül más elvárásaik nem voltak, és akkor még egy szereplő vagy rendező sem igyekezett a színészetből megélni. Tehát az elkerülhetetlen személyi csatározásoknak sohasem volt kenyérharc jellege.

A sajátos amerikai—magyar világból kinőtt amatőr színjátszás megmozgatta az amerikai magyarság jelentős részét. Ambíciózus fiataloknak mozgásteret adott, megismertette velük és továbbadta nekik a magyar nyelvű kultúrát, bizonyos fokon művelte őket, s ugyanakkor közösségi szellemet, összetartozási érzést is kifejlesztett bennük. Mindez hatalmas szellemi és lelki erőt képviselt, amely erő azonban nem volt képes túlélni a hivatásos színészek megjelenését. Megjelenésüket követően a három évtizedes múltat bíró amerikai—magyar műkedvelő színjátszás részben elsorvad, részben háttérbe szorult, és csupán időnként tört megint a felszínre.

(folytatjuk)

Jegyzet

- ¹ A szerző angolul és más idegen nyelven „Steven Béla Várdy” néven publikál.
- ² Ez a tanulmány a most megjelenés alatt levő, *Magyarok az Újvilágban* című nagy szintézisnek a 28. fejezetére épül.
- ³ Várdy Béla: *A századelő amerikai—magyar irodalma*. In.: *Pannon Tükör*. 4. évf., 4. sz., 1999. július—augusztus, pp. 18—23.
- ⁴ A századforduló kivándorlására lásd a következő közkézen forgó műveket: Maldwyn Allen Jones, *American Immigration*. Chicago: University of Chicago Press, 1960; Oscar Handlin: *The Uprooted*, 2. kiad. Boston: Little, Brown and Company, 1973; Alan M. Kraut, *The Huddled Masses: The Immigrant in American Society, 1880—1921*. Arlington Heights, Illinois: Harlan Davidson, Inc., 1982; John E. Bodnar, *The Transplanted: A History of Immigrants in Urban America*. Bloomington: Indiana University Press, 1985; és Leonard Dinnerstein, et al., *Natives and Strangers: Blacks, Indians, and Immigrants in America*, 2. kiad. New York, Oxford University Press, 1990. Idevonatkozó kizárólag magyar vonatkozású művek közül lásd elsősorban a következő munkákat: Kende Géza: *Magyarok Amerikában. Az amerikai magyarság története*. 2. köt. Cleveland, A Szabadság kiadása, 1927; Emil Lengyel: *Americans from Hungary*. Philadelphia—New York, J. B. Lippincott Company, 1948; Rácz István: *A paraszti migráció és politikai megítélése Magyarországon, 1849—1914*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980; Puskás Julianna: *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban, 1880—1940*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982; Steven Béla Várdy: *The Great Economic Immigration from Hungary, 1880—1920*. In *Society in Change: Studies in Honor of Béla K. Király*. Szerk. S. B. Várdy és A. H. Várdy. New York, East European Monographs, Columbia University Press, 1983, pp. 189—216; Steven Béla Várdy: *The Hungarian—Americans*. Boston, Twayne Publishers, 1985, pp. 18—68; és Várdy Béla: *Plész. Az emigráns burdosházak (munkásszállások) világa századforduló Amerikájában*. In *Forrás*, 31. évf., 10. sz., 1999, pp. 79—90.
- ⁵ Ennek a fejezetnek a meghatározó része Kende Géza *Magyarok Amerikában* című munkája kiadatlan harmadik kötetére van alapozva. Ennek a munkának jelentős része ki van szedve és megtalálható az Amerikai Magyar Református Egyesület Ligonier-i (Pennsylvania) levéltárában. Az birtokomban levő fénymással készült példányt a kiszedett

„kutyanyelvek” alapján én állítottam össze. Az alatt megadott oldalszámok tehát minden bizonnyal nem egyeznek egy esetleges kiadott példány oldalszámaival.

⁶ Kende: *Magyarok Amerikában*, III. p. 137.

⁷ Ugyanott.

⁸ Kende munkáin kívül sok idevonatkozó információ található a következő munkákban: Thomas Allston Brown, *A History of The New York Stage. From the First Performance in 1732 to 1901*, 3. köt. New York, Benjamin Bloom, 1903, utánnymva 1964; Arno Joseph Gergely, *Hungarian Drama in New York: American Adaptations, 1908—1940*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1947; valamint Thomas Szendrey, *Hungarian American Theatre, in The Ethnic Theater in the United States*, szerk. Maxine S. Seller. Westport, CN: Greenwood Press, 1983, pp. 191—220. Az utóbbi tanulmány különben főleg a második világháború utáni időkre hoz új anyagot.

⁹ Kende: *Magyarok Amerikában*, III, p. 84.

¹⁰ Ugyanott.

¹¹ Kende: *Magyarok Amerikában*, II, pp. 122—127.

¹² Idézi ugyanott, p. 123.

¹³ Lásd Béla Vassady, Jr.: „Hungarian—American Mutual Aid Associations and their Official Newspapers: A Symbiotic Relationship”, in *Hungarian Studies Review*, 19. évf., 1—2. sz., 1992, pp. 7—27.

¹⁴ Lásd Vasváry Ödön: „Feleky Károty esztendeje”. In.: Vasváry Ödön, *Magyar-Amerika*, szerk. Gyuris György és Tóth Béla. Szeged, Somogyi Könyvtár, 1988, pp. 167—168; valamint Kenneth E. Nyirády, *The History of the Feleky Collection and its Acquisition by the Library of Congress*. Hely és kiadási év nélkül, de minden bizonnyal Washingtonban, 1995-ban, vagy mindjárt azt követően jelent meg.

¹⁵ Kende: *Magyarok Amerikában*, II, p. 125.

¹⁶ Kende: *Magyarok Amerikában*, III, p. 88.

¹⁷ Ugyanott, p. 89.

Ács Jenő

Jehova árnyékában

2. rész

Állva fogadnak, hellyel sem kínálnak. Az angyal-arcú, égkek szemű feleség tovább készíti a vacsorát. A férj arca feszült, szinte haragos.

— Furcsa véleményeket hallani Jehova tanúiról. Én elfogulatlanul szeretném bemutatni a szektát.

— Kicsoda maga?

— Újságíró!

— Hadd nézzem meg az igazolványát.

Tüzetesen vizsgálja.

— Ki adta meg a címünket?

— Nem hivatalos szervtől, hanem magánember-től tudom, de nem „testvértől”.

A testvér szónál megrándul az arca.

— Figyeljen ide! Ha az állam elismeri a „tanúkat”, én elsőként nyilatkozom. De most kérem, menjen el, vacsorázni szeretnék.

Megfordulok. Az ajtóban még teszek egy tétova kísérletet.

— Igaz, hogy börtönben volt a katonai szolgálat megtagadása miatt?

— Hagyjuk ezt, úgyis ismeri, hogy miért!

— Mások sem fogtak fegyvert, mégsem lettek „tanúk”.

Az udvaron folytatjuk:

— Adok egy jó tanácsot: Ha máskor „tanúval” beszél, ne szóljon erről. Tőlünk nemcsak az adót vonják le, hanem még börtönbe is zárnak. Érzékeny pont ez nekünk.

— A fegyver nélküli katonai szolgálatot is felajánlották!

— Ugyan már, ha háború van, minden katonának lőnie kell az ellenségre, a másik emberre.

— Nincs háború.

— Bármelyik percben lehet.

— De egyébként is alkotmányos, nemzeti kötelezettségüket tagadják meg.

— Nekem a Biblia az „alkotmányom”. Az másra tanít.

— Volt már beteg?

— Igen.

— Kapott táppénzt?

— Mire akar kilyukadni?

— Van néhány jó dolog itthon, arról mit mond az írás?

— Jézus ács fia volt, nem vetette meg a fizikai munkát. Mi sem szégyellünk dolgozni. Bárkit megkérdezhetnek: Jehova tanúi a legjobb munkások. Ezért jár nekünk is az, ami a többieknek.

— De nem önmagukért dolgoznak, hiszen mind a vezetőiket szolgálják.

— A munka biztosítja a megélhetésünket.

— E szemlélet, ez az alávetettség, erkölcstelen!

— Én csak Jehovának tartozom számadással.

— Meg a vezetőinek!

— Honnan veszi ezt?

— Egyik „testvére” említette, hogy vezetők irányítják a gyülekezeti tagok életét.

— És a magáét nem? De mi ebben a meghökkenítő? Vezetők nélkül nincs szervezet.

— A „világiak” demokratikus társadalmi rendért küzdenek szerte a világban?

— Mi a teokrácia hívei agyunk. Demokráciával csak a „világiakat” lehet bódítani.

— A házasságban is?

— A férfi: a teremtés koronája.

— És a feleség nem?

— Azért van annyi válás, mert amit a Biblia hirdet, azt megszegik.

A közben odaérkező feleség helyeslően bólogat, és büszkén néz férjére. (Pedig mindketten huszonevesek!!!)

— S mi történik a „vegyes” házasságokkal, ahol csak az egyik fél, többnyire a férj a „tanú”?

— Elismerem, elég nehéz helyzet. Vagy a másik fél is belép közénk, vagy válás lesz a vége. Nem vagyok híve az ilyen házasságoknak. „Testvér”, csak „testvérrrel” kösse össze az életét.

— A szerelem vak...

— Ezért is kell figyelniünk nekünk, „tanúknak” egymásra. A közénk tartozó lányok ugyanis nagyon kapósak. Nálunk nem kell tartani attól, hogy amíg a férj dolgozik, távol van, addig mással „barátkoznak”.

Az arcán kaján mosoly jelenik meg:

— Na, ennyi elég! Érdeklődjön másnál tovább...

Ezt tettem. Hónapokig nevek, címek, helységek ismeretében kutattam azokat az embereket, akiktől a kaján mosolyon kívül többet is kaphatok. Be kell ismernem, a mosoly végigkísért. A „jehovisták” ezzel érzékeltették kísérletem képtelenségét! Némi alapja volt is lekicsinylésüknek, hiszen hajsza! híján én is beleestem csapdájukba, nevezetesen: hogy vallási nézőpontból vegyem szemügyre közösségüket. Ők az igazi keresztyének, az ősi gyülekezetek hitbéli folytatói, akik Jehova szavát, a Bibliát tökéletesen értelmezik, s hírnökként egyedül alkalmasak arra, hogy eljuttassák az emberekhez. A történelmi egyházak — katolikus, református — és a kisegyházak eretnekek, a Sátán eszközei. S Jézus nem más, mint Jehova fia, akinek a „tanúk” az alattvalói és harcosai.

A szektásodás nem mint vallási torzulás érdekel - bár valójában az -, hanem mint valós társadalmi jelenség. Engem kizárólag a szektában élő emberek sorsa, gondolkodása, életvitele, jövője izgatott.

Komor gyermekkorra volt. Szülei nem engedték a többi gyerekkel játszani, osztálytársai nem kedvelték, így egyedül éledgett az idős szülőkkal, akik a legkeményebb hitben tartották magukat. Amikor a gyerekek fociztak, fogócskát játszottak a lányokkal, ő rettenetes ótestamentumi átkokat hallgatott, s olyan zsoltárokat énekelt, hogy beleborzongott gyermeki lelke. Az osztálytársak kirándulni mentek, ő maradt, szülői tiltó szóra. A sport, a sportegyesület következett volna, de oda sem járhatott, nem maradt más tér, csak a szoba s az udvar négyszöge. És a könyvek, közülük is a Biblia, amit már gyermekfejjel majdnem betéve tudott.

Szokmát tanult, műszerész lett. És elkövetkezett a fiatalember tavasza, amikor a test követelni kezdte azt, ami az övé. Szabadabb, levegősebb életet, barátokat, társaságot, s nemcsak fiúkat, hanem lányokat is. Egyre sűrűbben tűnt fel szórakozóhelyeken, inni kezdett, rászokott a dohányzásra, s végül, hogy a lányok bája se maradjon rejtve előtte, odaszegődött egy beatzenekarhoz technikusnak. Ettől kezdve feltalálta magát a hölgyek társaságában is. Két évig vonzotta e világ.

Elképzelhető, mit éreztek a szülők: gyermekük nemcsak, hogy nincs velük egy hitben, hanem még az átlag erkölcsökhöz szokott szem is roppant sok vétket, kivetnivalót talált viselkedésében. Iszik, éjszakázik, lányokhoz vagy talán asszonyokhoz jár. Ezen felül dohányzik, s ne adj isten, káromkodik, helytelen beszéd hagyja el a száját. Meggyőződésük volt: fiúk, akit gondosan Jehova szeretetére neveltek, elkárhozik. A lehető legmélyebb fertőbe került, abba a bugyorba, ahonnan nincs feltámadás! Nem szólva az öröklétről, a paradicsomi Jézus királyságáról. Próbáltak a lelkére hatni, de még jobban elvadították. Elköltözött otthonról albérletbe. Albérlet: a szó sokaknak rosszul cseng, joggal, de a fiatalembernek maga volt a szabadság és a mámor. Igyekezett is mindent megismerni, amit eddig elmulasztott.

A gyermekkorban megsérült lelke két évig bírta a meghasonlást. Görcsös és keserű lett a kiábrándulás, hirtelen se szó, se beszéd hazaköltözött. Hetekre bezárkózott a szobájába, csak a Bibliát olvasta. Amikor kijött, már más ember lélegzett benne. Szakított közeli múltjával, leszokott az italról, cigarettáról, elkerülte a másik nemet, olyan puritán étel-veket tett magáévá, hogy a szülők szemében ragyogni kezdett a dicsfény, íme: a vér nem válik vízzé. Büszkék lettek fiúkra és magukra.

— Joggal?

— Ők tudnák megmondani. Mindenesetre étel-veikhez hasonlóan kezdtem eltölteni napjaimat. Egyáltalán nem esett nehezemre, sőt könnyebb lettem, testileg-lelkileg megerősödtem. Valahogy más szemmel néztem a körülöttem élőkre: ami nekik fontos volt, az nekem nem. És fordítva. Rájöttem: amit abban a két évben csináltam: nevelés és káros. Egyik napról a másikra persze nem lehet megváltozni, én sem tudtam, de tudatosan készültem rá. Az utolsó, a végső lökést egy esküvő adta. Egyik „testvérem” egész éjszaka beszélt nekem, és mire megvirradt, nekem is felkelt a nap.

— Nincs árnyéka?

— Amit a másik ember árnyéknak nevez, nekem fekete fény. Megpróbáltatással jár ez a hit, például hiába vettek fel a villamosmérnöki karra, miután nem tettem le az egyetemi esküt — a Magyar Népköztársaságra —, eltanácsoltak. Aztán

következett a katonaság: mikor megkaptam a behívót, elmentem a kiegészítő parancsnokságra, s ott elég hangosan közöltem, nem vonulok be, mert a vallásom tiltja. Jó, jó — mondta a tiszt, de ne olyan hangosan. Majd megírtuk a jegyzőkönyvet. Így kerültem ide a börtönbe. Mire letelik az időnk, addigra a testvéri kötelék még tartósabb lesz. Ha kimegyünk, számíthatunk egymásra, és a gyülekezet, a közösség is hasznát látja, hogy közel három évet eltöltöttünk itt. Nincs kárba vesztett idő!

— Tudja, hogy fegyvertelenül is végezhet katonai szolgálatot?

— Ez igaz! Csak kimaradt a számításból az a tény: mi hiszünk. Isten rendezi a világot, ehhez a fegyverek nem tudnak mit hozzátenni, s miután mi tudjuk, hogy Jehova eljövetele közel van, ezért e világi szervezettel nem állunk kapcsolatban. Ennek bekövetkeztét jelek hirdetik.

— Miféle jelek?

— Az állandóvá vált háborúzás, az éhség egyes földrészekben, és a földrengések. Meg a kapzsiság! Ma mindenki kapzsi. Meg akarja kaparintani mindazt, ami a másiké. Azt akarják az emberek, hogy nekik mindenük legyen, de azzal már nem törődnek, hogy a másiknak van-e, lesz-e? Jellemző: a háborúskodásra mindig van pénz, de arra például nincs, hogy a kolerát felszámolják. Ilyenkor érdekes módon mindenki egyszerre szegény lesz. A világ népei magukat szeretőkké váltak, a jónak, a pompának a kedvelőivé, s nem törődnek azzal, hogy embertársaiknak esetleg a betevő falat is hiányzik. Nekünk nem számít a faj, a nem, nem számít, hol született, milyen nyelvet beszél, mindenki testvérré válik, ha a mi hitünket vallja.

— Tehát a feleség sem több, mit egy „testvér”?

— A család, az szent, mert a gyermek Isten adománya. Eszményképünk a nagy család, nem kényszeren, hanem példaadáson, szereteten, bizalmon és hűségen alapul a házasság.

— Ha elmúlik a szerelem?

— Az a szeretet nem múlik el, amely a belső vonzalmat adja, amely a házasság alapja. A többi csak csont és hús!

— A nemzésen kívüli nemi kapcsolat bűn?

— Mi nem feledkeziünk meg Pál apostol szavairól: „ne tagadjátok meg feleségeitektől azt, ami ne-

kik jár”. Zabolátlanok persze nem vagyunk, mértékel élünk a szerelem és a test ajándékaival, és csak házasságon belül. A házasságon kívüli nemi kapcsolat istenkísértő bűn, paráznaság! Nálunk nincs házasságtörés, sem válás. Nem véletlenül olyan kapcsolatok a „jehovista” lányok, mert a férj nyugodtan dolgozhat, járhat bárhol és bármennyig, biztos lehet hűségükben, az otthoni tisztaságban. Ez manapság nagy szó! Körülöttünk a kaosz, az erkölcsi zuhlás, mindenki csak a saját testével, a test ördögével törődik, kivéve minket, akiket nem téveszt meg a világ cifrasága. Mindennél többet ér, ha Jehovának testő életet élünk.

— S mi tetszik neki?

— Az, ha könyörgünk hozzá, tiszta lelkiismeretért. S szólunk hozzá: „ímhó vagyok atyám, hogy cselekedjem akaratomat”!

— Mióta figyel a hívó szavakra?

— Pontosan emlékszem a dátumra: 1978. április 25-e óta. Ekkor volt az esküvő, amelyről már említést tettem. Miután nem volt mindenkinek párja, tánc, ivás helyett egyik „testvéremmel” este nyolctól reggelig beszélgettem. Aztán két hétig gondolkodtam, majd alámerítkeztem. Azóta erős a szándékom, hogy Jehova akarata szerint cselekedjek. Élő lélekként van bennem, elme el nem képzelheti, csak a hit sejtheti meg körvonalaait. Vele nem mint lehetőséggel számolunk, hanem tudatosan számba véve a világ és az emberiség tényeit — ezeknek logikus következményeként léteznek. Hogyan? Nem tudható. Olyan ez, mintha számítógépet akarnék javítani műszaki leírás nélkül. Lehetetlen!

— A következő lépés?

— Amit az írás mond: „szenteljétek meg mindenben a nevét”.

— Például munkával?

— Igen. A Jehova tanúi tudnak és szeretnek dolgozni. Nem lógunk, kárt nem okozunk, hanem egyetlen ritmusban végigdolgozzuk a munkaidőt, nem kell sürgetni, vagy visszafogni bennünket. Mások, ha félrefordul a munkavezető, máris leállnak, és hiába magyarázunk nekik, ostobának tettetik magukat, s ahol lehet inkább rontanak, mint javítanak.

— Azért szomorú, hogy három év itt, a börtönben telik el?

— Mi ez az idő a végtelen reménységhez képest? Nem követek el bűnt, tehát szabad vagyok. A bűn zsoldja: a halál. Az ítélet: ismeretszerzés. Beszélgetünk a többiekkel, imádkozunk, idézgetjük a Bibliát. Ha behoznak egyet, elveszik, ezért jó, hogy fejből tudjuk, itt sem maradunk az „Ő” igéje nélkül. Életkedvem hallatlan, mindig bennem van az öröm, a szellem gyümölcseinek egyike, s ez segít elviselni a percnyi nehézségeket. A minap néztem ki a rácsos ablakon, épp akkor járta násztáncát egy gerlepar. Olyan szép, létező és valóságos volt, hogy átjárta szívemet az élet halhatatlan melegsége. Odakinn talán észre se vettem volna.

— Mi lesz kint?

— Esküvő. A lány már eljegyzett menyasszonyom, szintén Jehova tanúja, bár ezt mondanom se kellene, hiszen hitetlenekkel, más hitűekkel el sem képzelhető kapcsolatom.

— Munkahely?

— Visszavárnak a jó barátok, a hitem a munkában nem akadály...

Ő egy a sok közül, százan—százötvenen vannak, számuk lassan növekszik. Nem a formaruha teszi hasonlóná őket, hanem amiért itt vannak, a gondolkodásuk. Közel háromévi börtönt vállaltak hitükért.

A személyi szabadság az ember legdrágább kincse, ennél már csak fizikai létünk lehet fontosabb, vagy egy olyan eszme, amely embertársaink életének jobbítását szolgálja. Ők, a „testvérek” az ország különböző helységeiből kerültek ide: a fővárosból, nagy iparvárosokból, bányavidékekről, eldugott falvakból, kis községekből. Nem emberekért vállalták a közel háromévi börtönt, hanem egy földöntúli, vezetőik által elképzelt lényért, akinek a földi „helytartói”, kegyetlen és törvényellenes szabállyal teszik próbára a közösségükhöz tartozókat. A közéjük nem tartozónak értelmetlen, már-már játéknak tetsző kiállítás ez valami mellett. Fiatalságukból három évet rácsok mögött töltenek, s mégsem hátrálnak meg, egy-kettő gondolja csak meg magát, és vonul be inkább katonának. A környezet, a börtönbeli irányított életmód, ami biztató lehetősége a nevelésnek, minden erőfeszítés ellenére sem képes ellensúlyozni a közösség, a

Jehova tanúi szekta elvárásait. S odakinn még ennyi ellenhatás sem éri őket, mert a vallás: magánügy!

A börtönt megjárta embert bizonyos előítélet fogadja, amibe azért némi sajnálat is vegyül. Őket nem kell sajnálni, az áldozat szó egyébként is töröltetett a szótárukból, helyette a „Jehováért” került. Ki nem mondotta azért „mártíroknak” érzik magukat, akik hitükért, az „új világ” reményéért lemondtak az emberi jogukról, a szabadságról.

Csak hogy hamis a beállítás: náluk a szabadság egyenlő a „bűntelenséggel”.

Az ember megszületésétől kezdve minden nappal közelebb jut a véghez, a halálhoz. E visszafordíthatatlan folyamatba az emberiség többsége, köztük a legnagyobbak, belenyugodtak. Az istenfélő emberek hisznek Isten országában, s küldetés-ként fogják fel földi életüket. Épp ezért: nagyon is jelen vannak a földön. Istennek tetsző életet élnek, és örökségként bírják a földet. Jehova tanúi az „igazságban” hisznek, s milyen furcsa: jelenlétüket mellékesnek tartják, másodállásban élnek ebben a világban. Főfoglalkozásuk a várakozás, a megfelelni akarás. Ha ez sikerül — miért ne sikerülne, gondolják —, az elképzelt új világban — s itt nincs ellenérv, hiszen minden jóérzésű embernek ez a kívánsága — a rossz minden megjelenési formája eltűnik, és eljön az örök boldogság állapota. De csak nekik, A többi istenfélő ember: el-kárhozik!

A bűn akkor kezdődik, amikor a hibás, helytelen eszmék, értékrendek kisebb-nagyobb csoportoknál helyesnek ítéltetnek. Ha mindenki — akitel kapcsolatban van — azt vallja, hogy az élet értelmetlen, úgy — erre már volt példa — a kollektív öngyilkosság nem elképzelhetetlen. Minden áron feleljünk meg a Bibliának, Jehovának — nem a teremtő Istennek —, semmi más, ez a legfontosabb. Akkor saját szempontjukból a „tanúknak” is igazuk lehet. Mi háromévi börtön és egyéb hátrány ahhoz képest, amekkora jutalmat kapnak örök élet által?!

(folytatjuk)

Orsós Jakab

Hívatlan vendég*

Naponta járt ki a tanító a tanyára, hogy a szülők engedjék iskolába a gyerekeket. De az öregek nem hajlotak a szóra. A mi családjunkban is a nagyanym átkozódott, haját tépte, amikor anyám egy szeptemberi napon négyünket azzal a szándékkal méricskélte, hogy a tanító elé visz. De a készülődésnél tovább nem jutottunk.

Nagyanym viszont másnap összegyűjtött bennünket, mentünk a városba. Egész nap járt-kelt velünk az utcákon, édességgel hízelgett.

— Az iskolába aztán nem teszitek be a lábatokat, hogy a magyarok maskarái legyetek — mondogatta. — Nem elég szégyent nyeltem le én nagyapáttal ezektől a lélektelen magyaroktól, és most dobjalak benneteket eléjük?! Hát nem! Mert inkább a kutyák tépjék szét a testemet, de nem fogtok a szemem elől elmenni! Nem, mert az Úristen felettünk van!

Az égre meresztette mélyen ülő szemét, majd teljes erőből megtépte a dús, ősz haját, és széles mozdulattal a levegőbe szórta. A hajcsomót a szél előttünk lobogtatta, és nagyanym ujjával rámutatva mondta az átkot:

— Így vigye el a szél testem porát, ha elengedlek benneteket!

Amikor ezekkel az átkokkal erősítette elhatározását, mindig a szemünket és arcunkat fürkészte. Mi a megmentőnket láttuk benne, aki otthon anyámnak nem engedte meg, hogy hozzánk nyúljon.

— Azért etted őket, hogy eladjad a magyaroknak?! Hogy rajtuk tanulják meg a verést?! Hát nem eleget tanultak az én testemen meg az apádén?! Hát van a testiünknek olyan része, amit ez az átkozott nép nem vert végig? Hát az apád egyik szemét ki ütötte ki?! — kérdezte anyámtól nagyanym, s szemével majdhogynem felfalta.

— Nem! Nem! — visította, és vöröslő kendőjét a földhöz csapkodta. — Holnap a templomban misét mondatok, hogy hívjam az Urat segítségül!

Másnap négyünket a templomba vezetett. A tiszteendővel való egyezkedés után az oltár elé térdepeltetett bennünket, összekulcsoltatta a kezünket, majd ránk parancsolt:

— Cigányul kérjétek az Urat, mert ő ezt a nyelvet is megérti! Így kérjétek: Devlám zsutináme pekodó tehána ávész, lo ungronge téle phngle! (Isten segíts meg, hogy ne legyünk a magyarok lekötöttjei!)

Félve mormoltuk a segélykérő mondatot, kérlelve néztük az Úr Jézus vérző testét.

— Fogjátok egymás kezét, mert meg kell tanulnotok egymásba kapaszkodni, ha élni akartok!

Ha észrevette, hogy lazul a szorításunk, ránk kiáltott:

— Szorítsátok egymás kezét, mert másként ez a világ elpusztít benneteket!

A szüleink nem merték többet az iskolát említeni, mert attól féltek, hogy a nagyanym elemész mind a négyünket, habár egyébként a széltől is óvott minket. Korábban a szüleinkkel aludtunk, most nagyanym este

maga köré gyűjtött bennünket, és még éjszaka is végigtapogatott rajtunk, hogy megvagyunk-e.

A többi családnál sem volt jobb a helyzet, mert mindenütt az öregeké volt az utolsó szó.

Az idős tanító megjelent a tanyán, de egyre félénkebben beszélt, mert az öregek azzal fenyegették, hogy hoznak egy olyan babonás asszonyt, aki ráhossa a vak-ságot.

— Inkább én vakuljak meg, de ezek a gyerekek lásanak! — válaszolt a tanító gondterhelten.

— Ez nem lehet földi ember! — mondogatták az idősebbek és gyanakvó szemmel méregették a tanítót.

— Mi haszna lehet abból, hogy a cigánygyerekek iskolába járnak? — kérdezték önnönmaguktól. —

* Orsós Jakab: *Hívatlan vendég c. elbeszélése* németül 1999-ben jelent meg az illusztrációként látható antológiában együtt Balla D. Károly, Esterházy Péter, Ficsku Pál, Grendel Lajos, Háy János, Janikovszky Éva, Lázár Ervin, Lengyel Péter, Méhes Károly, Parti Nagy Lajos, Péterffy Gergely, Radics Viktória, Spiró György, Tolnai Ottó írásaival a Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main zsebkönyveinek sorában Dalos György fordításában.

Vagy talán a másik világon akar valamit megkapni? Ha eddig megélt a mi gyerekeink tanítása nélkül, hát miért bolygatja meg zaklatott életünket?

Mindenkinek ez járt a fejében, de feleletet senki sem kapott.

— Szegény gyermekeinket miért kell benyomorítani az iskolába, hogy egész nap csak üljenek mozdulatlanul? Könnyű a magyaroknak, mert azok már megszokták az ülést azon a kemény deszkán, a mi gyerekeink csak a gypet ismerik. Ha megtanulnak írni-olvasni magyarul, akkor már nem is beszélhetünk velük cigányul! Hová jutott az árva fejünk?

Este az udvaron a tüzet körülülve későig tanakodtak, javaslatokat tettek, hogy hogyan, miképpen tudnának megszabadulni a tanítótól. Egyesek arra gondoltak, hogy pénz kellene összeadni neki, de a szegényebbje ezt elvetette.

Eddig kibírta a cigánygyerekek nélkül, hát ezt a pár évet a haláláig már igazán kibírhatta volna!

— Csak adná az Urísten, hogy reggelre némán kóvályogna a kunyhók között! — fohászzkodott néhány asszony.

— Én arra kérem a Szűz Máriát, hogy hívja magához, és mondja neki: „Te szerencsétlen földi féreg, hát ne zavarkolódj a szegény cigányok között, mert azok sem zavarkolódnak a ti életetekben” — könyörgött a telep legidősebb asszonya.

Végül arra jutottak, hogy a gyerekekkel oda kell kakilgatni, ahol a tanító bejár a tanyára, hátha elmegey a kedve a rossz szagú fogdatástól. De a tanító csak jött. Hatalmas lapulevelekkel törölgette félcipőjéről a gyerekek ürülékét. A cigányok az omladozó kunyhók résein át kémlelték.

— Mester úr! — szölongatták —, miért hozza ide ezt a bűdösséget?

— A bűdösség már itt volt, csak hát egy kicsit felkavartam — viccelődött a tanító. — Egyébként sem árt az ember orrának egy kis ammóniaszag.

— Ez örökké a nyakunkon fog ülni — állapították meg elkéseredetten.

Egy délután a nagyanyámat szemelte ki, hosszan elbeszélgettek. Másnap nagyanyám megint elvezetett bennünket a városba. Szokatlan, ismeretlen utcákban jártunk. Nagyanyám homlokráncolva fürkészte a házak falait. Tekintete egy sötétre festett kapu láttán élénkült meg, ide terelt be gyors mozdulatokkal mindnyájunkat. Az ajtó nem tette be utánunk, mert valamiben nem volt biztos.

Az ismerős tanító lépett ki az üveges verandáról.

— Isten hozta Vilma néni — köszöntötte nagyanyámat.

Egy kedves arcú, pongyolás asszony is elénk jött, szívélyesen fogadott bennünket. A verandán álló vesszőgarnitúrán kínált helyet, hatalmas tál őszi-barackot tett elénk.

— Vilma néni, fogyasszák! Tessék, gyerekek! Vilma néni, szóljon a gyerekeknek hogy vegyenek!

Merev szemmel bámultuk a tálat, de meg sem mozdultunk míg nagyanyám azt nem mondta:

— Egy szemet vegyetek ki, de semmi többet! Megértettétek? Ezt cigányul mondta, mire mi a szemünkkel válaszoltunk, hogy értjük. Nagyanyám tanítgatótt bennünket szemmel beszélni, szemmel is figyelmeztetett bennünket.

— Nem csak egyet, gyerekek, lehet többet is, teremt belőle bőven — a tanító mintha a szigorú intésre válaszolt volna.

— Hát maga érti a nyelvünket? — illetődött meg nagyanyám.

— Ó, Vilma néni, hogyne érteném! Mikor Szombat helyen a maguk fajtáját tanította az apám, a maga bátyjával, a Palival egy osztályba jártunk. Arra is emlékszem, hogy az apám magát csak egyszer tudta elhozatni az iskolába, de az első szünetben kámforrá vált.

— Korán férjhez mentem... — jegyezte meg szégyenlősen nagyanyám.

— Szép lány volt — mondta a tanító dicsézően a feleségének.

— Az Isten engem úgy segítsen, ha nem mond igazat a tanító úr! — erősítette meg a nagyanyám.

A négy kéz egyszerre nyúlt a tálba. Míg a felnőttek beszéltek, mi a barackmagot szopogattuk becsülettel. A tanító felesége egy röpké pillanatra a házba ment, egy hatalmas kosár ruhát cipelt ki a verandára. Arra kérte a nagyanyámat, hogy a sok ruhaféleségből válogasson számunkra, mert az ő gyerekeik már kinőtték.

Nagyanyám hálálkodott, majd felállított bennünket a székről és egyenként méricskélte hozzánk a tarkabarka ruhadarabokat. Ha valamelyikünknek jó volt a ruha, akkor kacarászott örömeiben. Anyaszült meztelenre vetkőztetett mindnyájunkat. Ha lötyögött a nadrág vagy a szoknya, arra azt mondta, hogy „majd bele fog nőni”, s ha kicsi volt, arra azt, hogy „majd mosáskor megnyúlik”. Attól félt, hogy egy darab is ott marad.

— Úgy áll rajtad, mintha rád öntötték volna! — dicsérgetett sorba bennünket és örömmel simogatta rajtunk a gyűrött ruhát. Amit nem tudott ránk erőszakolni, azt a tanító felesége egy csalánszába gyömösölte.

— Vilma néni, ezt is vigye el, jó lesz pótlásnak!

— Visszahozom a zsákot, kedves nagysága, úgyis sokat adott ezeknek a gyerekeknek.

— Viseljék egészséggel! — mondta az asszony.

Hazafelé indultunk, de nagyon hamar elfáradtunk. A testünkre erőszakolt ruhák zavartak bennünket, s ráadásul, talán a baracktól, mindnyájunkra ráérett a kakálás-pisálás.

Korholt is bennünket nagyanyám:

— Tartsatok ki a következő melléktucáig, mert a szégyen levesz a lábamról, ha itt a népek előtt rondálkodtok!

De mi csak nyúsítottunk, típródtunk, mind a négyen ordítani, toporzékolni kezdtünk az utcán. Persze egy csomó ember felfigyelt ránk. Volt, aki sajnálkozott rajtunk, mert felismerte helyzetünket, de olyanok is akadtak, akik azt mondogatták:

— Neveletlenek!

Egy-két szem-, arcmozdulatból megértettük, hogy nagyanyám nagyon kellemetlen helyzetbe került. Rohanni kezdtünk arra amerre irányított bennünket.

— Itt már lehet — mondta és fosztotta le rólunk a feszes ruhát.

— Ó, te Nagyrúristen — mérgelődött —, hát ez az ember máris a bűnbe vitt engem ezekkel a gyerekekkel. Minek is adtam rájuk ezt a sok göncöt! Soha nem volt nekem ezekkel ilyen bánkódásom, míg a maguk szegénységükben voltak, mert a fiúkat megtanítottam menés közben pisálni, azt a másikat meg a hátam mögött csendben elintézték.

Otthon kipakolta a zsákból a ruhát.

— Csórtátok? — kérdezték irigykedve a tanyaiak.

— Nem csóreltük! — tekertük a fejünket. De többet nem mondtunk, mert nem tudtuk, hogy nagyanyánk mit fog kitalálni.

— A tanító adta — mondta nagyanyám.

— Akkor megvettek benneteket — jegyezte meg gúnyolódva valaki az asszonyok közül.

— Miket beszélés! — horkant fel nagyanyám. — Hogy rohadna le a ronggyá aszott melled! Hogy a váci börtön szívja ki az erődöt! Te! Te! Hát te mondasz ítéletet a fejemre, aki egy gombostűt nem tudtál úgy lopni, hogy a börtön meg ne egye a fejed?!

— Most oda kell a gyerekeidet adni az iskolába, mert eladtad magad a rongyokért! — gúnyolódott egy asszony, akinek két gyereke már iskolába járt.

— Ha még egyszer ide beteszi a lábát az a tanító, hát én a kocsirúddal vágom agyon! — kiabálta a szomszédunk.

— Aztán megmondanád, hogy miért? — kérdezte nagyanyám tettetett nyugodtsággal. — Megmondanád, hogy miért akarsz rosszat annak a jó embernek?

— Miért nem az iskolásoknak adta azt a sok ruhát? A te unokáid meztelenül is elvannak a tanyán — mondta irigykedve a szomszédunk, Hermina néni.

— Aztán te honnét veszed, hogy ezek nem lesznek iskolások? — kérdezte nagyanyám ingerülten.

Ezen az ősön vagy kilenc gyerek járt az első osztályba. A második héten magukkal hozták az első osztályos könyveiket. Nemcsak a gyerekek, de a felnőttek is kíváncsian nézegették a könyveket az udvaron. Ha nagyanyánk nem vette észre, mi is odalopóztunk a nézelődőkhöz, bámultuk a színes képeket.

Kérdeztük a gyerekeket is, hogy mi újság az iskolában?

— Nagyon rosszul érezzük magunkat, mert mozdulatlanul kell ülni, meg némán figyelni a táblát. Eddig még nem vertek meg bennünket, de a magyarokat már ütik.

— A magyarok után a cigányokat ütitek? — kíváncsiskodtam. A gyerekek, nem feleltek, csak a vállukat vonogatták.

Boldogan újságoltam nagyanyámnak, hogy én soha nem megyek iskolába, mert a tanító már megkezdte a verekedést a magyarokon, és azután a cigánygyerekek következnek.

— Tudom én, kedveseim — mondta szomorúan nagyanyám.

Ezután, alig egy hétre a tanító megjelent a tanyán:

— Felsőbb utasításra a telepen elkezdjük a felnőttoktatást, Magyarországon is megszüntetjük az analfabetizmust.

— Az mit jelent tanító úr? — kérdezték fagyos tekintettel a férfiak.

— Mindnyájan megtanulnak írni-olvasni — válaszolt szelíden a tanító, aki egy rendőr kíséretében jött ki a telepre. A felnőttek gyanakodva méricskéltek a rendőrt, s az igyekezett minél hivatalosabbnak látszani.

— Kérem szépen — kezdte a tömegből egy középkorú asszony a mondókáját —, ha az állam elvtárs

nekiünk megparancsolja, hogy tanuljunk meg írni meg olvasni, akkor adjon havi fizetést, mert aki parancsol az fizet is.

— Nagy igaz van a Melinda elvtársnőnek, mert a kocsmában is így van. Ha rendelsz, akkor fizetned is kell — mondta nevetve egy fiatalember.

— Nana — mozdult fel a rendőr —, azért vigyázzanak a beszéddel, az állam nem fejšőstehén.

— Talán elapadt a teje? — kérdezte egy idős aszszony.

— Ide figyelj Rezka — szólt figyelmeztetően a rendőr —, ha sokat jár a szád, akkor azt a tegnapi csórelást lejegyzőkönyvezem.

— Ne tegye, drága tizedesem, inkább életem vé-géig iskolába járok.

— Egy élet neked kevés volna — legyintett a tizedes. — Talán meg kellene kezdeni az oktatást — sürgette a tanítót.

— Úgy is van! — helyeselte a tanító. — Álljunk neki!

Kissé tétován nézett a tanító az előtte állókra, majd mint aki álmából ocsúdik fel, a zsebéből előkotorászott egy darab krétát. Az egybegyűlt felnőttek, gyerekek a tanítót nézték mereven, ahogy keresgélte a táskájában. Egy palatábla került elő.

— Figyeljenek ide! — szólította fel a gyülekezetet. — A mai nappal megismerkedünk az első betűvel.

A palatáblára egy „A” betűt rajzolt fel fehér krétával, majd a feje magasságáig felemelte, akár a pap az oltári szentséget.

— Ez egy „A” betű. Milyen betű? — kérdezte a tanító.

— AAAAAA...

— Ez bizony az „A” betű — mondta megelégedve, majd körülhordozta a táblát, hogy mindenki lássa a tulajdon két szemével közelebről is.

— Tehát kedves hallgatóim, most még egyszer ismétljük el, hogy milyen betűt láttok a táblán?

— AAA ... A ... A... — morogták.

— Bátorabban, bátorabban! Hiszen nincs mit szégyellni, mert a rendőr elvtársnak is csak négy osztálya van — mondta a tanító.

— Azért ütni tud jó nagyokat — jegyezte meg gúnyosan valaki a gyülekezetből.

— Csak ne személyeskedjünk — így a rendőr —, most az ABC-t tanuljátok, mert a csórelés az már megy.

A tanító az „A” betűre egy vesszőt tett és azt mondta, hogy ezzel az ékezzel az „A” betűből „Á” betű lesz.

— Egy „Á” betű. Milyen betű?

— ÁÁÁ...

— Jöjjenek ide azok a gyerekek, akik iskolába járnak — szólt a tanító. Vagy kilencen rajzoltak köré. Arra kérte a gyerekeket, hogy szüleiket tanítsák meg az ABC-re.

Nagyanyánk a kunyhónkba invitálta a tanítót, de minket, gyerekeket az udvarra parancsolt. Másnap reggel nagyanyám engem, aki már betöltöttem a nyolc évet, meg a bátyámat, Gyulát elkísérte az iskolába. A tanító, miután egymás mellé ültetett bennünket, nagyanyával sokáig beszélt suttozva a dobogón.

Amikor kikísérte a tanító, cigányul odasúgta nekiünk: „egy újjal sem nyúl hozzátok”.

Alighogy szünetet rendeltek, a nagymama már ott volt az iskola udvarán egy kettévágott almával, meg két szelet kenyérral.

— Nem vertek meg benneteket? — kérdezte.

— Nem nagymama, de nagyon rossz ennyit egyhelyben ülni — panaszkodtunk.

— A többi cigánygyerek is elviseli — mondta. — Ti sem lehettek alábbvalók ezeknél a csóró cigányoknál.

Apám is tanult ebben az időben. A földosztáskor kapott három holdat. Csak akkor ment ki a mezőre, ha a parasztok már hazatértek. Nem értett a földhöz, kénytelen volt egy szegényebb parasztot felfogadni, hogy tanítsa meg szántani, boronálni, meg amire kell. Nehezen, de sok mindent megtanult.

A cigányok sokat ócsárolták, csúfolták, de ő csak ragaszkodott a földhöz. Amikor már jobban belejött a munkába, akkor bennünket, gyerekeket is dolgoztatott. Az 1950-es években a földmunka mellett, már volt anynyi ideje, hogy a városba fuvarokat is elfogadjon. 1953-ban már a húgom és az öcsém is mentek az iskolába, mert a veréstől való félelem alaptalan volt. Ebben az iskolában négy osztályt végeztem, majd a városban, Zalaegerszegen fejeztem be a nyolc osztályt közepes eredménnyel. Lakatos iparitanulónak mentem, ezalatt a szüleim is kaptak egy kétszobás lakást a városban. Az ipari tanuló iskolába velem többet foglalkoztak a tanárok, mert nagyon nehéz volt lépést tartanom a többiekkel, a nem cigányokkal.

A nehezebbje ezután következett.

Tábori Zoltán
A tiszafa

A tiszafát akkortájt ültették az egykori József főherceg úton az ablakunk elé, amikor én is és a bátyám is elhagytuk a szülői házat. A szomszédos házak elé japán birset és kínai borókát ültettek, tiszafa az egész utcában egyedül hozzánk került, olyan volt ez a szüleinknek, mint valamifajta kárpótlás az elveszett ármakért, hangokért. Büszkéek voltak rá. Ha otthon voltunk, édesanyám hosszú passzusokat olvasott fel a legkülönbözőbb szakkönyvekből és lexikonokból:

— Tiszafa, *Taxus baccata*, örökzöld cserje vagy fa, tíz-tizenöt méter magasra nő meg ... akadnak kétezer éves példányai is... A svájci és ausztriai őskori cölöpépítményekben tiszafából való fésű, kanál, edények kerültek elő... Az egyik legkeményebb, legszívósabb fa... Finom asztalosárunknak alkalmas, a középkori várak környékére egykor előszeretettel telepítettek tiszafaerdőket... Ma már egész Európában csak egyetlen helyen alkotnak erdőt, Szentgálon, a Bakonyban... A tiszafa alkaloidát tartalmaz, fájából, leveléből gyógyszer készítenek... A magköpeny édeskés húsából az Alpok egyes vidékein lekvárt főznek...

A tiszafa pedig nőtt, terebélyesedett, kirítt a házak elé telepített hétköznapi díszfák sorából, a legmagasabb volt, ahogy a házuk is az volt, mert Lajkó nagypám, aki a szemközi József Főherceg Laktanyában volt császári és királyi főfegyvermester, s majd a K. u. K. megszünte után több mint ötven éven át volt nyugdíjas, magas házat akart, ha elől az utcafronton csak két ablakra futja, akkor legalább az ereszt legyen az egész utcában a legmagasabb. A tiszafa talán hasonló ambíciókkal eresztett gyökeret az ablakunk alatt, de neki volt tere oldalra is, végén már alig tudtam felállni mellé a járda és az út közti két ölnyi sávra, valahányszor megérkeztem a több mint kétszáz kilométer távolságból. Aztán egy ilyen nap, emlékszem, este volt, édesanyám azzal fogadott, ki kell vágni a tiszafát.

Nem értettem a dolgot. Édesanyám világ életében fákat ültetett, a kertünkben, az udvarunkban, a Balatonon, a homokkomáromi hegyünkön, de kivágni még soha nem vágatott ki semmit, legfeljebb ágakat, ha mondjuk a diófa ránőtt a tetőre, a fenyő a villanyvezetékre, a körte a szomszédba. Amikor az egyik cseresznyefáról kiderült, hogy útban van, a bátyám nem tud behajtani

tőle az udvarra a frissen vett Trabantjával, anyánk azt se hagyta, át kellett telepítenünk máshová, és amikor körbeástuk, a földből olajos rongyba csavarva előkerült nagypámunk csillogó rézfenekű töltényekkel megtöltött forgópisztolya, amelyet az oroszok elől ástott el, de azt már nem érte meg, hogy ki is ássa; kiszedtük hát a fát, és nem kis munkával odébbültettük. Nem maradt meg, de legalább se fejszét, se fűrészket nem emelt rá senki. Néztem a halálra ítélt tiszafát, éppen virágzott, a túlevelek alja tele volt kis sárga ecsetpamacsokkal, és ha fújt a szél, nagy sárga felhőkben szállt szerteszt ugyanaz a por, amely kimutatható a paleozoikumi talajmintákban.

— A tiszafa mérgező — mondta édesanyám. — Amikor virágzik, apátok úgy köhög, hogy majd megfullad.

Apánk egész életében köhögött; estefelé, amikor ültünk a nagyszobában, anyánk rendszerint egyszer csak felemelte a mutatóujját, és azt mondta:

— Hallga! Nem halljátok? Valaki köhög az utcán! Jön apátok a hivatalból.

Nem a tiszafa volt ebben a köhögésben a ludas, hanem sokkal inkább a cigaretta. Anyánk furcsán viselkedett: szidta, átkozta, koporsószegeknek nevezte, de azért ha a boltba ment, és apánk utána szólt, hogy elfogyott a Symphonia, mindig vett.

— A fronton a kenyeremet is elcseréltem cigarettára, miért pont most mondanék le róla? — szavalta édesapánk, és feküdt az ágyban, a kezében ott füstölgött a cigaretta, sárgásbarnára színezve jobb keze mutatóujját és középső ujját, és szürkére a feje fölött a plafont.

De amikor már úgy köhögött, hogy majd beleszakkadt, anyánk kezdte más szemmel nézni a tiszafát, és újra elővette a szakirodalmat.

— Már az ókorban is tudták, hogy a tiszafa mérgező! A húsos magköpeny kivételével mindene mérgező! Toxint tartalmaz, ami bénító hatású a szívre és a tüdőre! Nem is értem, hogy ültethettek egy ilyen mérgező növényt ide!

Ez nagy fordulat volt, de hát ez a nagy fordulatok kora volt. Anyánk, aki a könyvtárban dolgozott, évekkor elelőtt még azt adta tovább nekünk a tiszafáról, hogy a fája értékesebb, mint az arany, most Dioszkoridész, a

Krisztus előtt harmadik század végén, illetve második század elején élt alexandriai költőt idézte, miszerint aki sokáig időz tiszafa alatt, meghal. Hoztam a fűrész, és levágtam pár ágat, a legnagyobbakat, valahogy úgy, ahogy egy madár szárnyából levágják az evezőtollakat.

— Megmetszettem a fát — mondtam apánknak, miután kiköhögte magát.

— Csak módjával, fiam — felelte, és kinézett az ablakon. — Tudod, amit a városi tanács adott, azt csak a városi tanács veheti el.

Apám tisztviselőember volt, a nagyapja még falusi kántortanító, az apja városi jegyző, ő maga pedig járási tanácsosként ment nyugdíjba. Egyszerre volt békében és haragban a világgal: ha hazajött a hivatalából, többnyire csak feküdt az ágyon, háttal az ajtónak, szemben a nagy, faragott, oszlopos állótükkörrel, a balján a hatalmas, páncéltörkés versenyzongorával, a jobbán könyvespolccal. Apámat meg se lehetett közelíteni, beásta magát, mint a fronton, a Donnál, a Kárpátokban meg Budapest ostrománál, mint fiatal tüzer bemérotiszt, aki ott van a senki földjén, és igyekszik védeni magát minden oldalról, és az orrát se dugja ki, csak a periszkópján át figyeli az ellenséges hadmozdulatokat. A periszkópja itt a nagy állótükkör volt; ha valaki jött hozzá, apám körkörös védelmi állása mögé kellett széket húznia, és a tükrön keresztül beszélgetett vele. Ezt a tükröt így is hívtuk: beszélgetőtükkör. A könyvespolc peremén, ágya támláján a legkülönbözőbb holmik hevertek, jegyző nagyapám faragta pipák, kis meggyfabüszk gálofai dédnagyapámról, érmék, logarléc, iratok, sakkóra, csehszlovák konzervnyitó, NDK vízfóraló. Volt ott egy régi aneroid barométer, amelyre mindig fáj a fogam, egyszer el is próbáltam kérni, apám felém nyújtotta, de miután elvettem tőle, a kezét úgy hagyta.

— Odaadnám, de nem működik. A szelencéje kilyukadt.

Hogy milyen egy aneroid barométer, azt még gyerekkoromban, mint annyi mindent, apám magyarázta el. Van bennük egy kis rézszelence, amelyből úgy-ahogy kiszivattyúzták a levegőt, és ez a kis réztüdő horpad ki-be a levegő nyomására, amíg ki nem lyukad. Akkortájt egyre többet gondoltam arra a mondatára, hogy a barométereknek szabott idejük van. Rézszelencéjük mélyén őriznek egy leheletnyit abból a korból, abból a levegőből, amikor készültek, mert tökéletes vákuum nincs, aztán csak horpadoznak ki-be, ahogy pumpálja őket egyre

agresszívakban, egyre kegyetlenebbül egy újabb kor levegője, a rézszelence zihál, és megpróbálja megőrizni a tartását, de ha mutatni akarja a higánymillimétereket, és hát erről szól az élete, akkor ki van téve a levegő járásának és a levegő minden füstjének, porának, párájának, savas esőjének, és elég egy hajszáltrepedés, egy parányi kráter, és a korrózió beássa magát, befurakszik, és a rézszelence kilyukad, az ódon lehelet kiszökik, elenyészik, és a mutató örök mozdulatlanúságba dermed.

Anyám, a könyvtáros, hozta a tiszafáról a könyveket, hangosan felolvasta többször is az elretentő sorokat, a toxin a tiszafa kérgében, ágában, fájában, levelében, spórájában, minden ízében kimutatható, de én tudtam, és nyilván tudta anyám, apám és bátyám is, hogy nem a tiszafa felelős apánk tüdejének korróziójáért, de még csak nem is a cigaretta, ami apám számára majdhogynem olyan volt, mint egy ködvetősorozat a fronton, védőernyő minden elől, nem, hanem a kor, az egyre újabb és újabb levegő, ami mindig másképp horpasztja a parányi, tehetetlen réztüdőt, meg akarja táncoltatni a mutatókat, új, soha nem látott értékeket akar felmutatni, Trianon, nyalka fehér ló, gazdasági válság, Délvidék, Felvidék, Észak-Erdély, Voronyezs, halálmenetek keletre, halálmenetek nyugatra, hároméves terv, öt éves terv, békekölcsön, padlássöprések, ötvenhat, meghurcolások, kádári álom, sakkfigurák apám szekrénye alján, több száz kidobásra ítélt, megmentett sakkfigura a megszűnő falusi sakkszövetségek kopott kartondobozáiból.

— Ki kell vágni a tiszafát — mondta anyám sírva a telefonba, és én fogtam a fűrész, kocsiba ültem, és három órával később leparkoltam a tiszafa mellé, és mélyen a tövénél fűrészelni kezdtem.

Apám egyszer csak megjelent az ablakban, kinyitotta, és kiszólt:

— Nem szabad, fiam. Még nem jött meg a határozat.

Apám akkorra már több levelet is megírt az ügyben, hogy egészségre káros voltára való tekintettel szíveskedjenek engedélyezni a tiszafa kivágását, életében először saját magának akart valamit elintézni a hivatali gépezetben, amiről azt hitte, ismeri minden fogaskerekét, és azok is viszont, a legkisebbektől a legnagyobbakig, de választ egyik beadványára sem kapott.

Otthagytam a tiszafát, tövében a mély sebbel, és beementem. Anyám és apám éppen összevitkozottak.

Apám azt mondta, hogy csak az ágakat szabad levágni. Anyám azt mondta, az ilyen csonkolás túl feltűnő, akkor már jobb, ha egyáltalán nincs is fa. Kicsit vártam, aztán kimentem, és alig hagytam rajta ágat. Máig itt vannak a szemem előtt az összevissza meredező, lágy, méregzöld tűlevelek, halványabb, viaszos fényű fonájuk tövénél a sárga, pajzsszerű spóratokokkal. Nagyon megnyestem. A díszfából csúf fa lett.

Aztán rövidesen oxigénpalack költözött a nagyszobába, nekitámasztottuk a zongora homorú ívének, és apám ötpercenként vegytiszta oxigénnel próbálta kiszorítani a legújabb fajta levegőt, ami ott tolongott, harsogott a megvásott fémburkon. Sok minden megváltozott, nagyapám kiáshatta volna revolverét az udvaron, apám visszakapta elvett tisztis rangját, elő is léptették, de már mit ért vele, a korrózió rég beindult.

Az oxigénpalackokat a bátyám cserélgette két-háromnaponta, a vasútállomásról hozta, és én egyszer elbotlottam a gumicsőben, és apám rám szólt. Döbbenet álltam. Nem emlékszem, hogy valaha is rám szólt volna.

Aztán tavasz lett, és a tiszafa portokba borult, eregette toxikus felhőit, és anyám szólt, hogy most már tényleg hozzam a fűrészszert. Apám feküdt, már fel se kelt, öblögette tüdejét kortalan, steril oxigénnel — nem láthatta, ahogy kivágom a tiszafát. Nem volt könnyű. A tiszafa pokolian kemény fa, a fájából régen íjat, számszerűt készítenek, ezt még abban az időben olvasta fel nekünk édesanyánk, amikor apánk még csak köhögött, és nem fuldokolt. A vörösesbarna kergű, sebhelyes csonk úgy hevert ott a poros fűvön, mint valami elszáradt, kidobott karácsonyfa. A felső szomszédék becibálták a kapujuk alá, hogy majd ősszel felvágják, eltüzelik a cserépkályhájukban. Kicsit eltűnődtem, nem kellene-e lefűrészelnem belőle egy darabot, hátha egyszer majd faragok belőle valamit én is, büszköt apámról, vagy árbócot egy régi hajómodellre, ahogy faragtak ezer dolgot Lajkó és Trabalka nagyapáim is, de aztán kiráztam a fejemből a gondolatot, és eltettem a fűrészszert.

Húsvét után nem sokkal mentők jöttek édesapámért. Most, hogy már nem volt a tiszafa, könnyen oda tudtak állni a kapu elé. Féltem, majd megbotlanak a tönkben, amikor viszik a hordágyat, de nem botlottak meg. Csak a mentőautó kereke döccent egyet rajta, amikor kitoltott a házunk elől.

Major-Zala Lajos

A tékozló fiú hazatérése és távozása

anyám	ébredjetek
öszém	ébredjetek
nagyanyám	ébredjetek
nagyapám	ébredjetek
világháborús	
nagybátyáim	ébredjetek
pléhtáblákon	
félbetűkké	
rozsdásodva	ébredjetek

ÉBREDJETEK!

a tékozló fiú megfújja a kürtöt
 motorduda hangján kiált: ébredjetek

a nyomok idevezettek: ébredjetek
 megérkeztem
 húsz év

után megérkeztem
 [...] mit keresel kisunokám?
 édes drága öregapám
 mit keresel kisunokám?
 a lábam nyomát
 édes drága öregapám
 a múltad nyomát?

a lábam nyomát
 mezítelen a lábam nyomát

szegény árva kisunokám

édes drága öregapám
 hazajöttem húsz év után
 s itt megszakadt a lábam nyoma
 mezítlábas lábam nyoma
 elveszett a lábam nyoma

megtalálod kisunokám

hol van az én arcom nyoma
szívem nyoma vérem nyoma
ajkam nyoma lelke nyoma
Major Gábor öregapám
drága édes öregapám

hol van az én létem nyoma?

az anyaföldben kisunokám

az anyaföldben öregapám?

az anyaföldben?

csak

ezt ne mondjad

a hideg föld

az anyaföld féregteli

polipkarú poliptorkú
polipnyelvű

az anyaföld

az anyaföldben
otthonná lesz
földsorsodban
száz életté
mozgásból
a halálon át
öröklétté
embernyelven:
virág leszél
fűszál leszél
bodza leszél
szőlő leszél
kisunokám
[...]

óraszemű öregapám
csak
ezt ne mondjad
megborzongtat

kukactorka
hajmállasztó rozdsaszája
tékozló föld
elemésztő kegyetlen föld

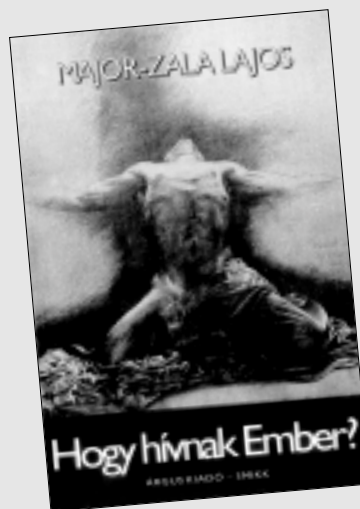
hogyan
eltemessen?

Major Gábor öregapám
az anyaföld féreggé szülné halállétem
millió féreggé testem
hitaraló rengeteg féreggé
reményrágó sok kukaccá
drága koponyátokba lyukat fúrnék
lábszártokon végigcsúsznék
szószívó féregnyelvvel
szívetek helyén lenne kukacágyam
tűdőkben hemperegnék koromkőrmű féreglábbal
bordátok közt
gyomrotokba piszkítanék kukac módra
az anyaföld kivetné veletek együtt féregszívem féregnyelvem
féregtüdőm féregajkam
kukacs szívem kukacnyelvem kukactüdőm
kukacajkam
kivetné veletek édesanyám egyetlen öcsém nagyapám
drága öreganyám
kivetné veletek együtt féreglétem kukaclétem

kedveseim
MEGHALNI MARADJAK?

az anyaföldben féregnek maradnak?

(Imátlan ima, 1971, München, Auróra)

Péntek Imre

Major-Zala Lajos hazatérései

Vannak életre szóló találkozások. Az irodalomban is. Major-Zala Lajossal viszonylag későn hozott össze a sors. És mégis idővel összebonyolódtak útjaink. Legtöbbször egy közös, nemes cél — az irodalom — érdekében. A *Pensier* (Fribourg) — Hévíz — s valamely dunántúli város, ahol épp éltem, dolgoztam (három évenként változtatva vagy változtatni kényszerülve) háromszög meghatározó pontja húsz év óta lassan minden nyáron Hévíz, egész pontosan Major-Zala Hunyadi utcai nyaralója lett. Ha jól emlékszem, nyolcvanban történt, hogy Szigligeten, az alkotóházban időzve egy magas, jó svádájú fickó betoppant a társalgóba. Major-Zala Lajos volt, akinek legendáit előbb ismertem meg (valószínű, nemcsak én), mint a kötetét. Azok ugyanis „tiltott gyümölcsnek” számítottak a hazai, szocialista nyilvánosságban. Az átlagnál szerencsésebb helyzetben voltam, hiszen a szombathelyi *Életünk* munkatársaként olvashattam a nyugatról érkező, a szerzőktől küldött könyveket, amik már megérkezettek a címre, illetve nem mindet tartották vissza, köztük Major-Zala kötetét is. Akkoriban a *Támadj föl, Édes!* számított újdonságnak, de a szerkesztőségben ott hányódott a *Falak mögül, falak mögé* (1977), a *Katarzis* (1976), a *Rontásbontó* (1975), a *Csonton virág* (1975) és az *Imátlan ima* (1971) is. S mindet a Münchenben működő kiadó, az *Auróra* jelentette meg. (Akkor még fogalmunk sem volt arról, hogy a szerző saját költségén.) A hányódottat azért írtam, mert a kötetekről nem közölhattünk semmit. A nyugati magyar irodalom akkor még tabunak számított. Illetve ez sem pontos. Néhányszor sikerült kijátszani a cenzúrát (vagy szemet hunytak a cenzorok), s ha eredeti műveket nem is, néhány recenziót itt-ott, főként a *Vigiliá-*

ban, el lehetett helyezni a nyugati magyar könyvekről. S persze, nem maradt el a feddés, a megfelelő retorzió. Sajnos, ilyen jellegű kibúvóra akkor az *Életünk*nél nem volt lehetőség. Még a kapcsolattartást, a találkozást sem nézték mindig jó szemmel. A szellemi csempészárúnak kijáró gyanakvásba lépten-nyomon beleütköztünk. Természetesen, nem akarom azt állítani, hogy bátrak voltunk, inkább csak kíváncsiak. És persze egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy az „ötödik síp” nélkül nem teljes a magyar irodalom. Ennek az egységesítésnek a szándékával sokan tevékenykedtek, Vas István, Rónay György, Pomogáts Béla, Béládi Miklós és mások. Nos, ebben a folyamatban Major-Zala Lajos hévízi találkozó is komoly szerepet játszottak. Hiszen a névnap összejövetelekből idővel Csokonai Asztaltársaság, majd Csokonai Irodalmi és Művészeti Társaság lett. A hazai és a nyugati, valamint erdélyi—felvidéki értelmiségek találkozóhelye. Egy kis „ellenzéki műhely”, ahol a rendszerváltás lehetősége, témái forogtak tágas szellemi körben. Olyan hazai szereplőkkel, mint Csurka István, Csengey Dénes, Czoma László. És a közös felolvasások, a cenzúrázatlanul elhangzó szövegek a hévízi villa emeletén, a hálószobában. S az összepréselődő közönség, barátok, helyiek és ideutazók a világ legkülönbözőbb pontjairól... (Ahogy ezt Gelencsér Ferenc fotóművész számos felvételen megörökítette.) Nos, mindez Major-Zala Lajos inspirációja, támogatása nélkül aligha jöhetett volna létre. A Nagy Változáshoz ezek az összejövetelek, eszmecserek is szükségesek voltak.

De miért? Honnan eredt a szenvedély, a rendszerrel való hajlíthatatlan szembenállás? A költő (civilben otthon, Svájcban biztos egzisztenciával rendel-

kező orvoslátogató) verseiben nyíltan szólt olyan témákról, melyek a Kádár-korszak lapjaiban nem kaphattak helyet. Szólt 56-ról a Támadj föl, Édes! című kötet Kishúgom ciklusában. Például így: „Legszebb ruhájába / öltözött / méhéből szűzen a hit / színe pirult / reménynek hajába lobogásra / menyasszonyi fátyla / lengett lyukas zászlóként... Bódult testén / tankok jártak/járnak / az úttestre ragasztották édes bőrét...”. S idézhetnénk még sok vershelyet, ahol előbukkannak az utalások, kellemetlen célzások vagy a kimondhatatlan helyzetek, amelyek egyértelműen jelzik: Major- Zala Lajos a „létező szocializmus” tagadója, elutasítója, sőt ellensége. Ám magatartásában volt valami titok, ami ennél nagyobb sérelemtől, sebről, traumáról árulkodott. Jó néhány évvel megismerkedésünk után mesélte el, mi is történt vele, miután 1949 májusában átlépte a magyar—jugoszláv határt. Előzmény: a soproni első éves egyetemista nem akarta elszavalni a Sztálint dicsőítő verset a vezér hetvenedik születésnapján. Következmény: kizárás. Ekkor hazatért Tormaföldre, ahol a határ menti erdészetben kapott munkát. Egy ideig úgy látszott, az ÁVH megbocsát neki. Aztán egyik késő délután, amikor hazafelé ment, a falubeliek figyelmeztették: az ávosok már várják a konyhában. Le akarják tartóztatni. Ekkor visszafordult a határsáv felé, s óriási szerencséjére néhány perccel megelőzte a riadóztató körözőket. A jugoszlávok kegyetlenül bántak vele, mint más hasonló határátlépőkkel, disszidensekkel, bányában és mindenféle kegyetlen munkán dolgoztatták őket, de nem adták át, nem toloncolták vissza a szerencsétleneket. Kétszer próbáltak átszökni az olasz-jugoszláv határon, sikertelenül. A harmadik alkalommal két fiatalabb társával ismét nekivágtak. A történet legdrámaibb része olvasható a tavaly megjelent Elveszett győzelem című kötetében.

„Nem az életem pereg le előttem, hanem az a néhány perc, óra, ... amióta elhagytam társaimat, hogy kifürkésszem, merre van a trieszti határ. Megállapodtunk, ha történik velem vagy velünk valami, akik életben maradnak, folytatják útjukat. S akkor hallom a fegyverropogást. Lebújok egy bokor alá, de hamarosan megtalál egy farkaskutya... Így érkezik meg nagy káromkodások közepette három határőr, rám szegezve géppisztolyaik csövét... Nézek a napba. A géppisztolyos visszaveri a fényt... Izzik pillámon a

halál közelsége... Céloz az egyik katona, üres kattanás. Kilötte pár perccel előtte a teljes tárat. Szörnyű haragra gerjed, ütlegelni kezd a géppisztoly tusával ... zuhognak rám a tompa csapások. Próbálok védeni arcomat. Ömlik a számból a vér. Összeroskadok. S látom, hogy a napból kiválik egy lovas, közeledik felém... S ha nem jön lóháton az a jugó tiszt ellenőrző körútján, akit én a napból láttam aláereszkedni, elvisz Ady lovasa... Mégis, nem lett volna jobb a napba nézve meghalni?”

Sok mindent megértettem ebből drámai jelenetből. A kihívást, amivel kihívja — kétségtelenül svájci állampolgársága védelmében, de ésszerűtlen kockázatokat vállalva (kéziratosokat csempészett ki nyugatra) — a rendszert és képviselőit, a megbocsátani nem tudást, a bűnösök (és utódaik) morális elítélését. „Morális rács mögött a helyük” — írja az Elveszett győzelemben. S a vita, amely az életben maradt szökevény, a disszidens és a puha diktatúra kedvezettjei vagy éppenséggel haszonélvezői között a mai napig folyik, azt hiszem eldönthetetlen. És lezárhatatlan. Igazságot csak az utókor szolgálthat. Ám az elégtétel mindenképpen megilleti a magyarságát megőrző európai honfitársunkat, az embert, a költőt, aki Anyanyelv című versében így vall a nyelv megtartó erejéről: „nyelv / húsz év óta / cipellek / oxigénpack a hátamon ... édes anyanyelv / nélküled a felejtés / feledés”.

Major-Zala Lajos nemcsak a fizikai kalandozásnak híve, lírai életművében is olykor kényes területekre tett kirándulást. Legendát említettem az elején, de nyugodtan írhattam volna botránnyt, ami megelőzte magyarországi könyveit, publikációit, fogadtatását - érdemi befogadását. Az elsőik egyike volt, aki az őszinte, vállalható szexualitásnak irodalmi, lírai nyelvet akart teremteni. Így született a Csonton virág és Katarzis. Erről így ír ugyancsak az Elveszett győzelemben: „Nekiünk magyaroknak nincsenek nemcsak választékos, de megfelelő szavaink sem a szexualitásra, azért lesz a függöny mögötti szerelem disznócsámcsogás. A szexualitásról, életünk cselekvő és legnagyobb esztétikai kalandjáról ... író ne beszélj, költő hallgass... Harminc évvel ezelőtt, amikor megjelentek első szerelmes verseim, azt gondoltam, hogy egy felnőtt társadalomnak írom őket, új nyelven újat a szerelemről..., nem tehetek róla, tévedtem.” Én in-

kább úgy látom ma, hogy Major-Zala Lajos „termékeny tévedései” rendkívüli módon hozzájárultak ahhoz, hogy a kortárs irodalom leszokott a prüdségről, az álszeméremről. S a nyelvteremtés ezen a téren sok újdonsággal szolgált, amivel meg lehet nevezni a megnevezhetetlent. Sőt, az új korszakban már-már fenyegető diktátummá vált az ízléstelenség, a trágárság, a pornó. Talán ott siklott félre a nyugaton élő költő kritikája, ostorozása a rendszerváltozás előtt, hogy abban a „visszamszett” irodalmi és sajtónyilvánosságban nemcsak ezek az élmények voltak elfojtva, sok minden egyéb is. S a valóság kifejezésének igénye más témáknak adott elsőbbséget. A mai magyar társadalom és közízlés sem érett arra a szerelmi megközelítésre, amelyről Major-Zala Lajos oly meggyőzően beszélt számtalan írásában, interjújában. De ez semmit sem von le a kísérletező, lírai kutatásokat végző költő érdeméből, aki „meg akarta tisztítani a kloákából kiemelt szavakat”. Talán az egyetlen magyar költő ő, akinek ezen témájú, francia nyelvű verseiről elismerően írtak a szigorú kritikusok. S az általa szorgalmazott, hirdetett „játsszunk szerelmet, játsszunk halált”-elv, igény, szerelemgyakorlás még a jövő lehetőségei között van.

A másik kaland a népi imák felfedezése volt. Erdélyi Zsuzsa gyűjtéséből 1970-ben az Új Írás közölt részleteket. Major-Zala erre figyelt fel, lelkesen üdvözölve „ezeket az ősi apokrif imákat, pszichoszomatikai szövegeket”. Az Imátlan ima ezen imádságok újraközlése és átköltése. Valóban, irdatlan merészség, sőt, kihívó szemtelenség kellett ahhoz, hogy valaki hozzányúljon ezekhez a népi-szakrális szövegekhez, szómágia-költészethez. A Svájcban élő költő megtette ezt is. Folytatta, még következetesebben ezt az átértelmezést a Rontásbontó. „Modern imák és könyörgések” egész sora, sorozata jött így létre a legváltozatosabb élethelyzetre alkalmazva. A Rontásbontóban található a Csöppe csöpp anyácska. Ebből érdemes idézni néhány sort: „Ott mentem ki én ajtómon / szent küszöbön / anyám keblén / ágyékán a teremtésnek / némaságom ott kiáltott / Kerkateskánd az egedre... / első szavam ott csöppent el / anyám szívét ott vérezte / sírba vitte / búcsúvélen hűtlenségem / konokságom / csöppe csöpp vér / csöppe csöpp tej / anyám teje / csöppe csöpp szó / anyám szava / anyám vére / talán megmenekszem”.

(A vershez annyit érdemes hozzáfűzni, Major-Zala Lajost a hatvanas években nem engedték haza a magyar hatóságok anyja halálos ágyához.) S akkor még nem beszélünk az egyiptomi mitológia „beemeléséről”, lírai feldolgozásáról, mely a Betűk homokon című kötetben jelent meg. S ez már idehaza, 1994-ben, a Pannónia Kiadónál. Ezt megelőzte egy válogatás, a költő szerelmes verseiből, a kecskeméti E. F. M. K. kiadásában.

Ha úgy vesszük: nem kényeztették el a hazai kiadók Major-Zala Lajost, akinek java termése úgyszólván hozzáférhetetlen. Igen, az a bizonyos rendszerváltozás nem hozta meg a várt, remélt áttörést a költő életműve előtt. S az elzárkózást még fokozta az, hogy '94-től a költő ismét elkezdte írni kíméletlenül fogalmazó, a „szocialista restaurációt” mélységesen elítélő verseit. „Magyaur himnusait” nem fogadta rajongással sem a szakmai kritika, sem a megcélzott „értelmiségi elit”. Az elutasításnak előre gyártott, kész sémái voltak: a költő ne politizáljon. (Legalábbis arról a platformról, ahonnan Major-Zala politizált.) A Don Quijote-i harc a nácik, az internácik és multinácik ellen — úgy látszik — nem kifizetődő. Ám ez kétségbeejtheti a szerepét felvállaló költőt, de a harcot nem adja fel. S míg a Magyaur himnusz, az E(z)-úr-ópa és a Szerelmi vallomás jobbra megragad a morális prófétálás és prédikálás szintjén, addig a Hogy hívnak Ember? című, a költő hetvenedik születésnapjára megjelent újabb kötetnek sikerült a költői prózát, prozodiát valódi lírai beszéddé változtatnia.

Mondhatná valaki — és joggal — belőlem az elfogultság beszél, hiszen ez utóbbi könyvet én (is) szerkesztettem, a költővel együtt dolgozva, s nem lehetek tárgyilagos. Itt és most nem is akarok az lenni. Csupán azt szeretném nyomatékosan kijelenteni — a költő tizenöt verskötetének ismeretében —, hogy a mostani könyv méltó darabja, folytatása annak az értékvonulatnak, ami az életműben karakteresen kirajzolható. Engem legalábbis nemcsak megérintett, megrendített ez a kötet legjobb verseiben. Nem tudtam elképzelni, hogy Major-Zala képes ilyen intenzitású megújulásra, tartalmi és formai összegzésre. (Persze, ez az én hibám.) A Buenos dias Don Quijote érzékletesen beszél arról a föladhatatlan küzdelemről, melyet a politizáló, a jobbító, a morálishan

megtisztító költészet anakronisztikus, de mégis tiszteletre méltó figurája vív a valóság „szélmalmi” ellen. Azt kéri számon: „de hol a Vers? a jelző nélkül? a (p)oszt-okon elárvult egymagában / ha arisztokratikus göggel az alázat csupasz zászlórúdján / a szél ellen lobog Don Quijote érdes markában, akinek minden / szóvágására a malmok lapátjairól arcába veri a szél a vért...” A kép azért is találó, mert homályban hagyja: kinek a vérről van szó? Talán nem járunk messze a megfejtéstől, ha azt állítjuk, mindkét féleről... De a vers azt is világossá teszi: a szavak háborúja az örömeért folyhat csak „ezen az elkurvásított Földön”.

És még valami. Ha van költő, akiben a zalai szülőföld ízei, hangulatai, a gyermekkor élményei, családi emlékek, tájnyelvi fordulatok oly elevenen megmaradtak ötven év után is, az Major-Zala Lajos. Tán meglepő ez a kijelentés, de számtalan idézettel bizonyítható. Már az ötödik sípban feltűnik a nagypapa, Major Gábor, aki unokáját így biztatja: „fújjad a sípot unokám / édes fiam / az apád kovácsolta fém sípot, Illyés Gyula nevezte / ötödik-sípot... / hogy mondassák ez volt / kettőnk szívének hangja”. (Ötödik-síp.) Ehhez a vershez még annyit: ebben az időben tért vissza a magyar nyelvű íráshoz Major-Zala Lajos, akinek német és francia nyelvű írásai jelentek meg a különböző lapokban, s mindkét nyelven ígéretek irodalmi karriert jósoltak neki a kritikusok. A vers biztatás, önmegszólítás, öngazolás, a magyar nyelvhez való ragaszkodás apoteózisa. De egyúttal az is figyelemre méltó, hogy az erőt a szülőföld adja ehhez a visszatéréshez, a számára szinte mitikus alak, a kislakosi Major Gábor. A nyugtalanító kérdések hozzá intéződnek: „Öregapám, Major Gábor öregapám, hogyan nyúljon ma becsületes ember szavakhoz? Hogy merjen nyelv-rablókkal egy fedél alatt tanyázni, annak veszélye nélkül, hogy őt is ki ne foszszák? ...segítsd inkább te is a megölt-szavakat temetni, becézni-dédelgetni a fiatalon tankok-gázoltakat, a néma-gyönyörűsírokat, amiket még mindig szókifufogókkal rondítanak. Öregapám, drága öregapám, grófok-bárók megszellemült kapcarongya, gyere hantoljuk el a virág-arcú halottakat, mossuk tisztára körülöttük a füvek hóhér vérről mocskolt testét...” Ez hatvanegyes „alaphang”. az 1956-os forradalom emlékének őrzése később sem változott, csak gazda-

godott, még érvényesebbé vált. A kovácsdinasztia örököse, a mesterség folytatója az apa is. A Fémember az áramkörben című kötetben így időződik fel alakja: „feltaláló volt / de csak mi tudtuk anyám / nagyanym / és mi gyerekek ... ahogy minden este napnyugovóra / az ő napja / a gépen / s fénybűgású szemében / új formára lelt ... s ha arcom előtt ellibbent / olajos keze / pórusaimban fröccsentve róla / a földert / apám vérömlését éreztem az olaj / molekuláiban ... most / közös szívünk futásán / kettőnk lelke erőt erőre köt / s én gondolathajtotta motoron / fogom / apám szellemét csillagokba / nőtt / Gép elé / hogy kitöltsem / kezünk / úrét...”

Ennek a ragaszkodásnak egyik legszebb lírai dokumentuma — Juhász Ferenc nagy versére, A szarvasa változott fiúk kiáltozása a titkok kapujában-ra emlékeztetve — A tékozló fiú hazatérése és távozása. A költő látogatása a kislakosi temetőben — ahol anyja, öccse, nagyanyma, nagyapja nyugszik — alkalmat ad arra, hogy szembenézzen az elhagyott szülőföldhöz való viszonyával. A vonzó, visszahúzó és taszító erők harca ez, a menni vagy maradni tépelődésének drámai, párbeszédében is megnyilvánuló „előadása”. A nagyszerű vers a szülőföld megannyi jelenségének „megszólításával” is érzékelteti a drámai küzdelmet, ami végül is az elszakadás melletti döntéssel végződik. „kedveseim / MEGHALNI MARADJAK? / az anyaföldben féregnek maradjak?” — kérdi végül a költő, búcsúzva kedves halottaitól.

S ez a kérdéskör magasabb szinten visszatér a Hogy hívnak Ember? kötetében is. A Van-e még szív Elie Wiesel? című vers refrénben visszatérő, tragikus következtetése — melyre egyre súlyosabban, lerázhatatlanul variálódik — „a gyökereket megtagadni nem lehet / jaj nekünk ha ők tagadnak meg minket / mi világtalan világpolgárok”. Major-Zala Lajos nem tagadta meg gyökereit, a legnehezebb helyzetben is ezekből táplálkozott, ezekből tudott megújulni. S bár látta magát „tékozló fiúnak”, „vendégköltőnek, vendégmunkásnak”, a Senki Földjére érő kiutasított hűségeseznek — én mégis azt gondolom, az „örökké áldott gyermekbefogadó haza”, a „Megtisztultnak kívánt édes porta” elfogadja legdrágább ajándékát, idegenben magyarul írott műveit. Hetvenévesen azzal tudjuk őt megajándékozni, ha anyanyelve előtti tisztelgéseit mi is tisztelettel fogadjuk.

Albert Gábor

Varga Imre: Múltvesztőhely (Vadamosi Füzetek)

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves Barátaim!*

mottó is:

Remélem elnézik nekem, hogy ebből az alkalomból, tehát Varga Imre *Múltvesztőhely* című kötetének bemutatása során nem akarok *elváráshorizontokról*, *beszéd-aktusokról* vagy a *hermeneutikai kör* *különhöző stádiu-mairól* beszélni, nem akarom a tisztelt hallgatóságot fogalmi kábítószerekkel, varázsszavakkal, egy zárt szelkta búvszavaival bosszantani, amely legtöbbször csak arra jó és azt a célt szolgálja, hogy a mű megértése elé még egy tudományos vagy tudományoskodó fátyolt húzzon, és használójának szakértelmét, olykor nagy pipájú, kevés dohányú hozzáértését igazolja. A magyarázat mindig kevesebb mint a magyarázott mű, hát még ha a magyarázatokat is magyarázni kell. Mert az oly divatos hermeneutika jobbra ezt teszi. És mikor ezt mondom, egy pillanatig sem hiszem, hogy saját magyarázatommal, megjegyzéseimmel a művészetben revelálódó valóság leglényegéhez el tudok jutni, azt viszont remélem, hogy úgy jutok el addig, amíg eljutok, hogy azon az úton más is követni tud, s mindazt, amit elmondok a közönséges halandó is megérti.

Előljáróban szegezzük le, hogy a művészet, akár akarja, akár nem, magát a valóságot korrigálja, jobban mondva új, saját törvényű valóságot teremt. Minden művész elmondhatná, és titokban el is mondja amikor egy szobrot, festményt vagy éppen egy költeményt — ha nem is a semmiből — létrehozott, hogy egy új világot teremtett. Minden igazi alkotásban benne van maga a világegyetem. És ez — véleményem szerint — éppúgy érvényes, mondjuk Cervantes motívumok dzsungelével átszótt *Don Quijotejára*, mint Mondrian néhány derékszögű vonatból épített kompozíciójára. Mind a kettő a maga módján egy teljes univerzumot jelenít meg, amelynek éppúgy megvannak a maga törvényei, mint a másiknak, a másik valóságnak.

Ilyen valóság megteremtésére vállalkozott Varga Imre, és aki nemcsak kézbe veszi, hanem bele is olvas ebbe a nem nagy terjedelmű, de mégis monumentális hatású elbeszélő költeménybe, egy a mienktől különböző törvényű világba lép át. Erre utal a Baudelairetől vett

...óh, álmokkal teli város!
hol fényes nappal is szellem les úton.
Mindenütt rejtelem szívárog és szétsugároz
sűrűdben nedv gyanánt, te óriás vadon!

Ez a *rejtelem* egyik főmotívuma Varga Imre költői elbeszélő költeményének. A *rejtelem* és semmiképpen sem a *történet*.

Nem mintha nem lehetne a sorok közé szívárgó rejtelem nyomán valamiféle történetet, vagy történeti vázát is felfedezni. Egy utazásnak, a megérkezés és búcsúzás közti időszaknak költői krónikája a *Múltvesztőhely*: a Délvidéken, közelebből Újvidéken töltött fél esztendő költői dokumentuma.

Költői dokumentumot mondtam, és ebben a *költői* éppolyan hangsúlyt kap, mint a *krónika* és a *dokumentum*. Erről a maga költői módján ő is vallomást tesz egy helyütt, mégpedig a kötet 39. oldalán, ekképpen:

Emlékek porladó
csontjai égre futó füstje zárványok harcok
dúlások csaták eposzi üledékei alatt Fogalmak
teléreibben szín-csorgások érc-erek Történelmi
lim-lom kacat szétrohadt vásznak föld-rágtá
vasak agyagcserép Hajszálygökércirmolja csak
kormos gabonamagvak díszek ereklyék dugdosott
kincsek ürülék szemét *Minden verssé váltható*
Krónikákból jegyzőkönyvekből levelekből
vedd el szavaid hogy volt is legyen múltad is
Hirdetések feliratok cégtábla-fény egy strófa
boltíves ajtaja fölött

Az utolsó néhány — általam kiemelt — sor ars poeticának is felfogható, mert ebben a kötetben a csaták eposzi üledéke éppúgy verssé olvad, mint a történelmi lim-lomok, vagy a cégtáblák reklámszövegei. És ezzel együtt *leltár* is ez a költemény.

Varga Imre szereti a katalógusszerű felsorolásokat. Legjellemzőbb példa a vers, a kötet *természetbe ágyazottsága*. Az oldalak közepén fut a költemény szövege, a költői krónikásének a múltból, az *ember alkotta*, folyton

* Elhangzott a LITEA könyvesboltban 2000. május 17-én a kötet bemutatóján.

változó történelemről, és ennek ellenpontja a margón, a lap tetején és alján, egyszóval az oldalakat keretező, az embertől független természet, növényi girland, az újvidéki táj szebbnél szebb növényneveiből font koszorú. Ha ezeket a nevetek, ezt a katalógust folyamatosan összeolvassuk — és ki tudna ellenállni a kísértésnek — egy egészen másfajta, szinte a természet alkotta költeménnyel leszünk gazdagabbak. Csak taláalomra, az előbb idézett arspoeticát körbefonó flóragirlandból szakítok ki egy rövidke részletet:

Kéküstökű csormolya Lótorma Bércse Szűllevelű virnác Bódító baraboly / Mérges csomorika Mérges bolonyik Pimpinella Medvetalp Kék szádor iszalag / Kövi daravirág Nyúlkömény Ostorindás kacskanyak Galambbegy / Tarackos tippán Hólyagos sás Közönséges tetemoldó Öthúros atán Pajzsajt Varjúháj / Parlagi madárhúr Violás repcsény — és így tovább.

A természet és a történelem *paradox szembeállítását* már a kötet cím is megelőlegezi és jelzi. Hisz maga a cím is paradoxon. *Egyrészt* bizarr, háromszorosan összetett szó, amelyhez hasonlókkal egyébként a költeményben másutt is találkozunk, s minden esetben az abszurd és a fantasztikum megidézésének eszközei. Ilyenekre gondolok, mint: epekótaliga, patakkenőcs, hógolyószóró; *másrészt* a cím hármas ösz-szetétele valami olyasfélére utal, hogy a kötet a múlt veszthelye, ahogy egy másik helyen például ez a sor is olvasható (37. old): kilövi alólad múltad / a rögtönítélő idő, / holott ez a kötet olyan *veszthely*, ahol a múltnak nemhogy a fűrészporos kosárba hullana a feje, nemhogy elvesznék, hanem ellenkezőleg, azzal, hogy épp az esetleges által kihull belőle az esetleges, a múlt lényege a valóság másik — művészi — síkján kap végleges és új életet.

Mindent összevéve a múlt törmelékei, az álom és a rejtelem egymást szövik át ebben az eposzban, és ahogy az ember olykor saját álmaiban is nehezen tud eligazodni, nem tagadom, Varga Imre világában is akadtak olyan vidékek, ahol hirtelenében nem tudtam magam betájolni.

De hát a világ teljességéhez ezek az útvesztők is hozzátartoznak.

Mindaz, amit eddig elmondtam, Shakespeare-rel szólva, csupán „szó, szó, szó”. Valósággá csak bennünk válhat, ha belépünk Varga Imre teremtette „óriás vadonba”, és a *Múltveszthely* keresztútját végigjárjuk.

Bohár András

Anzix: alvilági madárház — Baán Tibor költészetéről —

Baán Tibor két kötetcímének egybeolvasztásaként született írásom címe. Ezzel már előzetesen is jelezni kívánom annak a költői beállítódásnak a mikéntjét, amely olyannyira jellemzi szerzőnket. A mindennapi irónia, az önironikus látásmód és az ebből kivetülő groteszk-abszurd világértelmezés egymásbakapcsolódását regisztrálhatjuk elsőként.

A *Madárház* kötet (Zalaegerszeg, 1995. Vadamosi Füzetek) inkább az ironikus deskripciókból kinövő kérdésfeltevések jellegzetességeit mutatják. Már az egyes cikluscímek is ezt mutatják: *Hűtőszekrényben habostorta*, *Ezer meg ezer mitoszmaradék*, *Celofánba göngyölt tulipán csörög*. Azonban a tematizációs motívumokat jelölő címadások azt is elének vetítik, hogy a már jelzett játékos-ironikus látásmód mögött, abból kinöve: egyre föltűnnek a mélyebb lét- és egzisztenciaértelmezések.

S hogy mennyire összetett mindez, azt jól mutatja *A bot* képkölteményként is felfogható munkája:

A bot

s a hal
között _____ n
i
n
c
s

csak
fonál damilból
fonál sikolyból
párkák fonala
szerelemfonál
S. O. S.-fonál

krúdyt idéző
rezedaillatú
éjszakán
p. celan

nevek
nevek

Azzal, hogy a cím a kép-versszövegben folytatódik és a nincs szókép belelóg, szétnyitja a sorokat, közvetve jelzi mindazoknak az irodalmi tradícióknak az egymásba érését és egymástól való eloldódását, amit olyan különböző szimbolikus világok reprezentálnak mint Krúdy vagy Celan.

Hasonlóan fontosak és a szöveg elsődleges jelen-tésén túl a szupraszegmentális nyelvi elemek megjelenítését célozzák azok a jól felépített vizuális szöveg-munkák (Saroktól-sarokig, Századvég, Játék, Raszkolnyikov éjszakája, A líra, Tévközlés), amik az egyik lehetséges továbblépést demonstrálják Baán Tibor költészetében.

Következő mozzanatként említhetjük a mindennapi jelenlétleírásokból adódó szimbólumértelmezéseket. Az apró részletek megfigyelése és a kivetítő, átfogó elemzéseknek egyik szimptomatikus példája a *Vannak jelképeink* verse:

Vannak jelképeink

olyanok amilyenek   például
kulcstartón hordott   parányi koporsó:
dísz tárgy   memento mori gumi-
szalagon fityegő kocsidísz pöttöm
csontvázutánzat műanyagból...
búzlík századunkból a hullaszag
nincs nagyobb élményünk az éjszakánál
a nappal hihetetlen   helyesírási
segédkönyv az utolsó tánchoz
szakácskönyv a mosolyhoz —
bár gyanús ez a sötét gomolygás:
húsfoszák a lángon

Az egymásra következő sorok dinamikája a közvetlenséget (szalagon fityegő kocsidísz), a történeti distanciát (búzlík századunkból a hullaszag), majd a mindenkor megmutatkozó költői mindennapiságot (szakácskönyv a mosolyhoz), a visszatérést demonstrálják. Baán költői beszédmódját alapvetően jellemzi ez a pulzáció, s ez teszi izgalmassá azokat a meglátásait is, amelyek a kommunikáció lehetőségéről és visszajáról szólnak (Kapcsolat), valamint ennek intenzív átélését veszik számba (Sokk).

Természetesen a recenzens, jelen esetben az értelmező, újraolvasó-néző szerepét felvevő individuum, a maga sajátos szubjektív ízlésítéletével (Kant) és a teljes léthorizont jelentéstelítettségének szembesítési igényével (Heidegger, Gadamer) lép színre. Ezért is láttattuk az első kötet körképe kapcsán a képi-nyelvi elemek egymást építő jellegzetességeit és a szimbolikus struktúrára történő reflexiókat. S magától értetődően, maradvánál a beállító-dánsnál, idézzük meg az *Után* című poemát:

Után

Mire jó egy
szürrealista
kabát?

Fölvenni
s elutazni
benne

Hegedülnek
a fák

Ennek a hangütésnek nemcsak az az elsődleges jelentése fontos, ami századunk modernizmusához és szabadságfilozófiájához kötődik, de a költészet lehetőségeinek újraértelmezését is hivatottan mutatja. Aki látja a szürrealista, a nem-valóságos, ám egy másik valóságban mégis létező kabátot, aki gyakorlati cselekvését ehhez igazítja, és vállalja az önmagát mutató konklúziót (Hegedülnek a fák), az joggal tarthat igényt a poézis átminősítő szerepét, érvényességet meghatározó költői státuszra. Ehhez kapcsolhatjuk azokat a fontos öko-filozófiai kérdésekre való irányultságokat, amik a játék és ironia dimenzióit is más hangsúlyokkal ruházzák föl (A „Római Klub” jelentésének margójára, Élőhely).

Nem véletlen, hogy ennek a tematizációs motívumnak az érzékeltetésével jeleztem a Madárház kötet értelmezését, mert mintegy továbbfolytatja az előzőekben megkezdetteket az *Alvilági aníz* (1999, Orpheusz Kiadó, Bp.) Itt is megtalálhatjuk a világ sokféle érzéki benyomásából adódó átfogó poemákat

(Kaleidoszkóp). De itt már a képiség két másféle dimenziója kerül előtérbe. Az egyik a konkrét szöveg képképződményei (egy képeslapon hull a hó; a fák mögött szinte vértben / az óváros / napsütésben / fölragyog aztán semmivé lesz / a feledékeny / sötétségben).

A másik jellegzetes formavariáció, az egyes ciklusokat összekötő keleti írásjelátírások, amik a konkrét látványt és az azt szemléltető egyaránt magába fogó komplexitásként vetülnek elénk. Ezek egy másféle rend gesztusai, a célzott és intenzív emóció fegyelmzésének a lehetséges cezúráknak, állomásoknak a jelzései.

Azonban azt is nyilvánvalóvá teszi Baán Tibor ebben a fegyelmzett rendben megkomponált második kötetében, hogy mindez mégsem végleges, mert az a bizonyos differencialitás, kép és írás, a dolog és a dolog fogalma, az írott és a mondott mindenkori különbözősége elfedhetetlen. Ennek egy szép lenyomata a *Zavar* költeménye:

Zavar

„...a történet szalagján mész...”
Ács József

mintha célirányosan pedig félig vakon
széthullt fogalmak nyomában mert se ez
se az félreértés a kamrában a polcokon
viharverte üvegek közt kotorászom mint
Narkisszosz ki ön maga nyugtalan tükörképét
lesi s van olyan pillanat mikor szinte
utóléri valamely lépcsőfordulóban poháron
harmatcseppben ég és föld között pontosan
úgy keresgélek valami megoldást ami nincs

A *Vázlatban* az egzisztenciára, a saját reflexivitásra való képtelenség jelenik meg (nincs többé mondható idő / csak mondhatatlan / ez a kővé vált vonaglás), s ezt mintegy kiegészítve, a folyamat dinamikáját figyelhetjük meg az *Én* versében (És figyeltem csak figyeltem oly elszántan / akár a holt ki megutálván a levegőt / mint lélegzik többé).

S fontos az is, hogy Baán megtartja költői, valóságértelmezésében azt a nagyon lényeges problematikát, hogy mi is lesz létalapunkkal, ami egyúttal magába foglal minket is (*Hipotézis*), s annak is folyamatos utánagondolását szorgalmazza, hogy azok a bizonyos mindennapi fogalmaink, egymásra következő meg gondolatlan szó- és fogalomfűzéseink milyen más értelmet nyerhetnek (*Éltető közhelyeink*).

Ám azt is szükséges említenuünk, hogy ennek az alapján ironikus és kérdésesség felől közelítő költői beszédmódnak van egy olyan aspektusa is, amit a gadameri *szépség aktualitásának* értelmezési mezőjében kétféleképpen is továbbgondolhatunk. Amikor az „*elmozdíthatatlan történetedről*”, azaz az önreflexivítás mindenkori szükségességéről (*Elmozdíthatatlan*) vagy az elmúló/felidéződő valóságpillanatokról halunk (*Hiány*), akkor a közvetlenség megmutató varázsa vetül elénk. De mindez távlatokba mutatóan is megfogalmazódik, azaz a léttöbblet, ami a műalkotás révén megmutatkozik (Gadamer), mintegy egybe foghatja és felülmúlhatja azokat az ironikus-groteszk újraisméltódó pillanatainkat, költői szegmentalitásunk rögzítéseit, aminek nyomaival együtt élünk. És ez jelzi talán azt a költői pozíciót, aminek olvasata leginkább közel áll jelen sorok szerzőjéhez, s ennek bizonyítékként ajánlja a többi olvasó figyelmébe Baán Tibor költészetét és az *Átváltozások* versét:

Átváltozás

márványhideg a kert
megáll benne két
évszak közt a végtelen
fekete-fehér felvétel
biztosan megérted
mintha agónia után
kevesebbnek látszik
annál ami volt
pedig tele van
holnapi önmagával

Számvetés. Hol tart a zalai képzőművészet az új évezred küszöbén? Több mint megmutatkozásnak szánták rendezői (dr. Kostyál László és Boncz Barnabás) a zalaegerszegi Városi Hangverseny- és Kiállítóterem kora őszi Millenniumi Tárlat 2000 c. reprezentatív bemutatóját. (Korábban 1985-ben, majd 1995-ban rendeztek zalai tárlatot.)

Milyen gondolatok, szakmai kihívások foglalkoztatják, motiválják a zalai alkotókat? Mit vár, érez magáénak a tárlatlátogató, fogad kegyeibe a mecénás; mit értékel jó szívvel az avatott művészettörténész, méltat értékként a szakíró? Miként szembesülhetünk és tehetjük félre a mögöttünk hagyott évtizedek, a hektikus ötvenes évek és a tektonikus századvég idején etalonként rögzült, idejétmúlt vagy éppen módosult emberi, szakmai kritériumokat, kliséket? Például úgy és annyira fontos-e a megmérettetésnél a 60-as 70-es években, pátriánkban is szándékolt *genius loci*, a hely szelleme, amely akkoriban bizonyára a különbözőség, az önmeghatározás — a táj, a vidék, a szülőföld —, egyben a magyarságvállalás (képzőművészetben, filmgyártásban és irodalompartolásban egyaránt) a szabadság korlátainak ösztönös feszegetését, tágítását, a szabadulás vágyát is jelenthette. Aztán a 80-as, 90-es években a hivatalos túrtílt-támogat leáldozásával, a pirkadó majd a hirtelen ránk törő stíláris szabadsággal a figuratív-nonfiguratív utat választók felizzó heves küzdelme, élethalálharca, az elvont egyéni mitológiák követhetlenné váló versenyfutása, hegemóniája vezethetett napjainkban sorsszerűen a posztmodern kifáradásához, elmélyülő válságtüneteikhez.

A millenniumi tárlat rendezői mélyebbre ástak. A jeles alkalommal dr. Kostyál László, a Göcseji Múzeum művészettörténésze *Zala megye képzőművészete a 20. században, különös tekintettel a századvégre* címmel megírt tanulmányának bevezetőjében a kortárs zalai képzőművészet bemutatásához, üdvözlendő kezdeményezéssel tágítva a horizontot, úttörő módon elengedhetetlennek tartja az előzmények feltérképezését. A kitapinthatónak ítélt korszakok zalai történéseit, eseményeit

és meghatározó személyiségeinek stíláris törekvéseit elemzi a dél-nyugati országrész művészeti életének szervezésében (kiállítások gondozása, művésztelepek támogatása, modern képtár létesítésének szorgalmazása), népszerűsítésében (tanítás, tudományos konferenciák szervezése, publikáció) oroslánrészt vállaló szerző.

„Az ezredforduló küszöbének (nem csak a) zalai művészei előtt óriási feladatként tornyosul a művészet új identitásának meghatározása. A 20. század minden korábbi művészet-definíciót szétrobantott, minden határát rugalmassá, sőt átjárhatóvá, az egész fogalmat viszonylagossá tette, olykor kifejezetten a megszüntetésére törekedett. A színes képeslapok, a (videó)film, az óriásplakát, az Internet, a mobil- és a képtelefon korszakában számos funkcióját más médium vette át, a művészetben betöltetlen űrt hagyva maga után. A művészek jelentős hányada csak a kiválasztottak szűk köréhez szól, miközben az őket a közönségtől elválasztó szakadék egyre szélesedik. Ennek nem mond ellene a műkereskedelem virágzása sem, hisz itt az igazi forgalmat nem a „modernnek” tartott alkotók bonyolítják le. Az új korszaknak meg kell találnia azokat az értékeket (esztétikum, invenció, minőség stb.) és funkciókat (dekorációs, gondolatközvetítő, teaurációs stb.), amelyek mentén az új, a közönséghez közel(ebb) álló, és ezért annak nagyobb része által elfogadott művészetfogalom kikristályosodhat, és amelynek segítségével a mindenkori néző is különbséget tud tenni jó és rossz alkotás, művészi és blöff, világos és zavaros, értékes és értéktelen között.” — foglalja össze végül zárszóként napjaink tömör, világos láttelejét, megszívlelendő tanulságait Kostyál László.

Az igényes, szép köntösben (kiadványterv: Orbán Ildikó), gazdag illusztrációval (fotózás: Zóka Gyula) közreadott tanulmány szerzőjétől bizakodva várjuk a monográfia igényű továbbgondolást és mielőbbi megjelentetést.

Borbás György

Flumbort Rita

A zalai Devonshire¹

— Gondolatok egy Janus-arcú tájról —

Itt az ország délnyugati végén Zala éppen olyan szép és titokzatos, mint amennyire a devoni környék Délnyugat-Angliában. Hogyan találtam rá a kapcsolatra, mely e két távolinak tűnő különleges tájat összeköti egymással? Nos a gyakran Zalán át tett utazásaim élményéből született az ötlet, de bevallom főként a fantázia vezetett abban, ahogy a két vidéket öntörvényűen összehasonlítottam.

(Ezért az alábbi sajátos megközelítést sem kell túl komolyan venni!)

Ez az óhajtott összekötő láncszem pedig a táj legendáriuma, misztikum: ez az amiért éppen az ősi Devon lett a minta.

Az általános földrajzi hasonlóságok² feltűnnek minden felszínes ismeretekkel rendelkező turista számára is, akik beérik azzal, hogy ez csak az egyik oldalát teszi láthatóvá az azonosságoknak.

A dél-angliai táj azonban a megtestesült fantasztikum is egyben, sok rejtély hazája, amely fantasztikus hatását telepatikus módon a zalai vidékre is átsugározza, s ez az amit ki kell találni, ami első ránézésre nem látható azonnal.

Az őstörténet sok maradványát őrzi a változatos dombvidék és a sejtelmes láp, amelyről szól a számos angolszász kísértethistória.

Összekötő kapocs a természeti hit és a kelta mítosz is, hiszen a nagy múltú kelták „őseink” voltak nekünk is.³

A Teremtő egyenlően osztott szét köztünk minden felszíni formát; mindkét helyre juttatott előnyt és

hátrányt. Angliának juttott: a tenger, a sziklás meredek part, sok zöld legelő és ligetes park, rét, láp és furcsa kőóriások... Zalának: a hatalmas, komor erdők, barna szántók, bővizű patakok, lápvidékek, források.

S mindehhez társul az eső és a köd, a ned-

ves, nyirkos közeg, melyben minden burjánzik, él és virul; a dús és változatos vegetációnak kedvenc élőhelyet teremt.

A zalai lápvidék párja a devonshire-i láp, s a kanyargós mocsár szerepelhetne, mint a grimpeni ingovány.⁴

A fantasztikum ősföldje a dél-nyugati tartomány, s a zalai testvért hű képére formálta a kelta varázsló. A burjánzó növényvilág is ezt tükrözi, amely mintha egyenesen a kelta edényekről szabadult volna el.⁵

A titokzatos zalai biovilág volt honnan örökölje sejtelmes vonását: a természet örökös metamorfózisa, igazolja a több évezredes földtörténeti változást. Hol magas hegységek emelkedtek ki, sőt vulkánok öntötték a lábát e tájon; hol tenger ringott, majd mocsárrá változott; máskor síkság terült el, s a trópusi éghajlatot jégkorszak váltotta fel. Ez egy más világ Magyarország délnyugati szegletében.

Ha a Land's End a „Világ Vége” Angliában⁶, Zala a világ közepe lehetne inkább Európa szívében.

Akármerre mehetünk, végtelennek tűnő természeti formák sorába ütközik bele az emberi szem. Ismerős és mégis ismeretlen, sok tekintetben talán még ősi vidék, ahol Pán szelleme se halt ki minden részen. Helyenként teljesen érintetlen, vadregényes vidék.⁷ Ez benne a szép, hogy olyan emberközeli, s mégis érezzük, próbál elzárkózni a barbár civilizáció elől. Ez a vidék nem bővelkedik a történelmi emlékekben, nem maradtak fenn jelentős ősi romok, finom visszafogottságával fogja meg az embert, csak maga a táj hatásos. Nem túl látványos, nem dekoratív, nincsenek egzotikus pálmafák, trópusi növények, nincs tengerpart, sziklás hegyek, „luxusmediterránium”. Mégis jellemző egvedi arculata: személyisége van.

Azzal is különlegessé tud válni, hogy meglegszik azzal, amije van: dombok és dombok, lankás hegyoldalak, völgyek, erdők, források, tavak, lápvidékek, szántók, rétek, szőlőhegyek, patakok.

És mégis sejtelmes ez a táj: a titokzatosságában rejlik egzotikus varázsa, mert Janus-arca van, de ezt nem láthatja mindenki, csak aki hisz a csodákban...

Ha tipikusan angol vidéket akarsz látni, ne menj Cornwallba⁸ — áll egy angol útikalauzban —, de ha nem mész el, elmulasztod Britannia egyik legizgalmasabb megyéjét. Ugyanezt a jótanácsot megfogadhatjuk Zalával kapcsolatban is,

mert nem tipikus, de sokszínű és hangulatos, aki nem látja, egy élményteli fantasztikus utazásról is lemarad.

De az átutazónak alázatos lélekkel kell ide érkeznie, felkészülve arra, hogy megértse a vidék egyéniségét, pillanatnyi hangulatához alkalmazkodjon, felfogja az üzenetet, de legalábbis, hogy elfogadja a megmagyarázhatatlant, a kiismerhetlent.

Itt nincs helye a kétkedésnek!⁴ Aki nem néz a felszín alá, itt sem lát többet szürke domboknál, vizes szántóknál, ködös lápnál.

De aki elidőzik itt, az furcsa meséket hallhat a lidércfényekről, melyek csalóka jelként adnak útmutatást régi kincsekről a mocsár felett...

Láthat egyszarvú boszorkányokat, a mesék, babonák tárháza kifogyhatatlan. Megjelennek a lúdvercek, a szellemek, rontók és tündérek, a láp felett imbolygó kísértetek, garabonciások, sárkánykígyók és a titokzatos tüzesember... És ha tovább álmodunk visszautazva időben és térben, távolabbi párhuzamként eszünkbe juthat önkéntelen a hasonló táj kínálta számos mese és rémtörténet, a mocsár sugallta angolszász kísértetvilág, a primitív népek természetimádó animisztikus mondái s a kelta legendák.

És ha jól fülelünk máris hallhatjuk Tregeagke⁹ földöntúli kiáltásait valahonnan a völgyből, amint a mocsarak felett menekül az ördög kutyái elől...

Ezek után joggal vethetjük fel a kérdést, vajon válalkoz(hat)na-e az idegen, aki jól érzi magát egy kényelmes, meleg szobában, hogy egyedül éjszakázzon a fagyos ködben egy olyan tájon, amelyet erős mitikus szálak kötnek a legendateremtő múlthoz, az ősi hitvilághoz, ahol még élnek a régi kísértetek, s újra feltámadhatnak a holtak.¹⁰

Vigyázzunk! Most derül ki, hogy a régi meséket nem intézhetjük el egyetlen kézlegyintéssel.

A szigetlakó kelták, a legendák kedvelt tájai: a vadregényes angliai dombvidék, a festői North és South Downs¹¹, az ősi devoni mocsárvidék és Cornwall vad sziklái, Salisbury fennsíkjá; melyeket a rémregény-írók, mint Le Fanu, Machen, James vagy Lovecraft is előszeretettel örökítettek meg fantasztikus írásaikban — a lélekhordozó táj mindig hálás téma volt —, mindez a sok-sok fantasztikum, melyet Dél-Anglia nyújtani tud, bármilyen hihetetlen, de megtalálható nálunk is.

Igen! Zala a talányok vidéke, a titkok hazája. Egy „lényies” táj. Az ős Devon szelleme lebeg a zalai dombok felett. Észrevehetően megváltozik a táj jellege ahogyan a „Magyar-tengert” magunk mögött hagyjuk, egy csapásra változik meg a vidék.

Hirtelen előttünk teremnek, elougranak — mint egy varázslat — a dombok vonulatai, a lankás völgyteknők, a száraz rétek és vizes lápok, mint egy szépen berendezett kiállítás, egy mesterséges növénytakaró.

Mint egy változatos tarka felvonulás, olyan az egész. Őrt álló bokrokkal; kicsi törpe alakokkal elől, hatalmas védelmező fakísérettel hátul; míg a mögöttük elterülő dombok lustán terpeszkedő földhal-mok.

Mintha minden a mi fogadásunkra sorakozna fel, miközben mindegyik kíváncsian tolakodik előre, közelébe az útnak; úgy tűnik, mintha felénk fordulva mind közeledni akarna. Üdvözölnek egy új világban.

Mindegyik formában van valami lényies: arcuk van, alakjuk, kezük-lábuk; különböző testhelyzetet vesznek fel, élnek és mozognak.

Kinövésékként hatnak a szélhordta homokpúpok a föld hátán, fekvő púposteve karavánhoz hasonlítanak, ahogy lágyan ringatóznak a vizes lápon.

A dombok mellett nagy mélyedések, kivájt teknők sora, mintha csak egy játékos kéz keverte volna össze a földrajzi formákat, és a kivájt teknők hiányzó részéből gyúrta volna meg a dombságot.

A táj szépsége főként ennek köszönhető: a vad dombhegyek váltakozásának, amelyek bárhol a világon csak apró dombcskáknak számítanak, s itt mégis igazi hegyek: óriások...

A különlegességet még csak fokozza a patakok, folyók szivárványos völgye, a csöndes tavak, alacsonyan ülő felhők harmonikus együttese; s helyi specialitásként kapunk egy kis ködöt és sok csapadékot, amire a nedves klíma alapján akár úgy is asszociálhatnánk némi ironikus túlzással, hogy ez a táj az „esők és a ködök hazája”.¹²

Különös vidék ez, más mint az ország egyéb területei, összehasonlíthatatlanul más. S mint ahogy Conan Doyle hőse áradozik szülőföldjéről a Sátán kutyájában — „Jókorá darabot bejártam a világból... de ilyen táj nincs sehol...”¹³ —, úgy gondolhat minden zalai, jó lokálpatriótaként a megyéjére.

Mit érdemes megnézni a megyében, vetődhetne fel ezek után a kérdés.

Ha óslakos zalait kérdezzük meg, éppolyan tanácstalanok leszünk, mintha magunk vállalkoznánk egy felfedező útra. Mindenki mást ajánl.

Isten háta mögötti eldugott falvak: igazi zsákutcák, illatos fenyveserdők, elhagyatott lápvidékek, ahol a magány kísért, virágos rétek, üdítő halastavak, gyógyforrások, romok, szőlőtermő hegyek ásító borospincékkel, mosolygó gyümölcsöskertek, arborétumok.

Egy biztos, itt nem szabad csak a főútvonalakhoz ragaszkodni, mert ez esetben elmulasztjuk a lényegi látnivalót (ne felejtjük el, hogy ennek a tájnak lelke

van). És még egy jó tanács! Nem feltétlen kell bemeni a városba, mert az igazi érdekességeket a természeti környezet nyújtja.

Fel hát a túracipőt, és irány a szabadba! Kősziklaszurdok, óriási tölgyfák, garmadabuckák sora, fás legelők, égerlápok, völgylabirintusok, vizes rétek, csobogó, tiszta vízű patakok, famatuzsálemek: a természet ezernyi csodás remekműve, ősi formája. Több mellék- és földút, kitaposott ösvény. Bemérészkedve a sűrű kísérteterdőkbe máris úgy érezhetjük magunkat, mint Aliz a Csodák Országában. Az út kiszélesedik, hirtelen kanyargóssá válik, majd hullámszerűen emelkedik és süllyed, mint szellemvasút egy vidámparkban. Gazdag és dús növényzet tenyészik mindenhol, és víz, víz mindenfelé.

A barna szántók és a homokdombok spártai egyszerűsége, kopár tájai után a parkerdők és fás ligetek, rétek haragos zöldje engesztelik ki az átutazót.

Az avarban megbújó, mozdulatlan varangyokat akár száraz falevelnek nézhetné az ember, míg a fák, bokrok élő alakok kontúrjaiban derengenek. A köd pedig külön fogalom, a nyirkos pára fenséges, ahogy beteríti, gyapotruhával borítja a bozótos tájat.

Mikor a nap alábukik a látóhatáron, és fogy el a fény, a táj képe is megváltozik. Ami csak szép volt idáig, megnyugtató, vagy éppen különös és érdekes, a sötétség csendjében izgatóvá válik, tele félelmetességgel. A láp fölé szállnak a pogány szellemek, a tejféher ködkísértetek, s hajnalig birtokba veszik a tehetetlen vidéket.¹⁴

Ekkor fedezzük fel, hogy a zalai dombok élnek. Szinte százkarú polipként éled fel a természet álmos lustasággal, színesedik, lélegzik, és elkezd élni sejtelmes, ragadozóvilágát éjszaka.

S ha komolyan vesszük Saki (H. H. Munro) kijelentését — „Úgy tekintett a vidékre, mint valamire, ami a maga nemében nagyszerű és hasznos, de ami nyugtalanítóvá válhat, ha túlságosan belefeledkezzünk”¹⁵ —, máris helyben vagyunk; s képzeletünk-

ben minden alakot ölt, feléled, különös fantázialényként a táj minden eleme életre kel.

Mindenhol növényállatok és állatnövények, kelta keveréklények; mindenben élőlény tűnik fel. A nagy fák hatalmas szellemek, düledt szemeket meresztenek; durva, érdes törzsük őshüllők vastag bőre; szárnyas, madárfejű istenek, s más furcsa teremtmények lesnek ki a szakadékokból és sziklarésekből.

A domboldalakra görnyedt háttal támaszkodnak a tagbaszakadt óriások és melák szörnyetegek, indulnának a tóhoz, hogy szomjukat oltsák, de kősziklavá váltak, így moccanni sem tudnak.

A kúszónövények növekedése szemmel látható, mind izeltlábú rovarra hasonlít száraz gallylábakkal.

Fiatal indákat hajtanak a földből előmászó erős gyökerek, csápoknak látszanak, amelyek könnyen megfojthatnak.

S állati testrészek ismerhetők fel másban is: szőrös fejek, sok apró csillogó bogárszem, ízelt lábak, nyúlványok, gyöngyházfényű, hárt

tyás szárnyak vergődnek a levegőben, csontágak, kintivázak, kékeszöld rovarhasak és -hátak hemzsegek az avarszönyeg alatt; ott ahol a sok millió apró szőrös láb idegesen futkároz. A kis cornwalli manók undok éjjeli bogarakká jelentéktelenednek itt, akik átok és vér helyett ma már beérik a természetjáró vándor megijesztésével is.

Ez egy olyan táj, ahol a vízben álarcos lények úsznak, a tavak körül karsú tündérek, mikroszkopikus „pteranodonok” köröznek a levegőben, s a kísértetek denevérek formájában garázdálkodnak. Az „ember-evő” erdőkből pedig időnként láthatatlan, titokzatos élőlények hada tör elő, oszon ki, ha nincs veszély, hogy erős lábakkal tapossa le a veteményt, és legelje le a termést óriási, éhes szájjal az őrizetlenül hagyott földeken.

És a láp a legfantasztikusabb mind között, gazdag, ritka növényzetével egy utolsó ősi világ, igazi tündérvár. Rejtélyes dinamizmusában van valami nyugtalanító, valami ősi vadság: kanyargó vonalak

ként nádfélék bujasága tör elő a víz alól, hadonászó kezékként, mintha az élőket akarnák lehúzni a mély iszapba.

Mi minden történhetett itt a múltban: sok fantasztikus eset, vérfagyasztó bűncselekmény, rituális szertartás, kultikus emberáldozat helyszíne lehetett. Vajon a mocsár hány áldozatot fogadott el a barbároktól, hány „Tollundi férfit”¹⁶ zárt magába a tőzeg az ősi időkben?

A tájból primitív maszkok tűnnek elő egy-egy pillanatra, néha komikus, máskor vésztiósló pillantással, s a fura póknövények ijedten pislognak a rájuk tévedő fénysugárban. Pókhálós emberfejek nyújtogatják a nyakukat a lápon, liános fűzfabokrok, olyanok, mint a mese kővé vált óriásai, lilafehér virágokkal vannak telítűzdelve, mint valami ormóttan hajzuhatag, s ha vihar van, a süvöltő széllel viaskodnak.

Itt minden összefügg egymással, a vízi világ növényei láthatatlan kacsáikkal összekapaszkodnak a víz alatt, a mély iszapban, s így e titkos kapcsolat az avatatlan szemek előtt rejtve marad.

Az elszáradó gyökerek, száraz göcsörtös ujjacskákat formálnak, irtózatossá tűnnek akár a nyomorék végtagok, mint ahogy a fejlődésben visszamaradt püpos öregembernek látszó törpe bokrok, cserjék is visszataszítóak, amint görbe-gurba kezeikkel minden irányba elnyúlnak, és a mozgó élőlények után kapkodva igyekeznek bennük megkapaszkodni, hogy végre ki tudják szakítani magukat örök vizes otthonukból, a lápi kísértetvilágból, amelybe a lábuk mély gyökeret vert. A domboknak szemük van. A kis zombékok a lápvidék szellemei, szinte ugrálnak a süllyedő lábak alatt. Az egész vidék harapós, nagy fokkal viczorog a nádas. Gyökerek csúsznak-másznak a vízen, mint aranyárga vízisiklók, keccesen halnak tekeregnek, láthatatlan kötelet csomózva a felettük elhaladó finom lábakra.

Félve lépked a gyanútlan vándor is a nedves lápon, és jól teszi ha óvatos, mert a bokrok suhogása

visszhangozza a rettenetes égi jóslatot, és fülünkben csengenek Coleridge versének figyelmeztető sorai, aki

„magányos uton halad
— a szíve fél, remeg —
s ha hátratekint szaladni kezd
s többé nem állana meg,
mert tudja: mögötte iszonyatos
ördög fut és liheg.”¹⁷

És miért ne fordulhatna elő, hogy ezen a tájon találkozunk gonosz szellemmel, ősmánókkal, vagy

szárnyas kísértetekkel. Könnyen errefelé tévedhetnek a kegyetlen „vörössipkások”¹⁸, akik csak arra várnak, hogy újra belemártsák a sapkájuk hegyét az eltévedt vándor friss vérébe. S talán a dombok sem a természet műve, a legenda szerint

akkor keletkeztek, mikor az ördög kiszórt a határba egy nagy zsák földet.

Még őt magát is megláthatnánk talán, amint koromfekete pofája vigyorogva kukucskál ki a sűrű lombsátorból. A barna szántókon pedig tündérek táncolnak éjszakánként, és felég a vetés a földeken, amikor az átok beteljesül...¹⁹

S az erdő sem különb. A félelmetes „Zöld Ember”²⁰ is ugyanezt az üzenetet hordozza magában: szellemekkel van tele.

Kivel ne fordult volna még elő: egyedül járta az erdőt, egymaga barangolt. Már mélyen bent volt a sűrűben, mikor mögötte zajt hallott: avarzörgést, lépteket... Ereiben megfagy a vér; megfordul, s tüzes szempárok villannak rá a fák közül — talán ártatlan bagolyé, aki viszont — mint tudjuk —, a sötétség birodalmában a boszorkányok társa, félelmetes alvilági állat, karbunkulusként csillogó szeme hívja az embert a halálba.

Ezek után nem csoda, ha sietősre fogja a lépteit a kiránduló, s bár az erdő szelleme megbabonázza, siet, fut, menekül tőle. S ha kiér a levegős tisztásra, a szabad ég alá, örülhet.

Ez az ismerős érzés kerít hatalmába mindenkit, miután a bosszantó paranoiás megszokás tényét a híres zalai erdők sem cáfolják meg.

Börtön az erdő, mely elcsal, körbezár, befon és megfojt. S ezen az sem javít sokat, hogy tudjuk, csak ártalmatlan élőlények, ismerős állatok tömege álcázza magát vele. Nyáron is félhomályos, igyekszik kizárni minden fénysugárt: a felül összekulcsolódó ágak óriási Vénusz légyecsapójaként hatnak, amelyek elveszejtik, elemésztk a bennük tévelygő, nyugalmukat megtörő hitetlen betolakodót.

Az erdő sok rémtörténet ihlető színtere: a csillogó, vad, tüzes sárga szemek rejtőzködő farkasemberek és más „hibrid” szörnyek bűntanyája, találkahelye.

Itt Zalában ezek jelentik az ősi legendát, ahol minden átlép a valóság és a képzelet közötti határon, s a természetfelettit és fantasztikumot a realitással mosza össze az álomszép környezet.

A mágia, a delejezés, az állati magnetizmus hitét kell, hogy felerősítse mindenkiben a lélekhordozó táj képe.

És az álom még az erdők nyújtotta veszedelem után sem ér véget.

A kísérteterdőből menekülő a szabad ég alatt újabb csodákkal találja magát szemben. Alá nézve a völgybe, a lápi rét várja „húsevő” növényeivel, hipnotizál ezernyi színével. Felpillantva az égre, a felhők hihetetlen hasonlósága a démonokkal és szörnyállatokkal döbbeneti meg.

A sok úszó, fantasztikus lény izgalmas, ahogy az acélkék égről lóg lefelé. Szinte eidetikus képekként éljük meg, mint a gyermekmesék világába beférkőző borzalmat, ahogy a képzeletünk szárnyra kap, s rengeteg fantáziálény

bukkan elő a semmiből, egy idegen dimenzióból.

A felhőlények mindegyike más és más: ősz szakállú, torz remete, fehér tejszínhab ruhában, szinte elérhetnénk, félkönyökre ereszkedve bámul le a völgykatlanba. Más-

hol ugrásra kész vadállatok lobogó sörénnyel, egyszemű démonok, fej nélküli istenlovasok, kacsafigurák és vadkanok lebegni látszanak sokat sejtetve. A tollas galambok vattacukorból vannak, s hatalmasnak tűnnek, mellettük felpüf-fedt bárányok és denevérfejű kutyák kergetőznek egymással. Sokféle bizarr ismerős-ismeretlen forma, folyton alakot változtat, mire úgy vélnénk, hogy felismerünk valamit, már új alakban látjuk viszont.

Mi minden titkot őrizhet magában még ez a vadregényes táj? Most már bárki elhiszi talán, hogy elég rejtélyes, és ha visszamegyünk az időben, feltámaszthatjuk a régi isteneket is akár és a hőszokat.

Régi eltűnt korok kultúráit hordozza magában a föld belseje. Sok különöset, furcsát vésett bele a történelem. Egykori civilizációk nyomairól regélhetne: mikor még a kelták uralták a vidéket, a rómaiak, hunok, gótok lábai taposták a lápi szigeteket, s a lankás hegyoldalon a harcos longobardok zúdultak le a rétre, a pogány avarok igázták le a kortárs törzseket.

Ha gondolatban eltávozzunk az elemi környezettől, rögtön a régi idők kultúrái jutnak eszünkbe, az ősi korok szakrális rituáléit őrzi itt az éteri levegő, a nemes vidék földje.

És bár ez a táj nem dúskál az ősi emlékekben, titokzatos építészeti kegyhelyekben, szentélyekben: nekünk nincs Aveburynk, Stonehenge-ünk, Silbury Hillünk²¹; itt nem magasodnak a sziklaszirtek: megalitok és obeliszkek. Itt nem kapunk egyértelmű utalást a történelem előtti idők égi szellemeitől, a vaskori istenektől, mint Anglia egész területén, ahol minden kőkörön, kereszten, ősi mezőn és szántón Merlin²² érintése érződik. Ennek ellenére egyszerűsége nem vesz el a titokzatoságából, inkább hozzáad.

Hiszen, ahogy egy fotósnak is többet jelent a fekete-fehér fotó művészete a mind tökéletesebb kifejezésére, úgy érezhetjük mi is, hogy itt sem kellene a direkt dolgok, az agyonmagyarázás, a „körítés”, így nagyobb tér marad a fantáziának. Ott, ahol az utak eltűnnek a mocsárban, és a gyűlölt civilizáció nyoma: a villanyoszlopokat elnyeli a föld nyomtalanul²⁵,

nem kell más bizonyíték a Földisten léteire, az élő természet létezésére, világos jelzést kapunk ezáltal: ez a vidék csak pogány szentélyt tűr el magán.

De a képzeletnek nem szab határt semmi; jól fel-

idézhetjük ezek alapján ezen a tájon is a régi időket, a menhireket és dolmeneket, amelyek a zalai dombokra vetítve emelkednek a csillagokig fel.

Az ősi természetimádó kövek, örök maradványként XXI. századi kegyhelyek lehetnének e vidéken, ahogyan

intő jelként felmutatnak az égi transzcendens világba, emlékeztetve rá mindenkit, hogy volt idő mikor a természet egyedül uralkodott.

...És míg a cornwalli hegytetőn szertartásra szólít fel a bárd, a völgyben lenn felgyulladnak az áldozati máglyák²⁴; akkor itt Zalában megered az eső, vihar jön, és falat alkot a köd, villámlik és mennydörög. És kísértetek találkoznak össze lent a földön, hol a druidák még visszajönnek néha, újra fölvirágozik a fejkultusz, s a szertartásokon a vatesek²⁵ vérből jósoknak...

Ma ez a terület semmit sem árul el a régi időkről, gyanúsán nyugodt a felszín. De megmaradtak a tölgyerdők néma tanúknak; bölcs hallgatással őrzik a titkot.

A jól ismert tölgyesek, mint lélekraktározó rengeteg, ahol a „szent ligeti” szálfák érdes, kemény törzse egy-egy druida szellem rejtekhelye, az egykori varázslók reinkarnációjaként jelenik meg.²⁶

Mindezek után elgondolkozhatunk, elmélkedhetünk azon, hogy mennyit ér és mit jelent a múlt, miért lett barbár a panteisztikus kép, amit az ősnépek egykor őszinte hittel ápoltak.

A régiek tudnák csak elmesélni, mit jelent e táj; az egyszerű emberek véleménye a fontos, akik hajdan még a nagybetűs természetben laktak kint. De jó is volna néha vissza-

menni a múltba! Eldugott falvakat kellene felkeresni, beszélgetni az ott lakókkal, felkutatni elfelejtett emlékeket, feleleveníteni egykori titokzatos eltűnéseket, bűneseteket, ásni régi korok nyomai után, keresni furcsa tárgyakat, kincseket, rekonstruálni a hősi időket, az ősi természeti állapotot élni újra...

És most jelenleg milyen állapotok uralkodnak?! Tapasztalhatjuk, mi maradt meg a legendás őstermészetből napjainkra.

Hogyan fogy, mint a telihold sarlóvá, pusztul, agónizál, de még nem annyira fontos, hiszen nem feltűnő a lassú halál, nem látjuk.

Kínlódik a föld, és a kísértetek egyre kétségbeesettebben járnak vissza a múltból, hátha egyszer mégiscsak észreveszi valaki (a csendes haldoklás pedig egyre folyik).²⁷ Helyenként hatalmas olajkutat

meredeznek több méter magasan, mint sötét földi szellemek, messziről látszanak a Város határában, az élő természetbe nyúlnak hosszan. Régóta itt élnek, megszoktuk, senkit sem zavarnak. Szinte harmonikusan illeszkednek a tájképbe, ahogyan szigorú konstruktív alakjuk hidegen simul bele a zöld és rozsdabarna dombkaréjba.²⁸

Mély szúrt sebet ejtenek a föld puha felszínén a fúrótornyok, amint a domb gyomrába hatolnak, s a sebből „fekete vér” szívárog fel a fényre, ömlik a mélyből, s azok szívják mohón, mint a vámpírok.

Ez a fekete arany: az olaj. Egy kézzelfogható, tapintható materiális múlt, emlékeztet újfent a természeti őserőre, a monolitikus ősuralomra, a pogány mítoszra.

És a Város csak egyre nő, terjeszkedik, mint valami érzéketlen démon, parazitaként élősködik, a természet, a föld életnedveit szívja pióca módjára.

Szorgalmasan gyilkolja a még viruló zöldet, acélos gyökerei behálózzák a vidéket, s a környezetbe hánnya vissza emészthetetlen, bűzös salakanyagát, az életnedvekért cserébe. Így válnak élővé a „halott dolgok”: élettelen tárgyak, fogalmak; s tűnnek el, szűnnek meg, semmisülnek meg az ősi eredetű korok.

Mert hiába volt előbb az ősföld, a természet, a táj maga, az erősebb győz — farkastörvények uralkodnak!

Súlyos bűnöket látott már ez a táj, s nem adhat rá feloldozást semmi sem, az animisztikus hitek főszeplőit: a folyó, a fa, vagy a hegy szellemeit ma már nem lehet áldozatokkal kiengesztelni.

Jó lesz, ha végre felismerjük, hogy a természeti környezet nem melléktermék, nem tárgyasult másodrendű dolog. Minden amit körülöttünk látunk elvont, komplex szimbolikája van; ez az élet forrása, központja: az eredet és a múlt, amely földöntúli hatalommal ruházta fel ezeket a látszólag élettelen megvalósulási formákat.

Ahogy a kelták is hittek abban, hogy Janus-arcú isteneik a túlvilágról visszanéznek az élők birodalmába és egyszerre uralkodnak élet és halál fölött, evilágon és síron túl; úgy kellene, hogy hatással legyünk a jövőre mi is, azért, hogy ritka természeti kincsünk örökségét megőrizzük az utánunk következő generációknak. Mert elődeink főnről látnak, s majd egyszer még visszatérnek a földre, hogy számon kérjék rajtunk, mit tettünk ősi földjünkkel.

És ha holdvilágos éjszaka a dombok és fák között sétálva a garabonciások és tüzesemberek társaságában észrevennénk Cormeliant, Tregeagke-et, és Cernunnost, Moddy Dhut, Wild Huntsman Wotant vagy Fekete Shuckot²⁹, ne csodálkozzunk, és ne ijedjünk meg tőlük, mostantól ők is a tájhoz tartoznak.

S ha holdfényes éjszaka a ködkísértetek eltakarják a holdat, nem véletlen az sem: a táj sajátossága mindez, ez idézi elő a szellemképeket, s kényszerít minden embert a fantasztikus víziókra.

Becsüljük tehát meg szűkebb hazánk, a zalai táj legendáriumát, mert ha megfelelőképpen tudjuk kontrollálni cselekedeteinket, s végre ellen tudunk állni tékozló természetromboló hajlamainknak, talán nem kell megérnünk, hogy rejtett értékeink elveszenek, kivesszen az ősi hit és hagyomány. Talán akkor az istenek is megbocsátanak majd és elkerülhetjük a „világ végét”, vagyis azt, amitől a kelták a legjobban tartottak, hogy „egyszer még az ég a fejünkre szakadhat...”

Irodalom

- A múlt születése: Az őskori Európa. Helikon, Bp., 1990.
 Angolszász rémtörténetek. Pallas Lap- és Könyvkiadó, Bp., 1988.
 Az átok (walesi mese). In: Benedek Elek: Arany Mesekönyv. Kriterion, Bukarest, 1975.
 Bailey—Seddon: A Föld őstörténete. Holló és Társa, 1996.
 Cavendish: Démonok, kísértetek, szellemek. Magyar Könyvklub, 1995.
 Doyle: A Sátán kutyája. Móra, Bp., 1966.
 Farkas Henrik: A legendák állatvilága. Natura, 1982.
 Kanizsai Enciklopédia. B. Z. Lapkiadó Kft., 1999.
 Mátyás István: A kiásott múlt. Móra, 1989.
 Molyneux: A megszentelt bolygó. Helikon, 1997.
 Nagykanizsa Városi Monográfia I. 1994.
 Ősi kultúrák, születő államok (A kőkorszaktól a keltákig). Larousse: Új Képes Történelem. Officina Nova, 1995.
 Szabó Miklós: A kelták nyomában Magyarországon. Corvina, 1971.
 Szabó R. Jenő: Nagy-Britannia és Észak-Irország. Panoráma, 1972.
 Zala megye kézikönyve I. kötet. Ceba, 1998.

Jegyzetek

- ¹ Grófság Nagy-Britanniában a Cornwall-félsziget felett. Erről kapta a nevét a Devon földtani időszak (a paleozoikum középső szakasza). Ekkor indult meg döntő módon a szárazföld meghódítása a növényvilág által. Gazdag vízi növényzet jellemezte. Legfejlettebb növényei: a mocsárcesterjést alkotó őscserjék. Az időszak végén már fák és magasabb növények is éltek. Az élővilág fejlődése a legősibb kételtűekig jutott el.
² Kissé leegyszerűsítve, hasonló felszíni, éghajlati és csapadékviszonyok: enyhébb tél, hűvösebb nyár, sok csapadék, a napsütés évi óraszám alacsony, gyakori köd, változatos dombvidéki felszín; nagy lápi területek. Talán a legjellemzőbb különbség, míg Angliában több a zöld rétet (az erdő pótlására) Zalában a hatalmas erdők és szántók barnája dominál.
³ Zala első ismert etnikumának lakói a kelták voltak (Ír. e. III. sz.), akik hatalmuk csúcspontján az egész európai szárazföldet átfogták. A „szárazföldi kelták” a népvándorlás idején letűntek a történelem színpadáról (előbb csak beolvadtak más népekbe; romanizálódtak stb. majd végleg

kihalalt), Pannónia feladása után már ki sem lehet mutatni a magyar lakosságban. A „szigeti kelták” falusias jellegű életmódjuknak köszönhetően sokáig meg tudták tartani az önállóságukat, azáltal, hogy az új törzsek (brit, szász, jüt) betörésekor a sziget északi és nyugati részére szorultak, és több száz évig élhettek háboríttalanul.

- ⁴ Lásd DOYLE, Sir Arthur Conan: A Sátán kutyája (Dartmoor mellett). Kanizsa a század eleji lecsapolásig mocsártenger volt.
⁵ A sokszínű, változatos növényvilágra jó bizonyítékot szolgáltat egy egyszerű statisztikai adat, miszerint csak Dél-Zalában 1530 növényfaj él — sok ritka növény is —, ami az országos fajoknak a kétharmadát jelenti. A 180 hazai vadon termő gyógynövényből itt 152 van jelen.
⁶ Anglia legnyugatibb csúcsa — kiugrás a Cornwall-félsziget délnyugati csücskén („A Föld Vége”).
⁷ Itt konkrétan a lápi területekre gondolok, ezek még nagyrészt megőrizték természetközeli állapotukat, különösen szép a Zalakomári Madárrezervátum.
⁸ A Cornwall-félsziget az egyik terület, ahová a szigeti kelták visszaszorultak Dél-Angliából, az új hódítók elől, a rómaiak sem jutnak el ideig. Ennek következményeként hatalmas legendavilág (mítosz, babona és mese) marad fenn a népi emlékezetben.
⁹ Cornwalli legenda gonosz rosszindulatú manója.
¹⁰ Göcsej vagy Hetés sok szempontból archaikus terület volt. Sokáig élt itt az elzárt falvakban a régi hiedelemvilág. Mivel az emberek ritkán jutottak el orvoshoz, a közelmúltig fennmaradt a népi gyógyászat, a kuruzslás a ráolvasással, babonás szokásokkal együtt. A polgárosodás az országnak ezt a táját érintette meg utoljára, de akkor radikálisan. Az olajipar beindulásával (1937) a népi kultúra is gyors pusztulásra ítéltetett.
¹¹ Délkelet-Anglia összefüggő dombvidéke (északi és déli dombság) London alatt húzódik a déli tengerpartig. Ennek a tájnak az angol Turner volt a festője.
¹² Anglia közkeletű elnevezése az eső és köd hazája: téves közfelfogás, itt sem mindig és nem mindenhol érvényesül ez a barátságtalan jellemző. Zala területén is elég gyakori a köd (különösen a „talaj menti”), a völgytalpakon alakul ki, főleg átmeneti időben. Ennek a csapadékos klíma, a domborzat és a talaj az oka elsősorban.
¹³ DOYLE, Sir Arthur Conan: A Sátán kutyája. Móra Könyvkiadó, Bp., 1966, 69. p.
¹⁴ Témánkat is tulajdonképpen egy, illetve több köddel összefüggő konkrét élmény ihlette. Átmeneti időben lehet megfigyelni a mélyen fekvő völgytalpakon a sűrű, több részre szakadozott ködfelhőket, amik néhol érdekes figurális alakokká állnak össze. A talaj felett 20—30 cm magasságtól több méter vastagságban lebegnek, és a vonatból ezek a „kísértetlenyek” mozgásban látszódnak.
¹⁵ SAKI (Hector Hugh Munro): angol rémtörténetíró. Lásd. Pán bosszúja. In: Angolszász rémtörténetek, 75. p.
¹⁶ A legjobb állapotban megtalált „mocsári hullá”. Tollund (Dánia) tőzegmocsaraiból került elő. A vaskori férfit, a nyakán lévő kötéllel fojtották meg. Valószínű, hogy kultikus emberáldozat lehetett (talán a „szent forrás”-nak szóló kelta áldozat...).

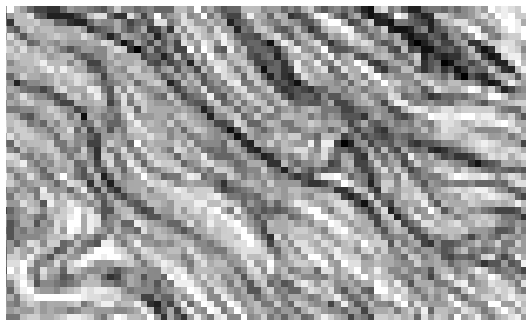

- ¹⁷ COLERIDGE, Samuel Taylor: Rege a vén tengerésztől.
- ¹⁸ Bosszúálló gonosz törpék a kelta mesevilágban, a skót űrtornyokban állnak lesben, s gyanútlan áldozatokra várnak.
- ¹⁹ Kelta legendák, meseelemek közismert walesi, ír mesékből.
- ²⁰ Természeti szellem, akít a köztudat Európa erdőségeivel azonosított. A középkorban volt a legnépszerűbb (Angliában: Jack in the Green). Általában szarvakkal a fején és levelekbe öltözött ábrázolták, esőcsináló képessége volt.
- ²¹ A dél-angliai Wiltshire újkőkori titokzatos építményei. Megdőlt az a régi feltételezés, hogy a Salisbury-fennsíkban található Stonehenge a kelta druidák alkotása lenne. És ha ismerték és használták is kegyhelyként, jóval korábban élt népek hozták létre. Más történelem előtti műemlékhez hasonlóan az újabb kutatások az ősi britonoknak tulajdonítják, akik már jóval a keltákat megelőzően jelen voltak Anglia déli részén.
- ²² A „nevesített” druida varázsló az Artus-legendában.
- ²⁵ Nemrégiben történt egy mulatságos eset ezzel kapcsolatban, mikor a Nagykanizsa—Balatonszentgyörgy vasútvonal villamosítása készült. A beásott vezetékoszlopokat félkész állapotban hagyták ott a munkások a munkaidő leteltekor, s mint akik jól végezték dolgukat hazamentek. Akkor lepődtek meg azonban, amikor másnap tapasztalták, hogy az összes oszlop egytől egyig eltűnt. Mindenki lopásra gyanakodott — ami nem lenne meglepő más esetekben —, itt azonban a talaj tréfálta meg a vendégmunkásokat, mivel az agyagos föld megsüllyedt és magába szívta a súlyos tömeget...
- ²⁴ Cornwallon is hanyatlóban van az ősi kultúra, de mindezek ellenére ma is megünnepeli egy szültebb réteg a nyári napforduló idejét (június 24.), az Ősi Cornwall Társaságának Szövetsége pedig ugyanúgy végzi szertartásait, mint a régi kelta időkben (természetesen állat- és emberáldozatok nélkül). Sőt az egykor kihalt corni kelta nyelvet is újra életre keltették a tudósok a XX. században.
- ²⁵ Kímutatták, hogy a pannon augurok (római jóspapok) a Kr. u. III. sz.-ban szintén kelta papi réteghez tartoztak. De ez nem azt jelenti, hogy a korai császárkorban betöltött druidizmus folytatása lenne ez, inkább azt, hogy vatesek rejtőztek e név alatt (tehát a tulajdonképpeni jóspapok, akik az áldozati szertartásokat végezték). A druida magasabb társadalmi réteg volt, filozófus, tanító, az ifjúság nevelője.
- ²⁶ A druidák neve a kelta „deru” tölgy(fa) szóból származik. Kultikus szertartásaikat is a „szent tölgyfaligetekben” végezték — a magyaltölgy fagyöngye jelentős szerepet kapott a szertartásokban —, és hittek a lélekvándorlásban. Zalában hatalmas erdőterületek vannak: az őshonos fafajok között jelentős arányt képvisel a tölgy is. (Magának a megyének az erdőszültsége egyébként 28,7%, messze meghaladja az országos átlagot.)
- ²⁷ A mocsarak vég nélküli lecsapolása által veszélybe került a gazdag növény- és állatvilág, amelyeknek életteret adott. Ez a biológiai lánc megbomlásához vezet: több növény- és állatfaj halt már ki, illetve ritka lett. Az erdők pusztulása is megkezdődött már. Az erdőszültség mértéke az utóbbi 50 évben feléről egyharmadára csökkent, a telepített új erdők minősége pedig meg sem közelíti a kivágott régi

erdőket. Ehhez még hozzájön az ipari, mezőgazdasági és kommunális környezetkárosítás, ami a természetes pusztulást csak jobban segíti.

²⁸ Az olajipar beindulásakor (1950-as évek második fele) a civilizáció betört a kis, zárt falvak („szegfalvak” stb.) életébe is, hátrányos hatásaival együtt, és hozzájárult a helyi hagyományok a hitvilág kiveséséhez.

²⁹ A kelta mesevilág alakjai: Cormelian — cornwalli óriás, Cernunnos — a kelta szarvasisten, Moddy Dhu, Fekete Shuck — rossz előjelet jelentő fekete kóbor kutyák (halált hirdető „fantomkutyák”) Angliában. W. H. Wotan — a szelek és halottak istene, a pokol kutyáinak vezére, Dartmoor környékén Sir Francis Drake-nek hívják őt. Ezek, és a hozzájuk hasonló babonák ihlették meg Conan Doyle vérfagyasztó történetét a Sátán kutyájáról...

Utómegjegyzés

A kelta—magyar rokonsági viszony „eröltetésére” vonatkozóan itt szeretném megjegyezni, hogy ha spontánnak is tűnik az ötlet, ahogy a kelta hasonlatot felhozom, nem én vagyok az első, akinek eszébe jut ez a „rokonítani akarás”. Már az Osszián-legendá Magyarországra bekerülése után számos író, költő ihletett meg a kelta mítosz (Batsányi már 1785-ben több darabot fordított le belőle, majd Kazinczy, és azt követően Fábrián Gábor az egészét magyarította). A többi legenda összegyűjtése, megismerése után, és a régészeti feltárások során növekvő emléktanyag nyomán pedig egyre nagyobb divatba jött a kelta kultúra (immár sokadik reneszánszát éli napjainkban is). Hogy csak a legismertebb írókat, költőket említsük, akikre hatást gyakorolt a kelta téma: Vörösmarty mellett csokonai, Kazinczy, Kisfaludy, Kölcsey, Petőfi stb. Arany lírájában („A walesi bárdok”) pedig már egyenesen a magyar—kelta sorsközösség gondolatáig terebélyesedett ez a hazafi rajongás...

Kostyál László

Barabás Miklósról emlékezve

Barabás Miklós alkotásai a Göcseji Múzeum gyűjteményében

1998. február 12-én emlékeztünk a „nemzet festője”, Barabás Miklós (1810—1898) halálának századik évfordulójára. A fénykorát a reformkorban élő, de egészen a század végéig tevékeny és köztiszteletben álló Barabás művészete korszakos jelentőségű a magyar pikktúra történetében. Ennek amell, hogy a nemzeti romantikus festészetnek ő a tulajdonképpeni

megteremtője, és az első festőnk (Ferenczy István után a második művésziünk), akit a Magyar Tudományos Akadémia tagjai sorába választott, egyéb magyarázata is van. Ezt arcképfestői tehetségén és megnyerő személyiségén túl mindenekelőtt a

magyar kultúra és ezen belül a képzőművészet akkori általánosabb helyzetében kell keresnünk.

A magyarországi művészet évszázadokon keresztül nem bírt nemzeti jelleggel. A festészet terén maradvány, 18. század neves festői elsősorban osztrákok, kisebb részt itáliaiak voltak. A magyar festők csupán epizód szerephez jutottak mellettük, a tehetségesebbje (mint Mányoki Ádám vagy Bogdány Jakab) hazája elhagyására kényszerült. A nemzeti tematika is külföldi festők ecsetjén kezdett meghonosodni, mint például a történelmi festészet az osztrák Dorffmeister István munkásságában. Nem volt ez másképpen még a következő század első évtizedeiben sem. Az ébredő reformkornak a nemzeti érzést ápoló értelmiségében és polgárságában azonban egyre élesebben fogalmazódott meg a magyar tematikájú, magyar művész alkotta, magyar szellemségtől ihletett művészet igényt ébresztő hiánya. Ennek az igénynek a kielégítésére vállalkozott a költő Petőfi Sándor és Arany János ugyanúgy, mint a szobrász Ferenczy István, vagy a festő Barabás Miklós. Javarárszt nekik kö-

szönhető, hogy a szabadságharc előtt a nemzeti művészetnek már csörgedezett az a patalkja, amely a magyarság számára oly keserves 1850-es és 1860-as években a magyar szellemet hordozó, mély medret vájó folyóvá duzzadt.

Az elszegényedő erdélyi nemesi családból származó Barabás 1810 februárjában született Kézdimárkosfalván. Gyermekkorában sokat nélkülözött, így már korán rákényszerült arcképfestő tehetségének kibontakoztatására. A — bécsi akadémián töltött tanévet (1829—1830) leszámítva — nagyrészt autodidakta művészeti fejlődésének állomásai Nagyszében, majd Bécs után Kolozsvár, Bukarest, Itália. Az itáliai tanulmányútról (1834—1835) hazatérve telepedett le Pesten. Híre már megelőzte a fővárosba érkezését, és a szellemi élet vezetői mindent megtettek, hogy végleg itt tartsák. Nemzeti elkötelezettségét és művészi elhivatottságának csírait talán még a nagyenyedi kollégiumban kisdíáként eltöltött évek ültették el benne, s most ezek révén egyszerre az érdeklődés középpontjába került. Előtte, s hosszú ideig utána sem volt magyar festő, aki hazájában csupán a művészetéből meg tudott élni. Barabásnak ez sikerült. Már 1836-ban(!) a tudományos akadémia levelező tagjává választották. Portréinak modelljei között a kor szinte minden vezető egyénisége megtalálható. Rövid idő alatt a művészeti életet irányító Műegylet és a kor pezsgő társasági életének egyik központi alakja lett. Az 1848—49-es forradalommal mélyen rokonszenvezett, habár ismereteink szerint aktívan nem vett benne részt. Az annak buká-

sát követő abszolutisztikus korszak a nemzeti festészet elmélyítése felé mozduló fejlődési irányát már nem tudta átéléssel követni, így lassan nem ő, hanem a kibontakozó történelmi festészet megteremtői lesznek a vezető festők. Tekintélye a fejlődés fő áramából kikerülve is töretlen, s továbbra is keresett portretista. 1862-től haláláig ő a Képzőművészeti Társulat első elnöke, miközben a vetélytárs Műegyletben is tovább tevékenykedik. 1861-ben és 1867-ben Pest városi képviselő. 1863 körül a fotográfiával, illetve a tőle tulajdonképpen idegen oltárképfestéssel is próbálkozott, nem sok sikerrel. Magas kort ért meg, késői korszakát már nem jellemzi a reformkor fiatal Barabásának kifejezőereje, de alkotókedve igen. Ismert műveinek száma eléri a 3500-at, de kortársainak feltételezése szerint 5000-nél is több képet festett.

Stilárisan a korai naturalizmust követően romantikus, klasszicista és biedermeier jegyek keverednek képein. A közreműködők nélkül létrehozott hatalmas életmű páratlan a magyar művészetében. Fő műfaja a portré volt, amelyen elsődleges törekvése az ábrázolt karakterének visszaadása, habár nagy gondot fordított a ruhák és a drapériák élethű megfestésére, valamint a bemutatott személy társadalmi helyzetének érzékeltetésére is. Számos divatképet rendeltek meg tőle. Képei azáltal váltak különösen széles körben ismertté, hogy jelentős részüket rézmetszet vagy litográfia formájában sajtóillusztrációként terjesztették (Életképek, Nemzeti Divatlapok stb.). Alkotásai történelmünk páratlan dokumentumai is egyben. Mint ilyen, kiemelkedő a Lánchíd alapkövetelét megőrkítő pompás tablója. Tájképei a magyar tájhoz való ragaszkodásáról

tanúskodnak. Zsánerképei ezzel szemben felszínesnek mondhatók, nemritkán divatosan édeskések, ezeken igazán mély tartalomra nem törekedett. E területen néha technikai hiányosságai is kiütözköznek, hibásan rajzolt távlatok, vagy zavaros kompozíció formájában. Ez azonban alig csökkenti érdemeit, melyet az utókor szemében kiváló arcképein túl, gyakorlatilag a reformkor krónikásaként a nemzeti tematikájú, jellegzetesen magyar festészet megteremtésével és az iránta való szélesebb érdeklődés felkeltésével, vagyis a művészeti közélet kialakításával szerzett.

A Göcseji Múzeum gyűjteménye Barabás Miklós tizenegy alkotását őrzi, igaz, közülük kettő korabeli nyomdai reprodukció. A négy olajfestmény mindegyike az életmű hangsúlyos darabja, ezeket öt, metszet változatban sokszorosított képmás egészíti ki. Két nagyméretű festett portré (Csány László és Szapáry Géza) a régi zalaegerszegi megyeháza galériájából került 1945 után a múzeumba, a többi alkotás az 1975-ben megvásárolt Hertelendy-gyűjteményből származik.

A metszetes arcképek azonos típushoz tartoznak. Az ábrázoltat valamennyi negyed vagy fél profilba állítva, mellkép kivágatban mutatja, alatta kézírásos névalírásával. Mind az öt megőrkített személy a reformkor, vagy az azt követő esztendőök kiemelkedő egyénisége (Eötvös József, Jókai Mór, Jósika Miklós, Széchenyi Crescentia, Tompa Mihály). Barabás számára ezeknél a képeknél nem a magas művészi színvonal volt az elsődleges cél, hanem modellje valóság-hű jellemzése, karakterének bemutatása. A szinte fotografikus hűséggel megjelenő alakok ezért első sorban nem festői kvalitásáról, hanem technikai kiválóságáról tanúskodnak. Készítésük mö-

gött nyilván illusztrációs szándékot sejtethünk, konkrétan alighanem sajtómegrendelést.

A két nyomat közül az egyik a művész 1841-es, ismert, félalakos önarcképének (Bp., Magyar Nemzeti Galéria) a reprodukciója, amely a harmadik X-et nemrég betöltött, pályája csúcsára ért, öntudatos, drága ruhát viselő festőt ábrázolja. A kezében tartott könyv és toll nem szűkebb szakmájára, hanem talán akadémiai tagságára utal. Szembeforduló arca, elmélyült, magabízó tekintete addigi sikeres életútjának tükrö. Öltözete, megjelenése szorosan kötődik ahhoz a közeghez, amelyben mozgott, a reformkor nagyjainak divatjához.

A másik nyomat eredetije egy, a Gellért-hegy oldalának falusias jellegű házait mutató akvarell, balra a háttérben a budai várral. Barabást ezúttal a lejtős terpre festői rendezetlenségben épült házak látványa ragadta meg, hűen tanúskodva a művészetében mást is kimutatható romantikus hajlamáról. Ez a romantika azonban minden esetben megmarad a látványnál. A festőnek nem volt indíttatása a felszín mögé tekinteni. Ez eredményezte később azt, hogy a portréktól eltekintve kevéssé tudott lépést tartani az 1849-et követő időszak igényeivel.

A négy olajképből három a portré, egy a népi életkép műfajához sorolható. Utóbbi Barabás „Vásárra induló bérci oláhok” című közismert képének (1843—1844) valószínűsíthetően saját kezű replikációja, illetve változata. Az első arcmás 1831-ből származik, ismeretlen fiatal nőt állít elének. Barabás egyik legkorábbi remekműve, amelyen azonban fele-

sel egymással a csodálatos érzékletességgel megfestett nőalak és a kevéssé meggyőzően ható háttér és néhány más részlet. A reneszánsz eredetű, de még a 19. században is divatos, reprezentatív portrétípust képviselő alkotás klasszikus piramidális alapkompozícióra épít. A félalakos képmás ülő modellje vállait szabadon hagyó, igen bőjű, fehér estélyi ruhát visel, jobb keze ügyetlen mozdulatlan lornyont tart, a másik karosszéke karfáján nyug-

szik. Kedves arca fotószerű hűséggel megfestett, kétoldalra fésült, hullámos haja az alapséma vonalát követi. A háttérül szolgáló nehéz, vörös bársonyfűgöny baloldalt fellebben, és a karosszék melletti rózsabokor mögött hegyek között kanyargó folyóra, talán a Duna-kanyarra és a visegrádi várra nyújt kilátást. A festő szemmel láthatólag modellje fejére, arcára és ruhájának, ékszereinek anyagszerűségére koncentrált. A kezek tökéletlenek, de még inkább elrajzolt a rózsabokor és a tájképi háttér. A klasszikus beállítás a frissen szerzett akadémikus képzettségre utal, a naturalizmuson való túllépésre, a tudatosság megjelenésére festészetében, a hiányosságok azonban mutatják az ifjú művész korlátait is. Azokat a rendszertelen és túl rövid képzésből eredő korlátokat, amelyek a hosszú évek során megszerzett gyakorlattal majd redukálódnak, de teljesen el nem tűnnek művészetéből.

Ezt az állításunkat támasztja alá a vásároló román család ábrázolása is. Az első magyar népeletkép elkészültét óriási érdeklődés előzte meg. A számos vázlat után megszülető műről több saját kezű másolat készült, alighanem ezek közé tartozik a Göcseji Múzeum példánya is. A Markó Károly tagadhatatlan hatását is mutató zsánerkép olyan, a társadalmi ranglétra alsó fokán álló család életébe enged betekintést, amelynek mégoly idealizált bemutatása — a korszellemből eredően kedvező fogadtatása ellenére is — ekkoriban még szokatlan volt. A romantikus hevületről tanúskodó hegyvidéki háttér jóval kiforrottabb a tizenkét esztendő előtti portrén szereplőnél, a három, igen hangulatosan megfestett főszereplőt azonban a mellékszereplőktől nem csupán eltérő képsíkba helyezésük választja el, hanem bántó perspektivikus torzulás is, utóbbiak figurái ugyanis az indokoltnál kisebbek. A kortársak elnéző megbocsátással viseltetettek e hiányosság iránt, és inkább a kép „magyarhoni” témáját magasztalták. Hozzá kell tennünk: igazuk volt. A kép korszakos jelentőségét nem befolyásolja a — való igaz, kevéssé zavaró — rajzhiba. Magyar ecsettel, magyar népi szereplőket, ma-

szik. Kedves arca fotószerű hűséggel megfestett, kétoldalra fésült, hullámos haja az alapséma vonalát követi. A háttérül szolgáló nehéz, vörös bársonyfűgöny baloldalt fellebben, és a karosszék melletti rózsabokor mögött hegyek között kanyargó folyóra, talán a Duna-kanyarra és a visegrádi várra nyújt kilátást. A festő szemmel láthatólag modellje fejére, arcára és ruhájának, ékszereinek anyagszerűségére koncentrált. A kezek

tökéletlenek, de még inkább elrajzolt a rózsabokor és a tájképi háttér. A klasszikus beállítás a frissen szerzett akadémikus képzettségre utal, a naturalizmuson való túllépésre, a tudatosság megjelenésére festészetében, a hiányosságok azonban mutatják az ifjú művész korlátait is. Azokat a rendszertelen és túl rövid képzésből eredő korlátokat, amelyek a hosszú évek során megszerzett gyakorlattal majd redukálódnak, de teljesen el nem tűnnek művészetéből.

Ezt az állításunkat támasztja alá a vásároló román család ábrázolása is. Az első magyar népeletkép elkészültét óriási érdeklődés előzte meg. A számos vázlat után megszülető műről több saját kezű másolat készült, alighanem ezek közé tartozik a Göcseji Múzeum példánya is. A Markó Károly tagadhatatlan hatását is mutató zsánerkép olyan, a társadalmi ranglétra alsó fokán álló család életébe enged betekintést, amelynek mégoly idealizált bemutatása — a korszellemből eredően kedvező fogadtatása ellenére is — ekkoriban még szokatlan volt. A romantikus hevületről tanúskodó hegyvidéki háttér jóval kiforrottabb a tizenkét esztendő előtti portrén szereplőnél, a három, igen hangulatosan megfestett főszereplőt azonban a mellékszereplőktől nem csupán eltérő képsíkba helyezésük választja el, hanem bántó perspektivikus torzulás is, utóbbiak figurái ugyanis az indokoltnál kisebbek. A kortársak elnéző megbocsátással viseltetettek e hiányosság iránt, és inkább a kép „magyarhoni” témáját magasztalták. Hozzá kell tennünk: igazuk volt. A kép korszakos jelentőségét nem befolyásolja a — való igaz, kevéssé zavaró — rajzhiba. Magyar ecsettel, magyar népi szereplőket, ma-

gyar tájban megfesteni korábban nem lehetett, nem is lett volna közönsége. A reformkor számára azonban e gesztus szimbolikus jelentőséggel bírt, és Barabás éppen annak köszönhetette sikerét, hogy az igényt felismerte.

A két életnagyságú, festett portré egyike az 1849-ben mártírrá lett Csány Lászlót, a reformkori zalai ellenzék egyik vezéralakját, a Szemere-kormány miniszterét (1790—1849) ábrázolja, a másik Szapáry Géza zalai főispán (1827—1898). Dátum csupán az utóbbi szignójában szerepel (jobbra lent: „Barabás M. 1872.”, a Csány-portré jelzetlen), azonban a méret, a megrendelő és a festmény funkciójának azonossága valószínűsíti a képek egy időben történő megrendelését. Ezt egy további érv is erősíti, nevezetesen a két ábrázolt gyakorlatilag tükképes beállítása és egyező tartása. A Csány-képmás esetében a festésmód mellett éppen a fentiek bizonyítják Barabás szerzőségét, és magyarázzák a szignatúra hiányát. A festményen mindketten kardjukat tartva, kontrasztos állásban, egy szék és egy asztal között állnak. Környezetük és viseletük különbözősége eltérő társadalmi helyzetükre utal. Csány polgári környezetben jelenik meg, dísztelen, magyaros ruhában, egyszerű bútorok között. A mellette lévő asztalon sapkája mellett könyv és toll jelzik hivatalát. Az enteriőrt határoló falat lapos pilaszterek tagolják. Szapáry vele szemben díszmagyart visel, a szék és az asztal díszesen faragott, a terem falát márványoszlopok díszítik. Az asztalon tollas fövege mellett összegöngyölt írástekerics, nyilván megbízólevele fekszik. Büszke, magabiztos testtartása is eltér a kissé leezett vállakkal, magába roskadtnak álló Csányétól. Utóbbinál ugyan elképzelhető a mintakép ilyen beállítása — hisz Csány László a portré készültékor 23 éve nem élt már, így előkép felhasználása bizonyosra vehető —, de más magyarázat is elképzelhető. Barabás alighanem kimondatlanul is ezzel akarta jelezni, és a hivatalban lévő főispánnal szembe állítani Csány mártír sorsát.

A két portré között tehát szembetűnő a kontraszt, aminek minden egyes eleme levezethető a két ábrázolt személyiség eltérő társadalmi és politikai helyzetéből, illetve sorsából. De mindkét alkotás karakterisztikusan képviseli azt a reprezentatív, életnagyságú, egészalakos portrétypust, amely Barabás művészetében az 1860—1870-es években egész sorozatot alkotott (Dessewffy

Emil 1866, Pálóczy László 1868, Deák Ferenc 1877, Veress Pálné 1881 stb.). Ezek a modell testtartásán túl a szék és a személyükre is utaló jelképes tárgyakat tartó asztal közé való beállításuk is megegyezik. Sőt. A Szapáry- és a Dessewffy-, illetve a Pálóczy-portré és az 1861-es Teleki László-arcmás asztala is csupán néhány részletben különbözik, ami az egykori Barabás-múterem egy-két berendezési tárgyát is segíthet rekonstruálni.

A Göcseji Múzeum Barabás Miklóshoz kötődő alkotásai festészetének reprezentatív metszetét alkotják. A tájkép, az életkép, a mellképkivágatú és az egészalakos, festett vagy sokszorosított technikával készült portré egyaránt megtalálható benne. A kis kollekció így esetlegességében is alkalmas arra, hogy a Barabás művészetéről általában elmondottakat alátámassza, de talán arra is, hogy a festő korszakos jelentőségét jobban megvilágítsa. Barabás a krónikás szerep felvállalásával a múlt század középső évtizedeit hozta kézzel fagható, szemmel látható közelségbe, és ezért halála századik évfordulóján is újra köszönettel tartozunk neki.

Irodalom

- Szvoboda D. Gabriella: Barabás Miklós 1810—1898, Bp., 1985.
 Barabás Miklós önéletrajza, Kolozsvár-Napoca, 1985.
 Dercsényi Dezső—Zádor Anna: Kis magyar művészettörténet. Bp., 1980.
 A művészet története Magyarországon. Szerk. Aradi Nóra, Bp., 1983.
 Művészeti Lexikon I. Főszerk. Zádor Anna—Genthon István, Bp., 1965.

A Göcseji Múzeum gyűjteménye Barabás Miklós tizenegy alkotását őrzi (közülük kettő korabeli nyomdai reprodukció). Számozott illusztrációink e gyűjtemény 8 darabját mutatják be.

1. Barabás Miklós önarcképe, színes reprodukció, 160x126 mm, ltsz. 75.1.799.
2. Barabás Miklós: Gellérthegyi részlet, színes reprodukció, 80x130 mm, ltsz. 75.1.45.
3. Barabás Miklós: Eötvös József, rézmetszet, 257x160 mm, ltsz. 75.1.32.
4. Barabás Miklós: Ismeretlen nő arcképe, 1851, olaj, vászon, 86,5x70 cm, ltsz. 76.1.35.
5. Barabás Miklós: Csány László, 1872(?), olaj, vászon, 252x170 cm, ltsz. 54.12.
6. Barabás Miklós: Tompa Mihály, 1857—1858, rézmetszet, 280x210 mm, ltsz. 75.1.149.
7. Barabás Miklós(?): Vásárra induló bérci oláhok, 1843 után, olaj, vászon, 140x110 cm, ltsz. 76.1.42.
8. Barabás Miklós: Szapáry Géza főispán, 1872, olaj, vászon, 245x166 cm, ltsz. 54.15.

Bécsy Tamás

A nekünk adott Philoktétész*

A körülöttünk lévő világból jól ismert, hogy amikor ezért vagy azért nincs szükség valakire, vagy jelenléte kellemetlen és zavaró, a siker felé hajózók kíméletlenül magára hagyják, elárulják. Ha a helyzet úgy hozza, hogy épp a siker érdekében mégis szükség van rá, még aljassággal is képesek újra magukhoz édesgetni.

Ha a mából ismerős történet Szophoklész Philoktétész c. drámájának tárgyköre. Ruszt József nekünk adta.

A kínzó ós bűzös seb miatt magatehetetlen Philoktétészt egy szigeten hagyják társai, köztük Odüsszeusz, és elhajóznak egy sikeresnek ígérkező vállalkozásra, Trója elfoglalására. Kiderül azonban, hogy a sikerhez szükség van a cserbenhagyott emberre és nyilára. Nincs semmi szégyenérzet, Odüsszeusz egy egészen ifjú férfivel felkeresi. Neoptolamosznak kell hazugsággal, csellel megszerezni a nyilat, hiszen csak benne bízhat Philoktétész. A fiú bizalmába is férkőzik, több mindent hazudik neki, és megszerzi a nyilat. Közben mégis feltámad becsületérzete, elmondja az igazságot, és a nyilat is visszaadja, Odüsszeusz azonban tudja, hogy Philoktétész nyila nélkül nem győzhetnek, erőszakkal is elhurcolná az öreget.

Ruszt József meglehetősen régen rendezett. A „szigeten” eltöltött évei lényegében nem változtattak rendezői látásmódján. Sőt, ebből a munkájából ítélve úgy érelték, mely szerint a legszükségesebb elemekre hagyatkozva, gazdagabbá tették. Az általa tervezett játéktér csak azokat az elemeket tartalmazza, amelyek nélkülözhetetlenek. Sziklák, köztük lakásként szolgáló barlang bejárata; bal oldalon nyílpuskára emlékeztető fa, amelyen a most szenvedő férfi egykori dicsőségét jelölő zubbonya lóg, végig, figyelemztetésül. Hátra fehér körfüggöny, időnként feltűnik rajta egy vörös vagy narancsszínű kör, talán a napkorong. A sziklák előtt — hiszen színpadon és nem a vadonban van a hely — platformok, lépcsők. Minden egyszerű és nagyon szép.

A szenvedőt, akit rútol elhagytak, és még ocsmányabbul becsaptak, Gálffi László formálja meg. Alak-

jának benső világa nagyon összetett. Sebének gyöttrő fájdalma csak időnként szövi át hangmodulációit, mikikáját, testtartását. Máskor — egyszer-egyszer — belenyugvással, lemondással jeleníti meg fájdalmát és nyomorúságos helyzetét. Társait, akik a szigeten hagyták, gyűlöli, és benső erővel — nem kiabálással! — jelöli azt, amikor a helyzet szerint meg kell mutatnia. A reménységet és a boldog felszabadultságot árasztják hangbéli és testi megnyilvánulásai, amikor a hazautazás lehetősége felvillan. Kiderül, becsapták, újra gyűlölet jelenik meg benne és rajta, amit sértettséggel is átszó. Ezekben a nagyobb benső állapotokon belül vannak kisebb állapotok, amelyekben cinizmust, humort, fanyar bölcsességet, sőt egy pillanatban derűt nyilvánít ki.

És mindezeket, szinte minden egyes részletet enyhe szenilitással, és egyben ennek ironiájával itatja át. Még azt is képes érzékeltetni, hogy ez a hosszú magány következménye. Ezt az összetettséget azért nehéz érvényre juttatni, mert Szophoklész szövege meglehetősen komplikált. A benső állapotok és testi megnyilvánulások világos appercepciójához tiszta artikuláció és nagyon pontos nyomatók szüregségek. „Mögöttük” persze a világos értelmezés.

Kiváló alakítás.

Nyilvánvaló, hogy ebben Ruszt József munkája is benne van. Ez a rendezése az Alku, a Dybuk és a Független Színpad Rómeó és Júlia útját követi. Minden jelenet és részlet egymással szoros megoldásbeli és jelentésbeli viszonyban van, pontosan kidolgozva, a lényegét meg- és felmutatva.

Ruszt a híres nyílról kétszer röppenteti el a vesszőt. Az elején, amikor is jelentése függőben marad. Csak akkor értjük, amikor a megjelenő Odüsszeusz egy nyíllal átlótt madarat hoz be, és tesz le a sziklák előtti részre. Philoktétész így szerzi ennivalóját.

Szophoklész szövegének a végén megjelenik az a Héraklész, akitől Philoktétész a nyilat kapta, s aki most az isten, Zeusz parancsát hozza: nyilával együtt önként menjen Trója alá. A nyílvesztő itt a végén su-

* Szophoklész: *Philoktétész* (Zalaegerszeg Hevesi Sándor Színház), fordította: Jánosy István, játéktér: Ruszt József, jelmez: Laczó Henriette, a rendező munkatársa: Kovács Krisztián, rendezte: Ruszt József. Szereplők: Illyés Róbert, Horváth Illés, Gálffi László, Krácsár Kamill, Szegezdi Róbert, Hertelendy Attila, Kiss Ernő, Rimóczi István, Vankó Dániel.

han ki másodszer. Odüsszeusz már előzőleg felhasználta egyik emberét, kereskedőnek álcázva, jellegzetes kalappal a fején, Philoktétész becsapására, Héraklész Ruszt József rendezésében is megjelenik. Az előadás utolsó szavának elhangzása után Héraklész leveti álarcát, s meglátjuk a kereskedő arcát. Vagyis: a kereskedő játszotta el Philoktétész-nek Héraklész. A sziklák előtt ott hever nyíllal átlótt kalapja.

A görög drámákban az istenek ereje, parancsa, jóslata állandóan jelen van, még akkor is, ha — mint Euripidésznel — szidják őket. A görögök közül senki számára nem volt elképzelhető, hogy egy istent egy földi emberrel játszasson vagy játsszon el. Persze nemcsak ennek ismeretében vagy az erre való utalással tudható: ez a megoldásmód csak nekünk szól. Minket még az istenek és/vagy az istenek nevében is megcsálnak, manipulálnak. Ezt azonban bőven tudjuk. Noha a megoldás nem kifogásolható, nyilván nem hat a felfedezés rádöbbenő erejével. (Paál István is megcsinálta szolnoki Hamletjében: Polonius a Színészkirállyal játszatta el Hamletnek apja Szellemt.) Persze Philoktétész csúnya átverése erőteljesebb lenne, ha utolsó szavai előtt — útjára „az örök, nagy Moira” vezet — lepleződne le. Így egyértelműbbé válna, hogy a sorssal csapták be, még a sors is hamis.

A hármas viszonyrendszer egyik tagja Neoptolemosz. A maga életbeli mivoltában is kamasz Horváth Illés éppen ezt hozza, alakításának legerősebb, uralkodó attitűdje a kamasz-mivolt. Odüsszeuszhoz és Philoktétészhez való viszonyában több és különböző benső tartalom és állapot van. Nem akarja — szégyellené — tisztességtelen úton megszerezni a nyilat, büszke és öntudatos hallván, hogy ezzel ő ér el majd Trója elfoglalásában sikereket, ennek vágya fordítja meg, és szinte ödüsszeuszi ravaszsággal ámítja el a szenvedő öreget. Majd ismét feltámad

tisztességérzete némi keserűséggel amiatt, amit eddig tett. Az alakítás fő vonalában és a mikrohelyzetekben ezeket a fordulatokat leginkább a szavak jelentése juttatja érvényre. Az alakítás nemverbális jeleit tompábban, nem kellő élességgel formálja meg. Bárhogyan is, a kamaszságot kitűnően érzekeltette.

A viszonyrendszer harmadik eleme Odüsszeusz. Ilyés Róbert nem tudott oly kapcsolatot felépíteni a másik kettőhöz, amelyek azonos súlyúak lettek volna szövegéhez. Mintha a nézőt arra készítené, hogy csak valami egy kőből faragott katonát, parancsnokot lásson benne. Pedig a szövegbéli — de nem az alakításbéli — Odüsszeusz a saját és a Trója alatt maradt vezérek egyedi becsvágyától eljut a közösség érdekének képviselőjéhez. Az okosság, Neoptolemosz jóindulattal történő rábeszélését a csalásra, illetve a kamaszszal szembeni keménységét úgy oldja meg, mintha katonai feladatot, és nem egyéniségbeli megoldásokat teljesítené. Beszédének jó része sem hallható.

Az előadás igen szép és tiszta formáit valósította meg Ruszt József a kórussal. Mozgásuk, térbeli elhelyeztetésük, gesztusaik a szó legnemesebb értelmében színpadiak, értve: műalkotásbeliek. Nemcsak hangulatot teremtenek, jelentéseket is közölnek a fütytel előadott dallamokkal, a pontos helyen alkalmazott sutogással és a hangos beszéddel. Ezek az elemek mind pontosan illeszkednek a tér egyéb formáihoz, a stílus, a hangnem, a látvány kitűnően illenek össze.

A posztmodern színház nem törekszik az előadás egységének megvalósítására. Itt pedig a szöveg, a mozgások, a látvány stb. tökéletes egységben van. És mégsem állítható, hogy ez „rég” színház. Többek közt azért nem, többek közt azért mai művészet, mert az elhagyatottságra, a kínra, gyötremre, az aljas önérdekre, a becsapásra és becsapottságra nem a valóságosság nyersségével, hanem a művészet szép formavilágával figyelmeztet.

A művészet szenvedéseket feloldó erejét sugározza az előadás.

Pezetta Umberto felvételei

Rábavölgyi Attila

Zalakaros (monográfia)

Örvendtes tendencia figyelhető meg az utóbbi egy-két évtizedben a hazai könyvpiacra. Egymást érik az olyan tudományos igényű kiadványok, amelyek egy-egy kisebb lélekszámú település történetével, szűkebben értelmezett vonzaskörzetével, népszokásaival, történelmi nevezetességeivel foglalkoznak. A Zalakaros Város Önkormányzata által kiadott tanulmánykötet bővíti az imént felsorolt hiánypótló munkákat.

A szerzők — áttekintve a bibliográfiákat, jegyzeteket — a lehetséges összes szakirodalmat felsorakoztatták és e mellett hosszas, zömében levéltári kutatást kellett végezniük, valamint mélyreható helyi ismeretekkel kellett felvértezni magukat, hogy céljaikat elérhessék. Nagy tiszteletet érdemelnek valamennyien.

A millenniumi esztendőben kiadásra került kötet többirányú célt hivatott szolgálni. Egyfelől — természetesen — a helyi közösség részére biztosítja a kisvárosról a szerzőgárda közreműködésével eddig összegyűjtött tudnivalókat — tovább erősítve a lokálpatriotizmust, a hagyományápolás jelentőségét. Másfelől a „Karos”-ra gyógyulni, üdülni, pihenni vágyó hazai és külföldi vendégeknek nyújt abban segítséget, hogy ne csak a fürdővárost lássák a maga szolgáltatásaival, hanem megismerhessék e kedvező fekvésű dél-zalai település természeti és földrajzi környezetét, rég- és közelmúltját, népi értékeit. Jó példát láthatunk arra, hogy a kisebb népességet magukba foglaló településeknek is nyílhat lehetőség önmaguk bemutatására, értékeik megőrzésére, ha a szellemi és anyagi tőke kellő összehangolása megtörténik.

A szerzők ismert kutatók, rendkívüli alaposággal készítették el tanulmányaikat.

Lovász György: Zalakaros természeti viszonyai. A szerző Zalakarost és közvetlen környékét a természeti környezet néhány fontos aspektusából közelíti meg. Dolgozata három fő vizsgálati területet érint. A felszín kialakulásának több millió éves folyamatát a paleozoikumtól egészen a holocén mai változásaiig követi nyomon az részben. Nagy hangsúlyt fektet a sajátosságok elhelyezkedésre és az ebből következő jelenségekre. Ez utóbbiakra a hidrológiával foglalkozó részben tér ki bővebben. „Karos” ugyanis egy a föld-

kéregben húzódnó törésvonal (Zágráb-Hernád vonal) felett található.

A földtörténeti mezozoikum érájának elején (triász) a kőzetek transzgresszióról tanúskodnak, melynek következtében sekélytengeri és partközeli üledékképződés játszódott le. A jura időszaktól a miocénig regressziós évmilliókat mutat a kéreg összetétele. A miocénben viszont újra tengerelöntés következett (kb. 12 millió éve). A Pannon-tenger szintén meghatározó jelentőséggel bírt a felszínformáló folyamatokban. Az utolsó 2,4 millió év alatt alakultak ki azok a meridionális völgyek, amelyek a Zalai-dombság felszínének meghatározó formái. Ezek a formák törések és vetődések során jöttek létre. Az utolsó jelentékeny felszínformáló folyamat a környék nyugati részének kiemelkedése, keleti részének süllyedése. Párhuzamosan a völgyek kialakulásával a Duna mederváltoztatása is nyomot hagyott a régióban.

A hidrológiai viszonyok vizsgálatának középpontjában nyilvánvalóan a termálvíz-kutatás áll, hiszen az átlagosnál jóval vékonyabb kőzetlemez lehetőséget ad mezozoós vagy kainozoós üledékekben felhalmozódott egykori tengervíz felmelegítésére. A mélyfúrások megkezdése az 1940-es évektől folyamatos. A karosi termálvíznek az a sajátossága, hogy brakkvíz, azaz tengervíz és karsztvíz (édesvíz) elegye. A 2753 méter mélyről feltörő termálvíz gyógyító hatása pedig magas bróm, jód, fluor tartalmának is köszönhető.

Az éghajlati viszonyok tekintetében a szerző két elemet vizsgál makroklimatikai szempontból. A hőmérsékleti és csapadék jellemzők összegzéséhez a nagykanizsai meteorológiai állomás 1901-1950 között mért törzserőtekeit elemzi. Az adatok feldolgozása alapján megállapítja, hogy Zalakaros és környékének időjárását a DNY-felől érkező légtömegek határozzák meg (enyhébb tél, csapadékos tavasz és ősz).

A mikroklimatikus összegzésben a levegő hőmérséklete, páratartalma és a légáramlási viszonyok alapján két típust különített el: a Kiskomáromi-csatorna völgytalpán és a dombsági területen kialakultat.

A talajviszonyok tekintetében 3 főtípust emel ki. Barna erdőtalaj, réti talaj, lápos réti talaj. A vidék

humidus klímájának köszönhetően folyamatos a kilúgozódás, a savanyodás, ami hosszú távon a minőségük romlását vonja maga után. Így nem csoda, hogy a termőképességük — legjobb hazaihoz viszonyítottnak — csak 40-50%-os. A talajerózió hatására a talajok legtermékenyebb „A” és „B” szintje a domboldalakon már teljesen hiányzik. Új mezőgazdasági technológiák alkalmazását javasolja a szerző.

A témakörök szemléltetését 7 térképvázlat és 8 táblázat színesíti.

Gyulai Ferenc: Zalakaros és környékének növény- és állatvilága. Gyulai Ferenc tanulmánya valóban segít górcső alá venni Zalakaros szűkebb és tágabb környékének igen gazdag növény- és állatvilágát, mely nemcsak geológiailag tekinthető határterületnek. A kb. 200 km² kiterjedésű egységhez a kisváros mellett Nagyrada, Zalasabbar, a Kis-Balaton nyugati medencéje Balatonhídvéggel bezárólag, Balatonmagyaród, Zalakomár, Galambok, Csapi, Nagybakonak, Kerecseny és Orosztony tartoznak.

A természetföldrajzilag Zala (Saladiense) és Somogy (Somogyicum) találkozásánál fekvő térség csak a 20. század második felétől került a botanikusok és zoológusok érdeklődésének igazán a középpontjába.

Növényföldrajzi aspektusból nehezen húzhatóak meg a flóratartományok határvonalai (klimatikus viszonyok), amely az utóbbi évszázadban vitákat eredményezett.

A település és környékének természeti adottságai hozzájárulnak ahhoz, hogy a növénytermesztés és az állattenyésztés mellett az erdőgazdálkodás is jellemző. A természetes növénytársulások az utóbbi évszázadokban a szőlők, gyümölcsösök és szántók javára háttérbe szorultak. Ennek a folyamatnak az ellenére Ormádon és Csörnyeberken találkozhatunk olyan védett területekkel, ahol a nagyközönség is számos érdekességet figyelhet meg (Épideum alpinum; magaskőrises égerláp).

„Karos” és környéke rendkívül gazdag gyógynövényekben. Károlyi Árpád munkájának köszönhetően a zalai flórajárás területéről több mint 150 fajt ismerünk pl. varjúbenge, mecseki tea, kamilla.

Az erdők faállományát a II. világháborút követő évektől jelentékeny változások érintették. Az őshonos fajok mellé tájidegeneket telepítettek pl. vöröstölgy, fenyő-, nyár-, dió- és akácfélék. Pusztai József

erdőfelügyelő észrevételéből kiderül viszont, hogy a magántulajdonú erdők esetében nem mindig találkozhattunk megfelelő szakértelemmel, ami a telepítéseket illeti.

Tanulmányának további kiemelendő része a Kis-Balaton természetvédelmi jelentőségével foglalkozik. Bemutatja az 1930-as évektől a '70-es évek közepéig tartó „pusztító” lecsapolási és kiiktatási folyamatot, mely a természetes szűrőt hosszú időre megszüntette és nagy mértékben hozzájárult az ottani ökológiai egyensúly felborításához. Ennek helyreállítása mind a hazai, mind a külföldi kutatócsoportok számára fontossá vált. Az ökoszisztéma felélesztése és rendezése sok-sok időt fog még igényelni, talán újra éledhet az az ősmocsár, mely az 1922 előtti állapotban otthont adhatott növény- és állatfajoknak egyaránt.

Fontos kiemelni a dolgozat kapcsán, hogy a természeti környezet ezen megvilágítása pozitív hatással bír az itt élők és az érdeklődők gondolkodásmódjára, hiszen részletes betekintést nyújt abba, hogy a külső — s olykor hozzá nem értők — szemlélőknek feltárulkozzék az a fantasztikus flóra- és faunavilág, mely nap mint nap a szeme elé tárul.

Az egyes fejezetekhez bő irodalmi jegyzékek tartoznak, viszont szerencsés lett volna jegyzeteket készíteni a jobb áttekinthetőség érdekében.

A három térképvázlat segíti az olvasó tájékozódását.

Ördög Ferenc: A Karos helységeinek eredete. Ördög Ferenc a település nevének etimológiai magyarázat-lehetőségeit vizsgálja. Érveket és ellenérveket tesz közzé olyan módon, hogy valamennyi értelmezési variációt közli. A legfontosabb a szerző számára az az alapfelfogás, hogy a név „puszta, minden képző és utótag nélküli személynévből keletkezett”. Többször utal a korábbi időszakok forrásemlítéseinek hibalehetőségeire, melyek eltéríthetik a kutatót és más érdeklődőket az eredeti kiindulóponttól.

Vándor László: Zalakaros és környékének története az ősidőktől a török kor végéig. A szerző nemes és egyben nehéz feladatot vállalt. Egy település története a prehisztorikus időből régészeti leletek (település- és sírfeltárások) feldolgozásából és értelmezéséből lehetséges. A terepbejárások és a feltárá-

sok 1980-1985 között kezdődtek meg Horváth László régész vezetésével.

Az első emberek kb. 7000 évvel ezelőtt jelentek meg a korai neolitikumban. Az első leletegyüttes a dunántúli vonaldíszes kultúra műveltség népességéről tanúskodik. A késő újkőkorból, a rézkorból, a korabronzorkorból, késő bronzorkorból (halomsíros kultúra; urnamezős kultúra) maradt ránk tárgyi emlékek sokasága.

A Kr. e. 4. századtól erőteljes népmozgások indultak az Alpok északi előteréből, melynek köszönhetően késő vaskori kelták érkeztek több hullámban a Dunántúlra. Az ezt követő majd ezer esztendő a római birodalom keleti terjeszkedésének (Pannónia), hun és germán törzsek megtelepedésének adott helyet. Az avar korszakot követő rövid elnéptelenedést Nagy Károly állítja meg. A 9. századtól vált a környék központjává Mosaburg (Zalavár-Vársziget) Pribina és Kocel korában. Az áttért morvák a grófság területén több mint harminc, zömében fából készült templomot építettek.

A középkori Karosnak a történelme első írásos említésétől számítható ismertebbnek. Királyi birtokként adományozták 1254-ben, de már IV. (Kun) László uralkodása alatt 1276-ban megkezdődött a királyi uradalom eladományozása a veszprémi egyháznak. Többszörös tulajdonosváltás után — tudhatjuk meg a tanulmányból — 1355-ben az óbudai prépostság kezére jut Komárral, Galambokkal és Szentpéterrel együtt, s több mint 200 esztendőre egyházi birtokká válik. Ez a folyamat egyúttal a szomszédos Somogy megyéhez történő kerülésnek is kiindulópontja.

A 15. század első fele gazdagabb forrásanyagot kínált a szerzőnek, mint az azt következő félszáz esztendő. A török megjelenése előtti dicális összeírás szerint a falu Somogy megyéhez tartozott Török Bálint birtokaként. Egy 1548-ban keltezett okirat szerint az óbudai prépostságtól a település mezővárosi (oppidum) rangot nyert. Alig 30 év leforgása alatt viszont Komárral és Galambokkal együtt más határszéli településekhez hasonlóan már szinte teljesen elenyésztettek, s már csak possessio(falu)nak tekintették. Karos ekkorra ismét királyi kezelésbe került, amelyet alátámaszt az 1582-es dicális és 1597-es birtokösszeírás is. A 17. század eseményei front-

vonatra sodorták a falut, amely ennek ellenére többször képesnek bizonyult újjáéledni.

A szerző a 17. század második felét mint egy háromirányú, egyaránt pusztulást eredményező negatív időszaként tárja elénk. A település és környékének előrehaladását a törökök mellett a végváriak (Kiskomár, majd Zalavár), a felszabadító érában pedig a török kiűzésére bevonuló seregek is jelentősen akadályozták.

Mindezek figyelembe vételével nagyon nehéz feladat hárult a „túlélő karosiakra” településük megőrzésében, melyhez bizonyára az is hozzájárult, hogy soha nem néptelenedett el bármily fájdalmas időszakok köszöntöttek rá.

A tanulmányhoz könnyen áttekinthető, precíz jegyzetek tartoznak.

Halász Imre: A település utolsó két évszázada. Halász Imre arra vállalkozott, hogy a 17. század elejétől az 1990-es évek végéig nyomon követi a település történetét. Különösen nehéz feladat várt rá, hiszen a II. világháború végéig az idevonatkozó források, dokumentumok rendelkezésre álltak, csakhogy ekkor érthetetlen módon a falu lakosai megsemmisítették ezeket. A kutató így csak a fennmaradt összeírások, illetve statisztikai adatközlések tartalmi adatközlésére szorítkozhat.

Tanulmányát három nagyobb egységre bontja. Az 1900-ig terjedő időszakot a „kontraktusok évtizedeinek” határozza meg. Igyekszik a lehető legrészletesebben közölni az egyes összeírásokat (pl. 1695, 1697, 1699, 1700, 1702, 1711, 1768, 1787, 1789, 1794, 1825, 1828, 1850, 1865). A sok-sok érdekességet tükröző forrásokból kiderül például, hogy a település az 1695-ös urbárium szerint — négy emberöltő után — újra oppidumként került összeírásra. A legrégebbi gazdanévsorból (1699) megtudhatjuk, hogy mekkora telekkel, hány hold szántóval, mekkora réttel, szőlővel rendelkeztek az akkori gazdák. Az 1701-esből pedig kirajzolódik az állatállomány és a termelt növények összetétele. A méhészetnek Sormás és Újudvar mellett itt fontos szerepe volt a gazdálkodás területén.

A 18. század folyamán — derül ki az összeírásokból — jelentékeny változások zajlanak a földművelés (szőlőtermesztés) és a népesség összetétele terén is. Utóbbi változásainál a féltelkes jobbágycsoportok számának

növekedését és az iparosok letelepedését konstatálhatjuk. A század végére három uradalmi épület (kocsma, mészárszék, malom) mellett a házak döntő többsége már tapasztott sövényfalú, szalmatető épület. A zselléresedés jelei más területekhez hasonlóan itt nyomon követhetők. 1794-ben egy tűzvész következtében a falu negyede a lángok martalékává vált, a tűz okozta sebek csak kb. három év alatt gyógyultak be.

A 19. század első feléből az 1828-as Regnicolaris Conscriptio tartalmazza a legbővebb adatállományt. Ekkor 93 házban 167 adóköteles családfőt írtak össze. 1848 után Karos az uradalom harmadik legjelentősebb települése Komárom és Galambok mögött. A polgári közigazgatás kialakítása során Zalakarost a Nagykanizsai járásba sorolták, viszont körjegyzőséget nem kapott, így a község és lakói hivatalos ügyeiket Galambokon intézhették.

A második egység a karosi hagyományos szőlő- és bortermelést idézi. A szerző végig követi az összeírások idevonatkozó információit, a hegyközség 1777-es szerveződését és problémáit, a termelési értékek és piaci feltételek rendszerét. Az 1895-ös filoxéra nem érintette a területet, s ez jelentős többletkiadásoktól mentette meg a termelőket. A szőlők állapota viszont évtizedről évtizedre romlik, a közepes minőség vált meghatározóvá.

A harmadik egységben századunk fejlődési vonalát rajzolja meg a szerző. A településhierarchia az egyházi birtok négy településéből álló kistrégióban a negyedik helyet foglalta el Zalakaros. A második világháború kirobbanásáig a település szinte csak stagnált, s nem fedezhető fel semmi olyan erő, amely ebből az állapotából kimozdítaná. Úgy tűnik, mintha a hátrul levőség árnyékából nem lenne kiút. A háború következményei, a politikai váltások 1960-ig csak az alapszolgáltatások terén eredményeztek előrelépést. 1962-án hozta a várva várt fordulatot — egy próbafúrás során magas hőfokú termálvízre bukkantak. Ezzel minden szinte a feje tetejére állt, hiszen a falu nem rendelkezett megfelelő infrastrukturális háttérrel a gyógyüdültetés, vendéglátás terén. 1978-tól már minősített gyógyvízű fürdő, 1984-től nagyközség, 1997-től város. A korábban megszokott településhierarchia felborult és ma már Zalakaros térszervező funkciót tölt be a kistrégióban.

A jegyzetek bősége jó segítséget nyújt az olvasónak a feldolgozáshoz.

Kerecsényi Edit: Zalakaros népi értékei. Kerecsényi Edit néprajzsként hosszú évtizedek óta kutatja Zalát néprajzi szempontból. E tanulmánya kétségkívül a kötet „legszínesebb” eleme. Nemcsak tudományos alapjait, hanem a tárgykörhöz tartozó tárgyi emlékek bemutatását is. Az eddigi dolgozatok ismeretanyaga szinte életre kel a sorok között, a rajzokon, a szokásokban, a kottapapírokon.

A vizsgálata középpontjába a 19. század közepétől az 1960-as évekig terjedő időintervallum került. A rendkívül jól tagolt munka az itt élők életmódját helyezi előtérbe. Ennek kapcsán ismerhetjük meg a szőlő- és bortermelés mellett az állattartáshoz kötődő ún. „pajtáskertes” gazdálkodás emlékeit. A „Sziget” szolgált a családi gazdálkodás központjául, ahol csak a családok férfi tagjai tevékenykedtek (még a teheneket is ők fejték). Addig maradt meg ennek jelentősége, amíg a marhatartásnak nagy fontossága volt.

Az építkezési szokásokat — a mellékletben található — hét rajz teszi még érzékletesebbé. A szerző leírásával szinte végigvezeti az olvasót az épületek jellegzetes helyiségein a szobáktól, a füstökonyhán keresztül a kamráig. A századfordulótól kezdődően az utcafrontos házaknál szerkezeti és beosztási módosulások követhetők nyomon elsősorban a módosabb tulajdonosok esetében.

A Karos környéki pincék gazdasági szerepe a pajtáskertes felszámolása után megnőtt.

Az épületek jellege a funkcióhoz igazodott. Bár a vidéki tulajdonosok gyakran toldottak a pincékhez fészert vagy istállót. Természetesen a társas életben betöltött szerepét is hangsúlyozza a dolgozat.

A népviselet változásait párhuzamba állítva láthatjuk mind a női, mind a férfi öltözködésre vonatkozóan. Az 1870-es évek táján az ún. szabadrajzú zalai fehérhímzés egyik központja Karos. Alig húsz év múlva a fiatalok jelentős hányada áttért a bolti textíliák használatára és a hímzés terén megjelent a magashímzés, a „richelieu” és a színeshímzés is. Az 1930-as években pompáztak a nők leginkább az ún. „Gyöngyösbokrétá”-ban. A férfiak öltözködése valamivel egyszerűbb. A polgárisodás jegyei itt is tapasztalhatóak, de a '20-as évekig. A fehér vászonöl-

tözet („4 szeles” gatyá, egyenes szabású ing, „gurcsigombos”, fekete posztómellény) a domináns.

A népszokások közül a Luca-nap, a betlehemezés, a regölés és a pünkösdi királynőjárás hagyománya a legerősebb.

A pásztorok életmódját, tevékenységüket, különállásukat és a betyárokhoz fűződő kapcsolatukat igen gyakran a helyi népdalok őrizték meg az utókor számára, melyek közül Kodály Zoltán és Péczeli Attila gyűjtései is tanúskodnak. A pásztorok főleg a múlt század második felében valóságos népművészeti remekeket hagytak hátra faragásaik révén.

A tanulmány melléklete széleskörű bibliográfiai anyagot, jegyzeteket, valamint a fent említett értékes rajzokat (16 db) és kottákat (11 db) tartalmazza.

Novák Ferenc: Adattár Zalakaros társadalmi- és tömegszervezeteinek, továbbá intézményeinek történetéhez. Novák Ferenc a város „mindenesé” írta a tanulmánykötet utolsó fejezetét, amely tovább árnyalja a településről eddig megismerteket.

Két korszak rajzolódik ki az adattárból. Az egyik az egypártrendszer világát idézi, a másik pedig a rendszerváltást követő évtizedbe nyújt bepillantást

sajátos aspektusból. 1948 és 1990 között az akkori korszaknak megfelelően az alulról szerveződésnek csak apró, több esetben ellenőrzött, jelei mutatkoztak. Az állami és pártirányítás felügyelete alól nehéz dolognak bizonyult a kibújás. A Nótanácsról, az Önkéntes Tűzoltó Egyesületről, a Vöröskeresztről is olvashatunk a fejezetben.

1990 után nagyot változott a kép és létrejöttek azok az alapítványok, egyesületek, melyek a polgári átalakulás tagadhatatlan jeleit mutatják. A nyitottság, mely korábban „leginkább” a Művelődési Házat jellemezte átragadt más intézmények, szerveződések gondolkodásmódjára.

A külföldi partnerkapcsolatok Asperhofennel (Ausztria) és Puchheimmel (Németország) váltak a legszorosabbá.

A fejezethez nagyon bőséges jegyzet tartozik.

A kötet végén német nyelvű rövid összefoglalók olvashatók az egyes dolgozatokról, melyeket dr. Tanai Miklós fordított.

A tartalomjegyzéket 114 színes és fekete-fehér fotó követi.

(Zalakaros, 2000, Zalakaros Város Önkormányzata, 447 oldal)

Szerzőink

Ács Jenő író — Budapest

Albert Gábor író — Budapest

Bacsa Gábor hadtörténész — Nagykanizsa

Bence Lajos költő, irodalomtörténész — Szlovénia

Bécsy Tamás színházi szakíró — Budapest

Bohár András kritikus — Budapest

Borbás György művészeti író — Zalaegerszeg

Büky László nyelvész — Szentendre

Flumbort Rita képzőművész — Nagykanizsa

Kocsis Katalin könyvtáros — Nagykanizsa

Kostyál László művészettörténész — Zalaegerszeg

Major-Zala Lajos költő — Svájc

Nagy Attila olvasáskutató — Budapest

Nyirfalvy Károly költő — Budapest

Orsós Jakab író — Gellénháza

Péntek Imre költő, szerkesztő — Székesfehérvár

Pomogáts Béla irodalomtörténész — Budapest

Rábavölgyi Attila tanár — Nagykanizsa

Szennay Ilona költő — Budapest

Szoliva János költő — Nagykanizsa

Tábori Zoltán író — Budapest

Várdy Béla történész — Pittsburg, USA

Varga Imre kritikus — Budapest